

Tartu Linnamuuseumi
aastaraamat VII

Marge Rennit

**Tartu magistraadi varaloendite kasutamine
linna olme ja materiaalse
kultuuri ajaloo uurimisel
(19. sajandi 1. pool)**

Tartu 2001

SISUKORD

EESSÕNA	3
1. SISSEJUHATUS.....	4
1.1. Uurimisobjekt	4
1.2. Inventari-uurimise historiograafiast	5
1.3. Töö eesmärk ja uurimismetoodika.....	10
2. ERAKOHTUASJADE MENETLEMINE TARTU MAGISTRAADIS	12
2.1. Tartu magistraadi kohtuliku tegevuse üldised õiguslikud alused	12
2.2. Rae liikmed ja teenistujad.....	13
2.3. Ülevaade erakohtuasjadest (1750-1889).....	17
2.4. Erakohtuasjade menetlemine.....	21
2.4.1. Pitseerimine, deponeerimine	22
2.4.2. Inventeerimine.....	23
2.4.3. Päranduse hooldamine.....	28
2.4.4. Pärandusproklamatsioon	29
2.4.5. Kinnis- ja vallasvara müük enampakkumisel	31
3. ÜLEVAADE TARTU MAGISTRAADIS INVENTEERITUD VARADEST	40
3.1. Varaloendite kvantitatiivse analüüsi metoodika. Ülevaade varaloendite andmebaasist	40
3.2. Ülevaade Tartu elanikkonnast 19. sajandi 1. poolel. Inventeeritud varade omanike sotsiaalne struktuur	43
3.2.1. 19. sajandi 1. poole Tartu elanikkond.....	43
3.2.2. Ülevaade inventeeritud varade omanikest.....	46
3.3. Materiaalne kultuur Tartu magistraadi varaloendite põhjal	48
3.3.1. Materiaalse kultuuri üldjooni	48
3.3.2. Sisustusesemed varaloendites	52
4. VASKSEPA JOHANN LINDSTRÖHMI LESE GERDRUTA ELISABETH LINDSTRÖHMI 1814. AASTAL INVENTEERITUD PÄRANDUS	72
KOKKUVÕTE	82
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS	87
ZUSAMMENFASSUNG	91
LÜHENDID.....	95
LISAD.....	96

EESSÕNA

Käesoleva 7. aastaraamatu publitseerimisel rikub Tartu Linnamuuseum varasemate aastatega välja kujunenud tava. Traditsioonilise artiklite kogumiku asemel ilmub siinses väljaandes mahukam uurimus Tartu magistraadi varaloendite kasutamise võimalustest materiaalse kultuuri ja olme ajaloo uurimisel. Uurimus valmis prof Aadu Musta juhendamisel magistritööna Tartu Ülikooli ajaloo osakonnas, arhiivinduse õppetoolis 2001. aasta kevadel.

Vajadus varaloendite kui esemelise kultuuri ajaloo ühe rikkalikuma allika praktiliseks kasutamiseks tekkis Tartu linnakodaniku muuseumi ekspositsiooni – 1830. aastate interjööri rekonstrueerimise käigus. Tartu Vaeslastekohtu ja Tartu Magistraadi arhiivides asuvatele väärtuslikele olme ajaloo allikatele osutas teenekas Tartu ehitusajaloolane pr Niina Raid. Leitud materjalid osutasid sedavõrd paeluvateks, et esialgsest tutvusest arenes püsiv huvi, mille tulemuseks on käesolevas aastaraamatus avaldatud uurimus.

Täna kolleegide Tartu Linnamuuseumist meeldiva võimaluse eest publitseerida oma uurimistöö tulemused. Käesolev publikatsioon on autori arvates täiel määral oma ülesande täitnud, kui suudab mõneski potentsiaalses inventari-uurijas tekitada sügavat huvi käsitletud allika ja temaatika vastu.

16.05.2001

Autor

1. SISSEJUHATUS

1.1. Uurimisobjekt

Üheks rikkalikumaks materiaalse kultuuri ja olme ajaloo uurimise allikaks on erinevate kohtuasutuste arhiivides säilitatavad varaloendid ehk inventarimistud. Varaloend on ühe kindla isiku vara üleskirjutus, milles on loetletud talle kuulunud kinnisvara, kodune vallasvara, väärtpaberid ja sularaha. Koduse vara loetelus nimetati korteri sisustusse kuulunud esemed (mööbel, valgustustarbed, majapidamistekstiil, kunstiteosed, muusikainstrumendid, raamatud), köögi- ja majapidamistarbed, rõivad, tööriistad, sõiduvahendid, koduloomad, toiduained jm. Sageli loetleti kõrvalruumides (keldris, pööningul) ning kõrvalhoonetes (laudas, tallis, aidas, vankrikuuris) asunud esemed eraldi.

Valdav osa varaloenditest on inimese surma järel koostatud pärandiloendid (*Nachlassinventar*); väiksema osa moodustavad maksujõuetuks tunnistatud (pankrotistunud) isikute vara loetelud (*Vermögensinventar*). Vara inventeerimine toimus vara kohtuliku kindlustamise käigus. Vara kindlustamiseks viisid selleks volitatud isikud (omavalitsuse, kohtu või kiriku esindajad) läbi vara pitseerimise ja inventeerimise ning korraldasid selle edasise haldamise. Vara kindlustamisel oli nii majanduslik (võlgade reguleerimine, maksude maksimine) kui sotsiaalne eesmärk (alaealiste eestkost, perekonna hooldus).

Inventeerimine võeti Euroopa õiguspraktikasse rooma õigusest. Vanemad Euroopa eestkosteinventarid pärinevad 14. sajandist.¹ Riigid ja piirkonnad jagunevad surmajärgse inventeerimiskohustusega piirkondadeks (Inglismaa, Austria, Lõuna-Saksamaa, Prantsusmaa, alates 1734 Rootsi ja Soome) ning piirkondadeks, kus inventeerimine toimus seadusega määratud juhtudel (Holland, Põhja-Saksamaa). Ühest korrelatsiooni inventeerimiskohustusega riikide ja säilinud varaloendite hulga vahel siiski pole. Selleks on mitmeid põhjusi. Seadusega ette nähtud kohustus iga surmajuhtumi järel pärandus inventeerida ei pruukinud tähendada, et seda kohustust oleks järjekindlalt täidetud.² Teisalt on just massilise laekumise tõttu varaloendeid tihti hävitatud ja nõnda võib inventeerimiskohustusega riikides säilinud olla vaid murdosa aegade jooksul

¹ Näiteks Delfti vaeslastekohus kui Hollandi vanim asutati 1355; järgneva sajandi jooksul asutati sarnased asutused teistes Hollandi linnades ja piirkondades. T. **Wijsenbeek**. Delft in the Eighteenth Century. / Ad van der Woude, Anton Schuurman. Probate inventories. A new source for the historical study of wealth, material culture and agricultural development. Wageningen, 1980. P. 157.

² Alates 1734. aastast muudeti surmajärgne inventeerimine kohustuslikuks nii Soomes kui Rootsis. Soome ajaloolase Erkki Markkaneni andmetel ei peetud praktikas seadusest kinni ning näiteks 19. sajandi II poolel koostati Soomes pärandusloendid vaid 25% surmajuhtumitest. Vt: E. **Markkanen**. Das finnische Erbschaftsinventarmaterial. / Ad van der Woude, Anton Schuurman. Probate inventories. P. 257.

koostatud loenditest. Samas võib ka inventeerimiskohustusega piirkondade, eriti suurte linnade säilinud varaloendite hulk olla väga suur.³

Eesti ala õigustraditsioonis üldine inventeerimiskohustus ei kehtinud. Päranduse kohtuliku kindlustamise, sealhulgas inventeerimise kohustust polnud surmajuhtumil, kus pärimiskord oli testamendi või päranduslepingu alusel kindlaks määratud või pärimine toimus seaduses ette nähtud pärimiskorra alusel. Kuna Eesti linnade ja maapiirkondade varaloendid on uurijate poolt vähe kasutamist leidnud, puudub ülevaade Eesti arhiivides säilinud varaloendite hulgast ja iseloomust.

Varaloendite kasutamisevõimalus erinevates uurimisdistsipliinides on ebataoliselt lai, ulatudes üksikaspektide vaatlusest laiaulatusliku analüüsini, olgu see siis elustandardi ja elukvaliteedi vaheline korrelatsioon, sugude- ja põlvkondadevahelised suhted, erinevate sotsiaalsete gruppide elutingimused, erinevad omandimustrid või linnaelanike erinevate sotsiaalgruppide materiaalse kultuuri jaotusmustrid.⁴ Varaloendid võivad pakkuda ainulaadset uurimismaterjali nii ajaloolastele kui etnoloogidele, sotsioloogidele, majandus-, kunsti-, arhitektuuri-, muusika- ja meditsiiniajaloolastele.

1.2. Inventari-uurimise historiograafiast

Pärandusloendid pärjusid kodukandi minevikust huvitatud ajaloolaste, genealoogide, kunstiajaloolaste, antikvaaride ja etnograafide tähelepanu Euroopas varakult, 19. sajandi alguses. Toonaseid kasutajaid huvitasid üksikud väljapaistvate isikute või erandlike majapidamiste (lossid, kloostrid, mõisad, rikkad linnamajad) varaloendid. 19. sajandi 2. poolel kerkis uurijate huviorbiiti seniste aadlike ja vaimulike varaloendite asemel kodanlus ja teda ümbritsenud esemete maailm. Tihti kasutati inventarinimistuid üksikaspektide uurimisel ning nimistut tervikuna ei käsitletud.

Varaloendite kui allikaliigi süstemaatiline väärtustamine ja uurimine sai teoks alles 20. sajandi teisel poolel. Rikkaliku andmestikuga massilise allikmaterjali kvantitatiivanalüüs sai võimalikuks statistiliste uurimismeetodite kasu-

³ Hollandis Amsterdams inventeeriti pärandus seadusega määratud erandjuhtudel, kuid sellest hoolimata on Amsterdami säilinud pärandiloendite hulk erakordselt suur. Kuna linna notariaalsed dokumendid on 16. saj lõpust kuni 19. saj teise pooleni süsteemita 24 000 köitese köidetud, on säilinud varaloendite koguarv teadmata. Aastate 1701–10 notariaalsete dokumentide kaardistamisega on arhiiv teinud sellest perioodist kättesaadavaks ca 3000 varaloendit (statistika kohaselt suri 1701–1710 Amsterdams 70 000 inimest). **J. A. Faber.** *Inhabitants of Amsterdam and their possessions, 1701–1710.* / Ad van der Woude, Anton Schuurman. *Probate inventories.* P. 149.

⁴ **Ruth-E. Mohrmann.** *Alltagswelt im Land Braunschweig. Städtische und ländliche Wohnkultur vom 16. bis zum frühen 20. Jahrhundert.* (Beiträge zur Volkskultur in Nordwestdeutschland, 56/I). Bd. I. Münster, 1990. S. 5–6.

tuselevõtmisega ajalooteaduses. Mehhaanilise analüüsi kriitiliseks ülempiiriks on peetud 50 varaloendit.

Ajalooteaduses toimunud üldised suundumused mõjutasid ka inventariuurimist. Seni prevaleerinud isikute ja sündmuste ajaloo uurimise asemel köitis üha enam ajaloolaste tähelepanu masside, sotsiaalsete gruppide ja anonüümsete protsesside ajalugu. Ajaloo uute uurimissuundade nagu tarbimise ajalugu, perekonna ajalugu, naiste ajalugu, laste ajalugu, töö ajalugu jmt allikateringis leidsid inventarid kindla koha.

Seoses Münsteri Ülikooli *Vördlewa ajaloolise linna-uurimise* projekti käivitumisega 1976 sai Münsterist inventari-uurimise keskus. Enam kui 10 aasta jooksul uuriti kahte laia teemaderingi – hiliskeskaja ja varase uusaja linnaehitust ja elamuid ning linna bürgerliku kultuuri difusiooni 17.–20. sajandil. Projektis kasutati süstemaatiliselt pärandusinventare. Ülevaate saamiseks senisest rahvusvahelisest inventari-uurimisest koostati Münsteri projekti raames vastav bibliograafia.⁵

1990 ilmus projekti raames R.-E. Mohrmanni materiaalse kultuuri ajaloo valdkonda kuuluv fundamentaalne uurimus Braunschweigi maa- ja linna kultuurist (*Wohnkultur*) ning vastastikustest suhetest 16.–20. sajandil.⁶

Oluliseks sammuks inventari-uurimise ajaloos oli 1980 Hollandis, Wageningenis toimunud Euroopa ja USA inventari-uurijate rahvusvaheline konverents.⁷ Konverentsil osalenute ettekanded andsid hea ülevaate allikmaterjali iseloomust ning uurimise hetkeseisust ja probleemidest erinevates riikides. Konverentsi organiseerijad nentisid, et aeg rahvusvahelise foorumi kokkukutsumiseks oli küps, kuna 1970. aastatel olid mitmed uurimisgrupid ja üksikuurijad Euroopas ning USA-s üksteisest sõltumatult asunud tegelema varaloendite süstemaatilise kvantitatiivse analüüsiga.

Inventari-uurimise agraarmajanduslikul suunal oli teistega võrreldes pikem traditsioon; esimesed agraarajaloolised uurimused pärandusloendite põhjal tehti Inglismaal 20. sajandi alguses (suuna jätkajaks Inglismaal sai M. Overton,

⁵ Hildegard Mannheims, Klaus Roth. Nachlaßverzeichnisse. Internationale Bibliographie. Probate Inventories. International Bibliography. Münster, 1984.

⁶ R.-E. Mohrmann. Alltagswelt im Land Braunschweig. Städtische und ländliche Wohnkultur vom 16. bis zum frühen 20. Jahrhundert. Bd. I-II. (Beiträge zur Volkskultur in Nordwestdeutschland, 56/I, II). Münster, 1990.

⁷ 1975 alustasid Hollandis Amsterdami Ülikooli majandus- ja sotsiaalajaloo osakond ja Wageningeni Põllumajandusülikooli maa-ajaloo osakond J. A. Faberi ja A. M. van der Woude juhtimisel Hollandi materiaalse kultuuri uurimise ühisprojekti. Projekti eesmärk oli varaloendite põhjal uurida materiaalse kultuuri arengut erinevatel perioodidel, erinevates piirkondades ja sotsiaalsetes gruppides. Inventariuurijate kogemuste vahetamise eesmärgil kutsuti 1980 kokku Wageningeni konverents. Konverentsi ettekanded avaldati väljaandes: Ad van der Woude, Anton Schuurman. Probate inventories. A new source for the historical study of wealth, material culture and agricultural development. Wageningen, 1980.

Rootsis J. Kuuse). Euroopa inventari-uurijad keskendusid materiaalse kultuuri uurimisele, suuna esirinnas seisis Günter Wiegelmanni juhitud Münsteri projekt (R.-E. Mohrmann, U. Meiners, K. Roth). Jõukuse uuringutega tegelesid peamiselt USA ajaloolased (A. H. Jones).

Statistiliste meetodite kasutuselevõtmisega inventari-uurimises kaasnesid üldised probleemid, mis olid seotud varaloendite kui mittehomoogeense allikmaterjali kvantitatiivse analüüsiga. Ilmus terve rida selleteemalisi käsitlusi.⁸ Huvitavaid tulemusi võib anda mõne materiaalse kultuuri üksikelemendi, näiteks üksiku sisustuseseme ajas ja ruumis leviku analüüs varaloendite põhjal.⁹

1980.–90. aastatel kandus inventari-uurijate tähelepanu inventeerimise institutsioonilisele küljele. Allikakriitilistes uurimustes otsiti vastuseid küsimustele, mil määral kajastasiid koostatud varaloendid tegelikku olukorda ning mil määral mõjutas inventeerimisega seotud isikute ring inventeerimise käiku ja selle tulemuseks olnud loetelu.¹⁰

Hildegard Mannheim analüüsis 1605–1892 Württembergis kasutatud inventeerimise juhendeid ja näidisskeeme ning näitas nende kasutamise võimalusi inventari-uurimisel.¹¹ Tema väitel on võimalik näidisloendit kui omaaegse vara struktuuri peeglit kasutada varaloendi täielikkuse hindamisel. Ta näitas, et paljudes Kesk-Euroopa piirkondades kasutati sarnaseid juhendeid.

Müncheni ajaloolane Eva Habel analüüsis Wasserburgi linna kohtumaterjalide põhjal inventeerimise käiku mõjutanud tegureid.¹² Habel kombineeris

⁸ Assotsiatsioon *History and Computing* pühendas varaloendite kvantitatiivse analüüsi probleemidele ühe perioodilistest kogumikest: *History and Computing*. Vol 7. No 3. 1995. Special Issue Wills, Inventories and the Computer.

⁹ Hollandi uurija Eveline Doelman viis läbi inspireeriva uurimuse tugitoolide levikust 19. sajandi Hollandi maapiirkondades 3 küla varaloendite põhjal. Autorit huvitas, kuidas 19. sajandil kiire arengu läbi teinud kodanliku linnakultuuri elemendid (kodanliku kultuuri kandjaks valiti tugitool) maale jõudsid ning kuidas erinevad sotsiaalsed grupid reageerisid linnalikele uuendustele, võttes need omaks või jätkates endist eluviisi. Tugitoolide leviku põhjal Hollandi erinevates maapiirkondades, samuti tugitoolide arvu ja paiknemise põhjal erinevates majapidamistes tegi autor ulatuslikke üldistusi mentaliteedi ja eluviisi muutuste kohta 19. sajandi vältel. **Eveline Doelman**. Der Lehnstuhl. "Verbürgerlichung" materieller Kultur im ländlichen Raum der Niederlande. // *Ausbreitung bürgerlicher Kultur in den Niederlanden und Nordwestdeutschland*. Herausgegeben von T. Dekker, P. Höher, P. Post und H. Suits. (Beiträge zur Volkskultur in Nordwestdeutschland, 74). Münster, 1991. S. 173–195.

¹⁰ Üheks teedrajavaks uurimuseks selles vallas kujunes Münsteri projekti raames valminud käsitlus: **Christiane Homoet, Dietmar Sauermann, Joachim Schepers**. Sterbfallinventare des Stiftes Quernheim (1525–1808). Eine Quellenkritische Untersuchung zur Diffusionsforschung. (Beiträge zur Volkskultur in Nordwestdeutschland, 32). Münster, 1982.

¹¹ **Hildegard Mannheims**. Wie wird ein Inventar erstellt? Rechtskommentare als Quelle der volkskundlichen Forschung. (Beiträge zur Volkskultur in Nordwestdeutschland, 72). Münster, 1991.

¹² **Eva Habel**. Inventur und Inventar im Pfliegergericht Wasserburg. Entstehung und Aussagekraft einer Quelle zur historischen Sachkultur im ländlichen Altbayern des 18. Jahrhunderts. (Münchener Universitätsschriften, Münchener Beiträge zur Volkskunde, 21). Münster, New York, München, Berlin, 1997.

varaloendid kohtu tegevust kajastanud lisaallikatega ja arendas välja uudse uurimismetoodika. Inventeerimise protsessi jagas Habel üksikuteks analüütilisteks sammudeks ning avas mudeli (skeemi) kaudu selle nn kriitilised punktid.¹³ Uurimuse tulemus näitas subjektiivse teguri suurt rolli inventeerimise protsessis. See võis olla kahepoolne – ühelt poolt kohtuametnike erinev kompetentsus ja vastuolulised huvid ning teiselt poolt inventeeritava vara pärijate jt seotud isikute huvid.

Eesti linnade säilinud varaloendite hulka ja iseloomu tervikuna on raske hinnata, kuna antud allikatering on kuni viimase ajani teenimatult vähe ajaloolaste tähelepanu pälvinud. Selle põhjusi võiks otsida poliitilisest taustast, mis on määranud uurimissuunad ajalooalases. Nii on Eesti etnoloogid alates 20. sajandi algusest peamiselt kohaliku kultuuri üht külge – talupojakultuuri uurinud. Baltisaksa päritoluga linnakultuuri (*städtische Wohnkultur*) uurimine polnud ideoloogiliselt soositud ei sõdadevahelises Eesti Vabariigis ega Nõukogude Eestis.

Saksa historiograafias kahel viimasel aastakümnel laineid löönud argiajaloo koolkond (*Alltagsgeschichte, the History of Everyday Life*) pole Eestis laialdast järgimist leidnud.¹⁴ Viimasel kümnendil on selles osas, eeskätt keskaja käsitlustes, muudatusi toimunud.¹⁵

Ülekohtune oleks väita, et Eesti arhiivides asuvad inventarinimistud uurijate poolt täiesti puutumata oleks jäänud. Suurema tähelepanu osaks on saanud Tallinna varaloendid. Suuri teeneid varaloendite kui allikaliigi tutvustamisel Eestis, eeskätt publitseerijana, on Raimo Pullatil. 1997. a ilmus kolmeköitelisena planeeritud 18. sajandi Tallinna kaupmeeste varaloendite publikatsiooni I köide (1702–50).¹⁶ Tallinna Linnaarhiivis säilitatavate varaloendite hulka hin-

¹³ Inventeerimise protsessi kujutab ta lineaarse reana, eristades protsessi 2 osapoolt – nn ülem pool ehk ametivõimud ja nn alam pool ehk pärijad jt varaga seotud isikud. Mudelis on arvesse võetud mõlema osapoolte teguviise, mis võisid mõjutada inventeerimise käiku. Vastavalt sellele on inventeerimise käiku kujutataval skeemil märgitud kriitilised punktid alamal ja ülemaal poolel.

¹⁴ Argiajaloolaste eesmärgiks on süvendada kvalitatiivset arusaamist tavalise inimese elust, uurides selleks igapäevase eksistentsi materiaalseid olusid ning süvenedes kõigis kultuurivaldkondades (töökohal, perekonnas, koolis jne) üldise kogemuse sisemaailma. *The History of Everyday Life: Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life*. Princeton, 1995. P. viii.

¹⁵ Vt Inna Põltsami uurimusi Eesti linnade keskaegsetest söögi- ja joogikommetest: **Inna Põltsam**. Söömine ja joomine hiliskeskaegses Tallinnas. // *Vana Tallinn*. VIII (XII). Tallinn, 1998. Lk 65–82. Huvi tõusu nn mikroajaloo, argiajaloo jm etnoajaloo suundade vastu märgivad viimastel aastatel eesti keelde tõlgitud krestomaatilised teosed: **Emmanuel Le Roy Ladurie**. *Montaillou, prantsuse küla 1294–1324*. Tallinn, 1996; **Georges Duby**. *Guillaume le Marechal ehk Maailma parim rüütel*. Tallinn, 1997; **Jean-Claude Schmitt**. *Püha hardakoer. Guinefort – lasteravija 13. sajandist*. Tallinn, 2000; **Carlo Ginzburg**. *Juust ja vaglad. Ühe 16. sajandi möldri maailm*. Tallinn, 2000.

¹⁶ *Die Nachlaßverzeichnisse der deutschen Kaufleute in Tallinn 1702–1750*. Bearbeitet von Raimo Pullat. Tallinn, 1997.

dab Pullat rikkalikuks.¹⁷ Nii Tallinna kui Eesti linnade ajaloo uurimise seisukohalt on suur tähtsus Pullati toimetamisel ilmuval linna-uurimuslikul aastaraamatul *Vana Tallinn*.¹⁸ Tallinna kodanike varaloendeid on kasutanud oma uurimustes kunstiajaloolased Krista Kodres,¹⁹ Rasmus Kangroopool²⁰ ja Pia Ehasalu²¹ ning Tallinna tsunftide ajalugu uurinud Küllike Kaplinski.²² Pärnu sillakohtu varaloendite põhjal on Aadu Must uurinud Sindi tekstiilivabriku meistrite elutingimusi ja olmet 19. sajandi keskel.²³ Tartu Magistraadi ja Tartu Vaeslastekohtu arhiivide varaloendite põhjal on Tartu kodanike raamatukogudest 18. sajandi teisel poolel ja 19. sajandi esimesel poolel ülevaated teinud bibliograaf Kaja Noodla.²⁴ Tartu müürseppmeistrite varaloendeid 19. sajandi algusest on laiemalt tutvustanud arhitektuuriloolane Niina Raid.²⁵ Käesoleva töö autor on Tartu vaeslastekohtu ja Tartu magistraadi varaloendite põhjal uurinud 18.–19. sajandi Tartu olmet.²⁶

¹⁷ Vanemad Tallinna pärandusloendid pärinevad 15. sajandist. 18. sajandist on säilinud 500 varaloendit; neist 335 (67%) kuulub Tallinna Magistraadi ja 165 (33%) Tallinna Vaeslastekohtu arhiivi. Die Nachlaßverzeichnisse der deutschen Kaufleute in Tallinn 1702–1750. S. 18.

¹⁸ “Vana Tallinna” kogumikus on Raimo Pullati poolt ilmunud järgmised inventariuurimused ja -publikatsioonid: **Raimo Pullat**. Tallinna kullassepad 18. sajandil. // Vana Tallinn. I (V). Tallinn, 1991. Lk 41–47; **Raimo Pullat**. Raamat ja lugeja Tallinnas 18. sajandil. // Vana Tallinn. II (VI). Tallinn, 1992. Lk 80–100; **Raimo Pullat**. Linnamuusik Ernst Jacob Tewese varaloend. // Vana Tallinn. III (VII). Tallinn, 1993. Lk 107–117; **Raimo Pullat**. Hobuseraua- ja sõjariistameistri Johann Georg Engelhardti varaloend (saksa keeles). // Vana Tallinn. VII (XI). Tallinn, 1997. Lk 144–156; **Raimo Pullat**. 18. sajandi tallinlaste varaloendites sisalduvaid raamatuid. // Vana Tallinn. VIII (XII). Tallinn, 1998. Lk 173–195.

¹⁹ **Krista Kodres**. Raummalerei in Tallinner Profanarchitektur. // Homburger Gespräch. Heft 8. Bad Homburg, 1987. S. 109–134; **Krista Kodres**. Tallinna maalijad 17. ja 18. sajandil. Kataloog. // Kunstiteaduslikke uurimusi. 7. Tallinn, 1994. Lk 134–155. Väitekirjanduse kandidaadikraadi taotlemiseks: **Krista Kodres**. Interjer zilova zdanija Tallinna 17.–18. v. Moskva, 1992. Separaat kättesaadav Tallinnas, TA raamatukogus; **Krista Kodres**. Elamuinterjööri ja selle sisustusest Tallinnas 17.–18. sajandil. // Vana Tallinn. II (VI). Tallinn, 1992. Lk 51–77.

²⁰ **Rasmus Kangroopool**. Tallinna maalijad ja puunikerdajad 1530 – ca 1640. Kataloog. // Kunstiteaduslikke uurimusi. 7. Tallinn, 1994. Lk 113–133.

²¹ **Pia Ehasalu**. Maalid ja graafika tallinlaste elamus 16. ja 17. sajandil. // Acta Historica Tallinnensia. 1. Tallinn, 1997. Lk 53–77.

²² **Küllike Kaplinski**. Tallinn – meistrite linn. Tallinn, 1995.

²³ **Aadu Must**. Sindi linn ja 1. Detsembri nimeline Vabrik. 1833–1983. Tallinn, 1985.

²⁴ **Kaja Noodla**. Raamat Tartu kodudes XVIII sajandi lõpul ja XIX sajandi algul. // Keel ja Kirjandus. 1980. 9. Lk 547–555; **Kaja Noodla**. Raamat Tartu kodudes 1826–1850. // Keel ja Kirjandus. 1984. 12. Lk 731–736.

²⁵ **Niina Raid**. Müürseppade J. N. Lange ja P. J. Buyeri pärandusest. // Kleio. 1995. 1 (11). Lk 10–11.

²⁶ **Marge Rennit**. Tartu linnakodaniku olme vaeslastekohtu arhivaalide põhjal. // Kleio. 1995. 1 (11). Lk 5–10; **Marge Rennit**. Zur Alltagskultur von Dorpat (Tartu) im 18. und 19. Jahrhundert auf Grund der Archivalien des Waisengerichts. // Steinbrücke. 1. 1998. S. 113–126; **Marge Rennit**. Tartu müürseppmeistri Johann Heinrich Bartholomäus Walteri (Waltheri) pärandusloend aastast 1802. // Tartu Linnamuuseumi aastaraamat. V. 1999. Lk 49–55.

Loodetavasti seisab varaloendite kui allikmaterjali võimaluste avastamine eesti ajaloolastel ning teiste distsipliinide uurijatel veel ees.

1.3. Töö eesmärk ja uurimismetoodika

Käesolev töö kuulub arhiivinduse valdkonda ning on allikaõpetusliku suunitlusega. Töö eesmärgiks on Tartu Magistraadi arhiivi²⁷ erakohtuasjade koosseisus leiduvate 19. sajandi esimese poole varaloendite kui linna olme ja materiaalse kultuuri ajaloo uurimise väärtuslike allikate teaduskäibesse toomine. Ühtlasi loodab autor, et see võiks tekitada uurijates suuremat huvi varaloendite kui ajalooallikate vastu üldse.

Esimeseks uurimisülesandeks (vt 2. peatükk) on Tartu rae 19. sajandi algupoole varaloendite usaldusvärsuse kui materiaalse kultuuri ja olme ajaloo uurimise allikate hindamine allikakriitilisest aspektist. Selleks käsitleb autor Tartu rae kui arhiivimoodustaja tegevust ning analüüsib selle loodud dokumentatsiooni esinduslikkust ja usaldusvärsust. Ülesanne eeldab ka rae teenistuses olnud ametnikkonna käsitlemist. Ametnike subjektiivne roll kohtuasjade menetlemise ja inventeerimise ning vastava teabe säilitamise protsessis oli märkimisväärne. Allikaõpetuslikust seisukohast on tegemist allika loojaga, kelle haridusest, kompetentsusest ja isikuomadustest sõltub allika usaldusvärsus. Peatükis antakse ülevaade Tartu rae ametnikest 19. sajandi algupoolel, keskendudes rae sündiku ja ülemsekretäri ametis olnud isikute elu- ja teenistuskäigule.

Varaloendite kui allikaliigi usaldusvärsuse hindamiseks antakse ülevaade erakohtuasjadest (1750–1889) Tartu Magistraadi arhiivis ning analüüsitakse detailselt 19. sajandi esimesest poolest valitud 60 erakohtuasja menetlemist Tartu magistraadis.

Kohtuasjade menetluse analüüsi eesmärgiks on tutvustada inventeerimise tausta ja välja selgitada vara inventeerimist mõjutanud tegurid. Kuna varaloendi täielikkust ehk selle vastavust reaalsele inventeeritud varale pole otsest võimalik hinnata, tuleb kasutada kaudset hindamismeetodit. Hea võimaluse selleks pakub kahest erinevast perioodist kohtuasjade (1800–15, 1830–39; mõlemas grupis 30 kohtuasja) menetluse võrdlev analüüs. Selle eesmärk on leida iseloomulikud jooned mõlema perioodi kohtuasjade menetlemises ja selle kaudu selgitada võimalikud inventeerimist mõjutanud tegurid. Vaadeldes rae tegevust erakohtuasjade menetlemisel, on autor tuginenud uuritavas arhiivifondis leiduvale empiirilisele andmestikule ning Balti Eraseadusele. Ehkki vii-

²⁷ Eesti Ajalooarhiiv (= EAA). Fond 995.

mane kodifitseeriti alles 1864. aastal, tugines see valdavalt varasematele seadustele ja tavadele ning on antud teema uurimisel kasutatav.

Kohtulahendite juriidilist analüüsi ja ka õigusajalooliste probleemide sügavamalt lahkamist pole käesoleva töö ülesandeks seatud.

Mistahes allika väärtuse tundmaõppimine eeldab selle kasutamist uurimistöös. Sellest lähtudes on järgnevat uurimisülesandeks seatud käsitletava allika praktilise kasutamise võimaluste väljaselgitamise olme ajaloo ja materiaalse kultuuri ajaloo uurimisel (vt 3. peatükk).

Ülevaade 19. sajandi esimese poole Tartu materiaalsest kultuurist toetub kahe perioodi, 1800–15 ja 1830–39 varaloendite kohta loodud andmebaaside statistilisele analüüsile. Varaloendite kvantitatiivne analüüs võimaldab välja tuua üldised seaduspärasused inventeeritud varade struktuuris. Mõlema vaadeldava perioodi andmete eraldi esitamisega on püütud välja tuua 19. sajandi esimesel poolel esemelises kultuuris toimunud muutusi, samuti eraldi uurida Tartu kodanike ja mittekodanike inventeeritud varade struktuuri.

Kuna kõigi esemeliikide detailne analüüs väljunuks suure mahu tõttu siinse töö raamidest, on üksikasjaliku vaatluse alla võetud inventeeritud mööblieseemed ning püütud anda ülevaade Tartu korterite sisustuses 19. sajandi esimesel poolel asetleidnud muutustest.

Kolmandaks keskseks uurimisülesandeks seadis autor varaloendite kasutamismõimaluste uurimise mikrotasandil (vt 4. peatükk). Detailseks uurimiseks valiti 1814. aastal inventeeritud vasksepa lese Gerdruta Lindströhmli päranduse loetelu. Võimalikult terviklikuma pildi saamiseks pärandusest, pärijatest ning kohtu tegevusest pärandusaja menetlemisel on kasutatud kohtuasjaga kaasnevaid materjale ning otsitud täiendavaid allikaid.

Olulise osa käesoleva töö käigus koostatud ja järgneva analüüsi aluseks võetud andmestikust leiab lugeja lisadest 1–3. Need on erakohtuasjade loetelu ning kahe perioodi kohtuasjade menetluses läbi viidud toimingute koondtabelid.

2. ERAKOHTUASJADE MENETLEMINE TARTU MAGISTRAADIS

2.1. Tartu magistraadi kohtuliku tegevuse üldised õiguslikud alused

Nii Tartu linnakodanike kui Tartus surnud teistest seisustest isikute varaloendid asuvad Tartu Magistraadi arhiivi erakohtuasjade (*Privatsachen*) hulgas. Käesolevas peatükis on lähema vaatluse all varaloendeid sisaldanud erakohtuasjade menetlemine Tartu rae poolt ning rae kohtulikku tegevust reguleerinud Balti Eraseadus ja tsiviilprotsessiõigus. 1864 kodifitseeritud Balti Eraseadus avaldati Balti provintσιαalõiguse III osas;²⁸ IV osana kavandatud tsiviilprotsessi õigusnormide kogu jäi eelseisva kohtureformi tõttu (teostus 1889) kodifitseerimata.²⁹ Nii Balti Eraseadus kui tsiviilprotsessiõigus baseerusid varasematele seadustele ja tavadele.

Keskaegses Tartus kuulus kohtuvõim nii tsiviil- kui kriminaalasjus foogti-kohtule kui madalama astme kohtule. Raad oli linna kõrgeimaks kohtuinstantsiks ning tema kompetentsi kuulusid raskemad kriminaalasjad ja pärandustülid. 17. sajandiks oli kohtusüsteem linnas diferentseerunud. Tähtsamate asjade arutamiseks moodustus rae üldkoosolekust esimene instants ja vähemtähtsate asjade arutamine toimus raeliikmetest moodustatud alamkohtutes.

Niisuguse kohtusüsteemi kinnitas ka 1646 kuninganna Kristiina poolt linnale antud *Corpus Privilegiorum* ja 1765 kodanikulepe (*Bürgervergleich*) ning püsis oluliste muutusteta kuni uue linnaseaduse kehtestamiseni 1877.

Tartu magistraadi jurisdiktsiooni alla kuulusid kõik linnas elavad isikud, välja arvatud aadlikud (kuni nad ei pidanud kodanlikku ametit), militaar- ja tsiviilametnikud, Tartu ülikooli alamad, vaimulikud, advokaadid ja patrimoniaalmõisate talupojad.³⁰ Magistraadi jurisdiktsiooni alla kuulus kogu linna piirides asuv kinnisvara olenemata omaniku seisusest.

Esimeses instantsis kuulusid rae kohtu kompetentsi kõik rae liikmeid puudutavad tsiviilasjad ja rae jurisdiktsiooni alla kuuluvate isikute pankroti-, pāran-

²⁸ Provincialrecht der Ostseegouvernements. III. Liv-, Est- und Curlaendisches Privatrecht. St. Petersburg, 1864.

²⁹ Tsiviilprotsessi seaduse eelnõu ilmus järgmises väljaandes: **Friedrich Georg von Bunge**. Entwurf einer Ordnung des gerichtlichen Verfahrens in Civilrechtssachen für Liv-, Est- und Curland. Reval, 1864.

³⁰ Patrimoniaalmõisate talupoegade tsiviilkohtuasjad kuulusid talurahvakohtute ja kriminaalasjad magistraadi kompetentsi. Provincialrecht der Ostseegouvernements. I. Behördenverfassung. St. Petersburg, 1845. Art. 642. Patrimoniaalmõis oli halduslikult, kohtulikult ja maksunduslikult allutatud linnavalitsusele. Patrimoniaalmõisa staatust omasid Eestis Tartu linnamõisad – Sootaga, Saduküla, Jaama ning Haage mõis. **Tiit Rosenberg**. Eesti mõisate ajalooline ülevaade. / Eesti mõisad. Tallinn, 1994. Lk 20.

dus- ja testamendiasjad ning linna piirides asuvaid kinnistuid puudutavad asjad.

2.2. Rae liikmed ja teenistujad

Ametnike roll mistahes asjaajamises ning teabe dokumenteerimises on alati olnud märkimisväärne. Ka käesoleva teema puhul võime kindlad olla, et rae ametnike haridusest, kompetentsusest ja isiklikust taustast sõltus allika usaldusväärsus. Linna teenistuses olnud ametnikkonna koosseisu ja selle rolli linna arengus on Tartu ajaloo käsitlustes vähe puudutatud. Erandina tuleb nimetada Arvo Teringu ülevaadet 18. sajandil Tartu rae teenistuses olnud bürgermeistritest ja teistest linnaametnikest. Analüüsides õpetlastest rae liikmete ja teenistujate haridusteed ja teenistuskäiku, jõuab ta olulise järelduseni, et tänu mitmete linna juhtimises osalenud laia silmaringiga haritlastele (esmajoones on silmas peetud Johann Jakob Sahmenit (1740–64) ja Friedrich Konrad Gadebuschi (1771–83), kes mõlemad olid bürgermeistrid) kasvas Tartu renomee haridusmaailmas, mis omakorda võis mängida rolli ülikooli taasavamisel 1802. a just ainult Tartus.³¹

Rae koosseisu kuulus 19. sajandi esimesel poolel kaks bürgermeistrit ja seitse raehärrat, kellest üks ka sündiku kohuseid täitis. Rae eesistujaks oli justiitsbürgermeister. Hierarhias teisel kohal oli kommersbürgermeister. Justiitsbürgermeister ja kaks raehärrat valiti *literaatide* seast; kommersbürgermeister ja ülejäänud raehärrad aga Suurgildi kaupmeeste hulgast. 1765. a. kodaniku-*leppe* järgi võis *literaate* rae koosseisus olla enam kui kaks, kuid mitte rohkem kui pooled raehärradest. Rae liikmed valiti kogu eluks.³²

Magistraadi juures olid ametis ülemsekretär, kes täitis ka avaliku notari kohuseid, arhivaar, vene keele tõlk, likvidatsioonikomissar ning määratud arv kantseleiametnikke ja kohtuteenreid.³³ 1838 olid lisaks rae liikmetele ja ülemsekretärile rae teenistuses juristist alamkohtu sekretär Reinhold Linde (alates 1829), kolm kantseleiametnikku (kellest Carl Ludwig Thomson täitis ühtlasi registraatori (arhivaari) ülesandeid ja Heinrich Friedrich Töpffer likvideerimiskomissari ülesandeid ning kolmandana Gustav Treuer), foogtikohtu kantseleiametnik Anton Heinrich Obram ning kaheksa advokaati (Felix Kieseritzky, Carl Brehme, Georg Heinrich Neumann, August Schumann, Friedrich Wilhelm Trojanowsky, Romeo Kieseritzky, Adolph Wilde, Platon von Ackermann).³⁴

³¹ Arvo Tering. Tartu teadussidemed Saksamaaga 18. sajandil. / Tartu, baltisakslased ja Saksamaa. Artiklite kogumik. Koostajad: Helmut Piirimäe, Claus Sommerhage. Tartu, 1998. Lk 53–72.

³² Provincialrecht. II. Art. 1332, 1333.

³³ Provincialrecht. I. Art. 635–636.

³⁴ EAA. 995-1-6369. Pagineerimata. Sidekriipsudega eraldatud kolmeosalises arhiivi viites näitab esimene arv fondi, teine nimistu ja kolmas säiliku numbrit.

Rae teenistujate panust linnaelu juhtimisse peaksid peegeldama nende makstud palgad. 1830. aastatel olid rae liikmete töötasud (assignaatrublades) järgmised. Kõrgeimat palka, 1000 rubla ning lisaks 250 rubla esinduskuludeks teenis justiitsbürgermeister. Järgmine palk oli sündikul ning literaadist raehärral (800 rubla). Kommertsbürgermeisteri töötasu oli 400 rubla, millele lisandus 100 rubla kassakolleegiumi eesistuja tasu; kaupmeestest raehärrade teenistustasu oli 250, 200 ja 100 rubla.³⁵

Rae tsiviilkohtuasjade menetlemise protsessis osalesid rae liikmetest ja ametnikest enam rae sündik ja ülemsekretär, kusjuures ülemsekretäri kohalt liikusid mitmed ametnikud edasi sündiku ametisse. Seepärast on igati kohane püüda anda olemasolevatele andmetele tuginedes ülevaade 19. sajandi 1. poolel nimetatud ameteid pidanud isikute elu- ja teenistuskäigust.

Ülemsekretär valiti ametisse eluks ajaks. Kandidaadi kinnitas kubermanguvalitsus, seejärel vannutati ta sarnaselt teiste rae liikmete ja ametnikega magistraadis ametisse.

Üldkäsitluste ja biograafiliste leksikonide kasutamisel tuleb olla ettevaatlik, kuna need võivad sisaldada vigu. Eriti rohkesti faktivigu esineb R. A. Lemmi koostatud ülevaates Tartu rae liikmetest 1319–1889 ning linnavalitsuse liikmetest 1878–1918.³⁶ Sel põhjusel on nimetatud väljaannetest pärinevad biograafilised andmed esitatud kohati joonealuse kommentaarina. Usaldusväärsemat informatsiooni rae ametnike kohta pakuvad rae enda materjalid nagu teenistuslehed, kirjavahetus jmt. Kasutatud allikatest tulenevalt on rae sündiku ja ülemsekretäri ameteid täitnud isikute andmed lünklikud. Lünkade täitmine eeldab laiemale allikaringile toetuvat edasist uurimistööd.

Göttingenis sündinud ja kõrghariduse saanud Carl Friedrich Meyer oli Tartu rae advokaat 1792. aastast. 1797 valiti ta rae liikmeks ning 1798 sündikuks.³⁷ 1802 taotles Meyer seoses taasavatud Tartu ülikooli õigusteaduste õppejõu kohale asumisega enda vabastamist linnasündiku kohalt.³⁸ Tema asemele kinnitati 12. augustil 1802 senine Valga magistraadi sekretär Friedrich Ackermann (oli ametis kuni 1805).³⁹

³⁵ EAA. 995-1-6369.

³⁶ R. A. Lemm. *Dorpater Ratslinie 1319–1889 und das Dorpater Stadtamt 1878–1918*. Marburg/Lahn, 1960. Vead korduvad ka Lemmi andmeid kasutanud baltisaksa biograafilises leksikonis: *Deutschbaltisches Biographisches Lexikon 1710–1960*. Köln-Wien, 1970.

³⁷ A. Tering. *Tartu teadussidemed Saksamaaga 18. sajandil*. Lk 56.

³⁸ EAA. 995-1-6273. L 1–1p.

³⁹ 1817–1826 oli Ackermann Tartu justiitsbürgermeister. EAA. 995-1-6275. L 1–1p. Lemmi teatel oli Ackermann sündinud 1768 Saksimaal Zeitz'is teoloogiamagistri perekonnas, 1796 omandanud õigusteaduste kandidaadi kraadi. 1800–1802 oli Valga rae sündik ja raehärra. Lemmi teatel oli

8. veebruaril 1809 määras Liivimaa kubermanguvalitsus Tartu uueks linnasündikuks rae senise advokaadi, õigusteaduste doktori Carl Wilhelm Friedrich Hetzeli.⁴⁰ 1817 palus senine sündik Fabricius end ametist vabastada.⁴¹ Vabanenud kohale kinnitati 18. septembril 1817 Carl August Roth, kes jäi ametisse kuni 1827. aastani.⁴²

1827–30 pidas paralleelselt õppetööga Tartu ülikoolis Tartu linnasündiku kohta Friedrich Georg von Bunge (1802–97).

Francois Louis Cambecq valiti literaadist Tartu raehärraks 17. novembril 1827 ja sündikuks 15. mail 1831.⁴³

Cambecq sündis 1796 Dresdenis Lille'ist pärit prantsuse joonistusõpetaja ja maaliija perekonnas. Üldhariduse sai ta Kuramaal (1812–15 Jelgava (Miitavi) Gümnaasiumis); õigusteadust õppis ta Berliini (1815–16) ja Göttingeni (1816–18) ülikoolides. 1822 promoveerus ta Königsbergi Ülikoolis õigusteaduste doktoriks.⁴⁴ 1820. aastast tegutses Cambecq Liivimaa õuekohtu ja Riia rae advokaadina. 1823. a mais kandideeris ta edutult vabanenud Tartu rae ülemsekretäri kohale.⁴⁵ 1824–27 oli ta Pärnu rae sündik ja sekretär. 1827 valiti Cambecq Tartu raehärra kohale. Sunnitud 1836 sündiku kohalt lahkuma, töötas ta Nižni-Novgorodi gümnaasiumi inspektori ja kubermangukooli direktorina. 1838–56 oli Cambecq Kaasani Ülikooli õigusteaduste professor. Kuni surmani 1859 elas ta Riias ja Tartus.⁴⁶

Carl Heinrich Zimmerbergist sai rae ülemsekretär 10. veebruaril 1825.⁴⁷ Ta oli õppinud Tartu kreiskoolis ja gümnaasiumis ning aastatel 1814–17 Tartu üli-

Ackermann Tartu rae justiitsbürgermeistri ametis 1805–1827. Suri 1827. **R. A. Lemm.** Dorpater Ratslinie 1319–1889 und das Dorpater Stadtamt 1878–1918. S. 37.

⁴⁰ EAA. 995-1-6294. L 1. Lemmi teatel sündis Hetzel 1786 Giessenis (Saksamaa) endise Tartu ülikooli teoloogiaprofessori Wilhelm Friedrich Hetzeli pojana. 1802–1806 oli Hetzel Tartu ülikoolis õigusteadust õppinud. Ekslikult väidab Lemm, et Hetzel asus Tartu linnasündiku kohale 1811. 1812–19 oli Hetzel Tartu ülikooli sündik. Suri 1832. **R. A. Lemm.** Dorpater Ratslinie 1319–1889 und das Dorpater Stadtamt 1878–1918. S. 77.

⁴¹ EAA. 995-1-6294. L 6.

⁴² EAA. 995-1-6294. L 24; 995-1-6300. L 24.

⁴³ EAA. 995-1-6369.

⁴⁴ Deutschbaltisches Biographisches Lexikon. S. 139.

⁴⁵ EAA. 995-1-6311. L 7–8.

⁴⁶ Deutschbaltisches Biographisches Lexikon. S. 139.

⁴⁷ Nimetatud fakt leiab kinnitust mitmes kasutatud allikas: EAA. 995-1-6369. Pagineerimata; EAA. 995-1-6311. L 34–34p. Lahknevaid faktilisi andmeid võivad pakkuda rae enda materjalid. Näiteks võib leida Zimmerbergi ülemsekretäriks määramise daatumina 10. veebruari 1817. EAA. 995-1-6368. Pagineerimata. Zimmerbergi teenistusaastad rae ülemsekretäri ametis on valed ka Lemmi teatmikus (1828–1835). **R. A. Lemm.** Dorpater Ratslinie 1319–1889 und das Dorpater Stadtamt 1878–1918. S. 158.

koolis õigusteadust. 28. augustil 1836 sai temast Tartu linnasündik ja literaadist raehärra aastapalgaga 800 hõberubla. Ta oli abielus, aastatel 1834–45 sündis peres viis last. Talle kuulus maja Tartus. Zimmerberg suri 56-aastasena 27. aprillil 1851.⁴⁸

Pikka aega, 1798. a veebruarist kuni surmani 1817 pidas rae ülemsekretäri ametit Christian Friedrich Lenz (1770–1817). Lenzi isa oli Tartu Jaani kiriku ülempastor Friedrich David Lenz. Lenz oli õigusteadust õppinud Göttingeni Ülikoolis. 1796. a märtsist kuni asumiseni Tartu rae ülemsekretäri kohale töötas ta Tartu maakohtus registraatorina.⁴⁹

16. augustil 1817 kinnitati ülemsekretäri kohale senine sillakohtu notar, kolleegiumisekretär August Friedrich Schmalzen.⁵⁰

1821 lahkus Schmalzen rae ülemsekretäri kohalt ja asus Tartu kreisifiskaali ametisse. 27. jaanuaril 1822 määras Liivimaa kubermanguvalitsus tema asemele Erdmann Gustav von Broeckeri (1784–1854). Broecker oli õppinud õigusteadust Tartu ja Heidelbergi ülikoolides ning seejärel 14 aastat olnud Riia rae teenistuses.⁵¹

1823 avaldas Broecker soovi lahkuda rae ülemsekretäri kohalt (vakantsile kohale kandideerijatelt laekus raele mitu avaldust), kuid jätkas ametis siiski kuni 1825. aastani, mil ülemsekretäri kohale asus Zimmerberg (jäi ametisse kuni 1836).

Zimmerbergi mantlipärijaks ülemsekretäri kohal sai Alexander Weyrich, kes oli õppinud Tartu ülikoolis õigusteadust ja alustanud oma teenistust 1835. aastal protokollijana kreisikohtus. 17. augustil 1836 sai temast rae ülemsekretär. 1841 nimetati ta titulaarnõunikuks. Weyrich oli abielus, 1841 oli peres kaks tütar. Ta suri 41-aastasena 1849. aastal.⁵²

Esitatud biograafiline andmestik näitab, et 19. sajandi 1. poole Tartu rae ametnikkond koosnes erineva päritolu, haridustee ja karjääriga isikutest. Juristikutse omandamine erinevates Euroopa kõrgkoolides ning varasemad töökozumused mõjutasid kahtlemata nende töötulemusi rae teenistuses. Tõenäoliselt võimaldab Tartu rae liikmete ja ametnike eluloolise tausta, teenistuskäigu ja ametialase kompetentsuse edasine uurimine anda sügavama hinnangu nende tegevusele rae teenistuses ja linnaelu juhtimises.

⁴⁸ EAA. 995-1-6368. Pagineerimata.

⁴⁹ EAA. 995-1-6296. L 4p-5.

⁵⁰ EAA. 995-1-6294. L 18.

⁵¹ EAA. 995-1-6311. L 1-1p, 4-5. Bröcker oli Riia õuekohtu sekretäri poeg. Õigusteaduste doktoriks promoveerus ta Königsbergi ülikoolis. 1825 kutsuti ta Tartu Ülikooli erakorraliseks provintsiiaalõiguse professoriks. **Peeter Järvelaid**. Bunge sajand ja sajand Bungeta. II. // Ajalooline Ajakiri 1998. 3 (102). Lk 18.

⁵² EAA. 995-1-6369. Lemm eksib Weyrichi teenistusastates Tartu rae ülemsekretärina (esitab 1838–1848). **R. A. Lemm**. Dorpater Ratslinie 1319–1889 und das Dorpater Stadtamt 1878–1918. S. 153.

2.3. Ülevaade erakohtuasjadest (1750–1889)

Tartu magistraat arutas aastatel 1750–1889⁵³ kokku 2232 erakohtuasja; nende kohtuasjade jaotust liikide kaupa kümnendite lõikes peegeldab tabel 1.

Tabel 1. Tartu Magistraadi arhiivi erakohtuasjade jagunemine liikide kaupa aastatel 1750–1889.⁵⁴

Aasta	Kohtuasjade koguarv	Pärandusasi	Korduvabielu	Eestkoste	Lesehooldus	Testamendi- ja vaidlus	Kombineeritud kohtuasi*	Muud**
1750–59	9	3	0	4	0	2	0	0
1760–69	17	8	1	5	0	1	0	2
1770–79	55	17	2	10	0	1	15	10
1780–89	70	34	3	11	0	4	13	5
1790–99	62	24	7	17	5	0	6	3
1750–99	213	86	13	47	5	8	34	20
1800–09	101	40	8	23	13	10	3	4
1810–19	108	70	3	12	10	1	9	3
1820–29	143	90	1	3	4	2	30	13
1830–39	178	72	23	20	7	18	26	12
1840–49	207	99	27	20	7	17	33	4
1800–49	737	371	62	78	41	48	101	36
1850–59	210	94	18	14	18	32	25	9
1860–69	276	135	30	12	12	12	63	12
1870–79	383	183	21	25	16	4	83	51
1880–89	413	198	30	5	8	5	110	57
1850–89	1282	610	99	56	54	53	281	129

*Kombineeritud kohtuasi ühendas endas tavaliselt eestkoste- ja hooldusaja ning testamendi- ja pärandusaja.

**Muud – kinnisvaravaidlused, varade deponeerimine, lahutused, adopteerimised, abielulepingud jmt. (Märkused kehtivad tabelitele 1–2.)

⁵³ Vanim erakohtuasi Tartu Magistraadi arhiivis on 1722. aastast pärinev eestkosteasi. EAA. 995-1-11 910.

⁵⁴ EAA. 995-1-11 911...14 129.

Tartu 19. sajandi 1. poole olme analüüsiks valisin magistraadi erakohtuasjade hulgas leidunud 60 varaloendit kahest perioodist. Esimese perioodi moodustavad aastatest 1800–15 pärinevad 30 varaloendit (I grupp) ja teise perioodi aastatest 1830–39 pärinevad 30 varaloendit (II grupp).

1800–15 oli Tartu rae kohtus arutlusel kokku 171 erakohtuasja; neist 47 kohtuasja (27%) sisaldas varaloendeid. Uurimistöö eesmärgist lähtudes ja taotledes teatavat ülevaatlikkust kasutasin inventare, mille esemeloetus oli vähemalt 40 nimetust. Niisuguseid leidsin I perioodi kohtuasjade hulgas 30. II grupi moodustavad 30 inventari aastatest 1830–39 (valitud 60 kohtuasja loetelu vt lisa 1). Aastatel 1830–39 oli rae arutlusel 178 erakohtuasja; neist 59 kohtuasja (33%) sisaldas varaloendeid.⁵⁵

Niisuguse valiku eesmärk oli välja tuua võimalikud muudatused olmes ning rae kohtu tegevuses poolsajandi lõikes. Esmalt kavandatud uurimismeetodika, mis seisnes kahe varaloendite grupi võrdlevas kvantitatiivses analüüsis, sundis end töö käigus korrigeerima. Ilmnes, et erinevused inventeerimise tasemes olid nii üksikloendite kui ka kahe perioodi varaloendite gruppide vahel liialt suured selleks, et varaloendite kvantitatiivanalüüsi tulemuseks võiks olla objektiivne ülevaade 19. sajandi 1. poole Tartu olmest ning selle dünaamikast sajandi esimese poole lõikes. Seoses sellega ilmnes vajadus sügavamalt analüüsida antud kohtuasjade menetlemise käiku magistraadis, et püüda välja selgitada inventeerimist mõjutanud faktorid.⁵⁶

Valdav enamus vaadeldavatest kohtuasjadest olid pärandusküsimustega tegelevad kohtuasjad – need olid kas otseselt pärandusasjad või siis eestkoste-, lese hooldus-, korduvabielu- või testamendiasjad (erakohtuasjade jagunemine liikide kaupa aastatel 1800–15, 1830–39 vt tabelis 2).⁵⁷

⁵⁵ Erandina jäi käsitlusest välja legendaarse Tartu politseimeistri von Gessinsky päranduse loetelu aastast 1831. Tegemist on pika ja erandliku loeteluga, mis väärrib iseseisvat analüüsi väljaspool sinise uurimuse piire. EAA. 995-1-12482. L 2–8p.

⁵⁶ Saksa inventariuurija Eva Habel leiab, et eelnevates töodes on inventeerimise käiku ebarahuldavalt valgustatud. Varaloendi kombineerimine kohtu tegevust kajastavate lisaallikatega lubab pakkuda teavet inventeerimistavade, varaloendite terviklikkuse, sõnavaliku ja eseme nimetuse-eseme vahelise seose kohta. E. Habel. Inventur und Inventar im Pfliegericht Wasserburg. S. 17.

⁵⁷ Erandiks on 2 kohtuasja: varandusasi (pankrotias) 1813–18 (varaloend 1809; EAA. 995-1-12 252); inventeerimine vaimuhaiguse tõttu 1832–34 (EAA. 995-1-12 509).

Tabel 2. Tartu Magistraadi arhiivi erakohtuasjade jagunemine liikide kaupa aastatel 1800–15 ja 1830–39 (%).

Aasta	Kohtuasjade koguarv	Pärandus-asi	Korduv-abieliu	Eest-koste	Lese hooldus	Testamen-divaidlus	Kombi-needitud kohtuasi*	Muud**
1800–15	171	50,9	5,3	19,3	12,3	6,4	2,9	2,9
1830–39	178	40,4	12,9	11,3	3,9	10,2	14,6	6,7

Kui seaduse, testamendi või päranduslepinguga määratud pärijad olid teada, täisealised ja viibisid kohal ning keegi neist ei pöördunud rae poole sooviga algatada päranduse kindlustamine, siis kohtulik päranduse kindlustamine polnud vajalik.⁵⁸

Siit järeldeb inventari-uurijale väga oluline tõsiasi – nimelt polnud iga surmajuhtumi korral päranduse inventeerimine kohustuslik ning säilinud vara- loendite hulk on seetõttu tunduvalt väiksem võrreldes piirkondadega, kus inventeerimine oli kohustuslik iga surmajuhtumi järel.

Päranduse kohtulik kindlustamine osutus vajalikuks järgmistel juhtudel:

1. kui pärijad olid täielikult või osaliselt teadmata;
2. kui pärijad polnud kohal ja neid ei esindanud ka volitatud isik;
3. kui pärijad ei soovinud või ei saanud pärandust vastu võtta;
4. kui üks pärijatest oli alaealine või muul põhjusel vastutusvõimetu (kui ükski teine asjaolu seda ei tinginud, siis ainuüksi alaealise olemasolu vanema surma korral ei pruukinud tingida päranduse kindlustamist);
5. kui pärandus oli võlgadega koormatud ja oletatavate võlausaldajate huvid võisid saada kahjustatud;
6. kui päranduse puutumatus ja terviklikkus oli ohustatud;
7. kui pärandaja on varem kohtule sellise korralduse teinud.

Sõltumata surnud isiku seisusest oli rael õigus kohtulikult kindlustada iga tema jurisdiktsiooni piires olev pärandus (varandus). Kahe perioodi kohtuasjade hulgas on neli aadliseisusest isiku pärandusaja. Pärast päranduse kohtulikku kindlustamist andis raad kohtuasja edasi kompetentsele kohtule (Tartu

⁵⁸ Päranduse kindlustamist reguleeris Balti Eraseadus: Provincialrecht der Ostseegouvernements. III. Art. 2581–2620; varade kindlustamise kohtuliku menetluse aluseks oli tsiviilprotsessiõigus: F. G. von Bunge. Entwurf einer Ordnung des gerichtlichen Verfahrens in Civilrechtssachen für Liv-, Est- und Curland. Art. 471–596.

maakohtule või Liivimaa õuekohtule) koos arvega tehtud kohtulike toimingute eest tasumiseks.⁵⁹

Alaealiste laste eestkoste ja lese hooldusega ning ühtlasi nende varade valitsemisega tegeles rae alamkohtuna vaeslastekohus. Eestkosteasju leidub Tartu Vaeslastekohtu arhiivi⁶⁰ kõrval ka magistraadi erakohtuasjade hulgas. Tundub, et Tartu rae ja tema allasutuse – vaeslastekohtu – vahele kindlat piiri seada pole võimalik. Teiste alamkohtutega võrreldes oli vaeslastekohtu koosseis esinduslikum (kohtu tegevust juhtis justiitsbürgermeister, kaasistujateks olid sündik ja raehärra) ja asjaajamine toimus läbi rae kantselei.⁶¹

Tabelis 3 on liigitatud 60 vaadeldava kohtuasja algatamise põhjused. Kohtuasja algatamise põhjus on selgesti nähtav ja kergesti liigitatav järgmistel juhtudel: kui võlgadega koormatud päranduse reguleerimiseks esitasid pärijad raele palve erakohtuasja avamiseks, Tartus surnud võõra päritoluga isiku pärandusasi algatati pärandusega seotud isikute väljaselgitamiseks, eestkosteasi ning lese hooldus algatati hoolduse eesmärgil jmt. See ei välista, et kohtuasja menetlemise käigus võis lisanduda teisi lahendamist vajavaid õiguslikke küsimusi. Näiteks võis pärandusvaidlus puhkeda alles pärandusproklamatsiooni tähtaja lõppedes. 14 kohtuasja puhul ei õnnestunud selgelt määratleda kohtuasja algatamise ajendit ning oletuste tasandile laskumata on need sellisena ka liigitatud.

⁵⁹ EAA. 995-1-12 208, 12 270, 12 285, 12 514. Eraõpetaja Wisseli pärandusajanduses puhkes Tartu rae ja Tartu maakohtu vahel tõsine kohtuliku kompetentsuse vaidlus. 1832 Tartus surnud kodanlikku päritolu Wisseli vanem poeg, Tartu ülikooli meditsiinitudeng Adolph Wissel teatas isa surmast Tartu maakohtule ja palus oma alaealisele vennale Gottlieb Wisselile määrata eestkostja. Kui maakohus oli kohalikus ajalehes välja kuulutanud vallasvara oksjoni, esines raad protestiga, väites, et Wissel pole ei ametnik ega aadlik ning kuulub rae jurisdiktsiooni alla. Pärandusasi läks seejärel üle rae menetlusse. Liivimaa kubermanguvalitsuse otsus rae õigusest antud küsimuses pärineb alles aastast 1836. EAA. 995-1-12 521.

⁶⁰ EAA. Fond 3501.

⁶¹ Bunge on märkinud Tartu linna valitsemise ülevaates, et vaeslastekohus pole tõeline alamkohus, vaid pigem magistraadi komisjon. Eestkosteasja rae menetlusse liikumise põhjuseks võis olla Riia linna õiguses leiduv nõue anda proklamatsiooniga seotud alamkohtu õigusasi edasiseks lahendamiseks rae kohtule. **Friedrich Georg von Bunge**. Darstellung der gegenwärtigen Verfassung der Stadt Dorpat. Riga, 1827. S. 22, 37. Provintsiaalõiguse ametiasutuste seadustiku Liivimaa kreisilinnade korraldust käsitlevas alapeatükis Tartu vaeslastekohtu olemasolu ei nimetata. Provincialrecht. I. Art. 632. Periooditi oli vaeslastekohtu tegevus peatatud ning selle funktsioone täitis rae täiskogu. (*Dorpatische Adressen: Das Waisengericht ist mit dem Ober-Gerichte verbunden*. Dörptscher Kalender. 1832. S. 23. Dörptscher Kalender. 1834. S. 27). Eelnevalt esitatud vastakaid fakte kommenteerides tuleb nentida, et Tartu rae kui ülemkohtu ja tema alamkohtute õiguslik vahekord, jurisdiktsioon ja praktiline tegevus vajaks spetsiaalset uurimistööd.

Tabel 3. Tartu Magistraadi arhiivi erakohtuasjade algatamise põhjused aastatel 1800–15 ja 1830–39 (%).

Aasta	Kokku	Pärijad ei viibi kohal või puuduvad	Pärandusvaidlused (sh võlanõuded)	Eestkoste, lese hooldus	Teadmata
		osakaal (%)			
1800–15	30	43,4	13,3	20	23,3
1830–39	30	36,7	26,7	13,3	23,3
Kokku	60	40,0	20,0	16,7	23,3

2.4. Erakohtuasjade menetlemine

Päranduse kohtulik kindlustamine koosnes rutiinsete toimingute reast. Pitseerimise järel pärandus inventeeriti, kusjuures sularaha, väärtpaberid ja väärisesemed võidi deponeerida. Vajadusel määrati pärandusele kuraator, lesele hooldaja või lastele eestkostja; testamendi olemasolul võis testaator määrata testamendi täitja päranduse hooldajaks.

Päranduse kindlustamise järel avaldas kohus reeglina pärandusproklamat-siooni, mille eesmärk oli võimaldada pärijatel, kreditoridel jt pärandusega seotud isikutel esitada pärandusele määratud tähtaja jooksul oma nõudmised. Tähtaja möödudes tuli päranduse hooldajal (või siis eestkostjal, testamendi-täitjal, rael endal nende puudumise korral) lahendada võlanõuded ja korral-dada pärandusasjad. Vajadusel korraldati päranduse likvideerimine – kinnis-ja/või vallasvara müük enampakkumisel. Pärandusasja lõpetas rae resolut-sioon pärandusasja lahendamise kohta.

I ja II perioodi kohtuasjade menetlus on esitatud tabelina lisas 2, 3. Vaadel-davate kohtuasjade hulgas leidis testamendiga pärandusasju kokku üheksa (1800–15 kaheksa ja 1830–39 üks testamendiga pärandusasi). Neist kahel juhul on kohus piirdunud päranduse kindlustamisega.⁶² Testamendi olemasolu ei näi pärandusasja käiku olulisel määral mõjutavat.⁶³

⁶² Mütsersepp Kohslowsky pärandusasi (1807–08), lähisugulased puudusid. EAA. 995-1-12 192; kaupmees Stammi testamendi- ja pärandusasi (1808), päranduse kindlustamine toimus 1801 koostatud varaloendi alusel. EAA. 995-1-12 204.

⁶³ Erinevalt Tartu õiguspraktikast, kus testamendi puudumine või olemasolu ei näi määravat pärandusasja algatamist ja vara inventeerimist, koostati Raimo Pullati teatel Tallinnas pärandusloend juhul kui omanik suri testamenti jätmata. Niisuguse õiguskorra üheks tulemuseks võib olla pärandiloendite tunduvalt suurem arv Tallinnas võrreldes Tartuga; näiteks on Tallinna Linnaarhiivis säilinud 500 18. sajandi varaloendit, millest 67% kuuluvad Tallinna Magistraadi ja 33% Tallinna Vaeslastekohtu arhiividesse. Die Nachlaßverzeichnisse der Deutschen Kaufleute in Tallinn 1702–1750. S. 17.

2.4.1. Pitseerimine, deponeerimine

Pärandus tuli kohapeal pitseerida võimalikult kiiresti pärast päranduse kindlustamise vajadusest teadasaamist. Pitseerimisel koostati protokoll, milles loetleti pitseerimata, st lahtiselt kasutamiseks jäänud esemed, pitseeritud ruumid ning mööbel ja kohtusse hoiule viidud (deponeeritud) varad.⁶⁴

Esimese ja teise perioodi kohtuasju võrreldes selgub, et esimese perioodi kohtuasjade puhul oli eelneva pitseerimise osakaal tunduvalt suurem (I perioodil toimus eelnev pitseerimine 19 juhul 30-st; II perioodil 7 juhul 30-st; vt lisa 2, 3).

Seaduse järgi pidid kohtuliku pitseerimise läbi viima kohtu liige koos sekretäriaga. Kui 1800–04 pärandused on pitseerinud vaid rae ülemsekretär Christian Friedrich Lenz ja kohtuteener Schwallinger, siis edaspidi kord muutus ja pitseerimisest võttis osa ka keegi rae liikmetest (enamasti oli selleks sündik). Teise perioodi päranduste pitseerimisel osales rae esindajana kõige sagedamini sündik.⁶⁵ Lisaks ametnikele võisid pitseerimise juures viibida pärijad, sugulased, naabrid, majaomanik või selle pereliikmed, ametikaaslased (kaasmeistrid, sellid), teenijad või isikud, kelle amet kohustas neid pitseerimise juures viibima (alaealiste eestkostja, testamentaar).

Enne pitseerimist võeti perekonna ülalpidamiseks majapidamisraha ja matuste korraldamiseks vajalik sularaha. Pitseerimisel leitud dokumendid, väärtpaberid, ülejäänud sularaha, kuld ja hõbe tuli seaduse järgi deponeerida ehk kohtulikule hoiule anda. Pitseerimis- ja inventeerimisprotokolle jälgides on näha, et deponeerimist paljudel juhtudel ei toimunud; teade deponeerimisest leidus nelja I perioodi ja kuue II perioodi kohtuasja puhul.⁶⁶ Põhjuseks võis olla deponeerimistasu, mis sõltus eseme väärtusest ja deponeerimise ajast.

Kiiresti rikneva vara võis kohus lubada realiseerida ja saadud raha liideti pärandusega.⁶⁷ Samuti on raad matusekulude tasumise eesmärgil lubanud ühel juhul enne vara pitseerimist päranduse kuraatoril pantida mõned pärandusse kuulunud hõbeesemed (1809, Tartus surnud kaupmehe lese Mowitz'i pärandus).⁶⁸

⁶⁴ Fr. G. von Bunge. Entwurf einer Ordnung des gerichtlichen Verfahrens in Civilrechtssachen für Liv-, Est- und Curland. Art. 475–484.

⁶⁵ Kaupmees Jacob Wilhelm Steinbachi päranduse pitseerimisel 1830 osales koguni kaks rae liiget, kellest üks oli bürgermeister Schlichting ja teine Tartu rae sündik 1827–1830 Friedrich Georg Bunge. EAA. 995-1-12 471. L 1–1p.

⁶⁶ See ei välista siiski sagedasemat deponeerimist, kuna kõne alla tuleb ka hilisem deponeerimine – näiteks päranduse likvideerimisest saadud sularaha deponeerimine, mille kohta toimikutes teated puuduvad.

⁶⁷ Kaupmees Steinbachi päranduse hulka (1830) kuulus 9 tünni häid heeringaid temale kuulunud kaupluses. Kartes nende riknemist, lubas raad Steinbachi sõbral, kaupmees Hermannil müüa heeringad 22.50 assignaatrubla eest tünn. EAA. 995-1-12 471. L 4.

⁶⁸ EAA. 995-1-12 220. L 1–1p.

2.4.2. Inventeerimine

Järgmine samm vara kindlustamise protsessis oli varaloendi koostamine ehk inventeerimine.⁶⁹ Inventeerimise käigus koostatud varaloendite sisuline analüüs jääb 3. peatüki käsitlusse ning siinkohal piirdun inventeerimise kohtuliku aspekti analüüsiga.

Katsed kohalikes õigusalastes käsiraamatutes inventeerimise näidisskeeme leida ebaõnnestusid. Louis Cambecq, Tartu rae sündik aastatel 1831–36, avaldas mitmeid õiguslaseid käsiraamatuid. Tema 1835 ilmunud formulariraamatus on esitatud arvukalt mitmesuguseid eraasjade formulare (näidiseid) – näiteks abielulepingu, eestkosteavalduse, erinevate võlakirjade, deponeerimislepingu, pandilepingu, ostu-müügilepingu, rendilepingu volituse, testamendi formulare. Samuti leidub raamatus näidiseid ametliku kirjavahetuse pidamiseks (aruanded, avaldused jmt). Esitatud formularide hulgas puudub varaloendi formular.⁷⁰ Bunge poolt 1864 avaldatud Eesti-, Liivi- ja Kuramaa tsiviilprotsessi seaduse eelnõus on inventeerimist käsitlevale artiklile lisatud märkus, et varaloendi formular leidub lisas.⁷¹ Kahjuks kõigis kättesaadavates eksemplarides lisa puudus.⁷²

Sellest lähtudes oleme sunnitud inventeerimise protsessi taastama arhivaalide analüüsimise teel. Varaloend koostati protokollis vormis kahes eksemplaris; lisaks esemete loetelule nimetati inventeerimise koht, aeg ja juures viibinud isikud. Varaloend pidi seaduse järgi olema kinnis- ja vallasvara täpne ja täielik loetelu. Inventeeritava vara hulka kuulusid ka võlapaberid, nõuded jmt.⁷³

Juba põgus tutvumine Tartu Magistraadi arhiivis asuvate varaloenditega sunnib kahtlema enamuse koduse vara loetelude täielikkuses ja täpsuses.

⁶⁹ Vara kohtuliku inventeerimise aluseks oli tsiviilprotsessiõigus: **Fr. G. von Bunge**. Entwurf einer Ordnung des gerichtlichen Verfahrens in Civilrechtssachen für Liv-, Est- und Curland. Art. 491–520.

⁷⁰ **Louis Cambecq**. Der juristische Rathsfreund für Nichtjuristen. Dorpat, 1835. Tsiviilprotsessiseadust ja kohalikku kohtukorraldust käsitlevad järgmised Cambecqi ülevaated kuid vara kindlustamist ning sealhulgas inventeerimist ei puuduta: **Louis Cambecq**. Anleitung zum ordentlichen gerichtlichen Verfahren in bürgerlichen Rechtsstreitigkeiten in Liefland. Dorpat, 1824; **Louis Cambecq**. Themis oder Rechtsstudium und Rechtspflege. Ein Handbuch für angehende praktische Rechtsgelehrte mit besonderer Berücksichtigung vaterländischer Gesetze und des Gerichtsgebrauchs in Livland. Dorpat, 1835.

⁷¹ **Fr. G. von Bunge**. Entwurf einer Ordnung des gerichtlichen Verfahrens in Civilrechtssachen für Liv-, Est- und Curland. Art. 519.

⁷² Lisa puudus Tartu Ülikooli ja Eesti Ajalooarhiivi raamatukogudes ning Eesti Kirjandusmuuseumi arhiiviraamatukogus asuvates eksemplarides (kokku 8 eksemplari). On võimalik, et märkuses viidatud lisa jäi siiski lisamata.

⁷³ E. Habeli väitel oli inventeerimise tähtsamaid õiguslikke ajendeid Baierimaal pärijate vastutus pärandaja võlgade eest. Inventeerimise järel muutusid võlad osaks mahajäänud varast. Kui pärandus võeti vastu inventeerimata, vastutas pärija võlgade eest mitte päritud, vaid oma isikliku varaga. **E. Habel**. Inventur und Inventar im Pfliegergericht Wasserburg. S. 273–274.

Varaloendite pikkus on väga erinev; otsene seos pärandaja sotsiaalse seisundi ja vallasvara loetelu pikkuse vahel näib puuduvat. Silma torkab asjaolu, et teise perioodi varaloendid on tervikuna tunduvalt lühemad kui esimese perioodi varaloendid. Kui esimese perioodi (1800–15) 30 analüüsitava varaloendi keskmine pikkus on 140,8 nimetust (kirjet), siis teise perioodi (1830–39) 30 varaloendi keskmine pikkus on vaid 81,8 nimetust. Seega I grupi varaloendite detailsuse aste on tunduvalt kõrgem kui II grupi varaloendite detailsuse aste; nad on ülevaatlikumad ning materiaalse kultuuri analüüsi seisukohalt väärtuslikumad.

Varaloend võis olla koostatud kas rae poolt või siis teiste isikute või ametikandjate poolt ja rae poolt aktsepteeritud. Kui surnud isiku paberite hulgast leiti tema enda poolt koostatud inventar (*Privatinventar*), lubas seadus selle inventeerimisel aluseks võtta. Kui selleks volitatud isikud tunnistasid eraviisiliselt koostatud varaloendi tõeseks, võidi sellega piirduda.

Erinevate inventeerijate osa Tartu rae erakohtuasjade varaloendite koostamisel 1800–15 ja 1830–39 esitab tabel 4.

Tabel 4. Tartu magistraadi erakohtuasjade varaloendite koostajad aastatel 1800–15 ja 1830–39.

Aasta	Raad	Foogtikohus	Politseivalitsus	Päranduse kuraator	Eestkostja, lese kuraator	Pärandaja ise	Pärijad
1800–15	22 ⁷⁴	0	0	2	3 ⁷⁵	1	2 ⁷⁶
1830–39	23	1	1	1	1	0	3
Kokku	45	1	1	3	4	1	5

Kahe kohtuasja puhul eksisteerib 2 erinevat varaloendit.⁷⁷

⁷⁴ Pillimeistri Moriz Sprenger jun pärandusloend koostati tema surma järel 1812 (koostaja teadmata); tema lese Dorothea Catharina Sprengeri (teistkordsel abiellumisel Noack) surma järel 1814 kasutas raad 1812 loendit eeskujuna, lisades sellesse kahe aasta järgse varade seisu fikseerivad märkused. EAA. 995-1-12 273. L 4–5p.

⁷⁵ Vasksepa Johann Lindströhmile lese pärandus pitsseeriti 1814 küll kohtulikult, kuid varaloendi koostasid tema pärijad (3 poega) koos surnud tütre poja kahe eestkostjaga. Eraldi loetelus on välja toodud surnud tütrele määratud esemed. Inventeerijad on mõlema loetelu puhul esemete väärtuse nimetanud esemeliikide kaupa. EAA. 995-1-12 275. L 3–6, 55.

⁷⁶ Kullassepa Lüetteni (Luetten) päranduse loetelu alustasid tema pärijad 1811, loetelu jätkas raad kaks aastat hiljem, 1813. Varaloendi lõpus oleva märkuse järgi andsid pärijad kohtule Lüetteni vallasvara loetelu, mille alusel kohus esemed üle võttis. EAA. 995-1-12 239. L 2–4p.

Reeglina inventeerisid rae kohtu poolt keegi rae liikmetest (kõige sagedamini rae sündik või keegi raehärradest), rae ülemsekretär ja kohtuteener. Kui päranduse kuraator, alaealiste laste eestkostja või lese kuraator olid kohtulikult ametisse seatud, võtsid nad inventeerimisest osa; samuti võis inventeerimise juures viibida pärandaja määratud testamentaar.

Kui pärandaja elas üürikorteris, siis osales inventeerimisel reeglina majaoomanik või keegi tema perekonnast. Kas tunnistajatena või pärandusega seotud isikutena võisid inventeerimise juures viibida pärijad, ametikaaslased, sõbrad, pärandaja juures töötanud sellid-õpipoisid, võlausaldajad, teenijad, naabrid ja mitmel juhul ka Tartu saksa koguduse köster.

Varaloendite ühtsest skemaatilisest ülesehitusest pole Tartu rae loendite põhjal võimalik rääkida.⁷⁷ Kahe varaloendite grupi inventeerimisskeeme analüüsid ja mõlemat gruppi omavahel võrreldes ilmnevad erinevused kahe perioodi loendite vahel, mis viitavad rae ülemsekretäri⁷⁹ kui enamuse rae varaloendite koostaja otsustavale rollile inventeerimisskeemi valikul. On tõenäoline, et inventeerimist tervikuna võisid mõjutada niisugused subjektiivsed faktorid nagu inventeerija kompetentsus, haridustase, isiklikud omadused jmt.⁸⁰

⁷⁷ Kingseppmeistri Schönfeldi lese abiellumisel kingsepp Stammiga 1813 koostasid Schönfeldi laste eestkostjad varade loetelu; 1826 inventeerisid Schönfeldi laste eestkostjad vara teistkordselt seoses pr Stammi vaimuhaiguse ja 2. abielu lahutamisega. EAA. 995-1-12 260. L 5p.-6, 50-52p.

1833 viinamürgituse surnud teenija Müllerbergi Emajõe kaldalt leidnud politseivalitsuse ametnikud inventeerisid ja pitseerisid samal päeval tema vallasvara. Ligi kuu aega hiljem inventeeris raad omakorda Müllerbergi vallasvara (varaloendite andmebaasi sisestati rae koostatud variant). EAA. 995-1-12 523. L 2-3p, 14-15).

⁷⁸ Erinevalt Tartu rae varaloenditest on selle alamkohtu, Tartu vaeslastekohtu põhjalikult koostatud varaloendite puhul jälgitav esemeliikide/materjali alusel inventeerimise skeemide kasutamine. 32-st vaeslastekohtu varaloendist aastatest 1770-1855 on pooled (16) inventeeritud järgmise skeemi alusel: I Kinnisvara; II Sularaha, väärtpaberid; III Vallasvara - väärismetallist esemed, muud metallesemad (eraldi tinast, vasest, messingist ja rauast esemed), tekstiilesemad (laua- ja voodipesu, vooditarbed, rõivad), köögi- ja majapidamistarbed, lauanõud, mööbel, söidukid, käsitöölise tööriistad. Siiski pole ka vaeslastekohtu varaloendite põhjal võimalik rääkida kindlate skeemide rangest kasutamisest, kuna skeemis loetletud rubriigid varieerusid varaloendites sõltuvalt konkreetsest varandusest. Ülejäänud vaeslastekohtu varaloendid on reeglina lühikesed liigituseta esemete loetelud. Vt lähemalt: **M. Rennit**. Tartu linnakodaniku olme vaeslastekohtu arhivaalide põhjal. Lk 5-10.

⁷⁹ Rae ülemsekretär juhtis rae kantsleli tööd; ühtlasi oli ta avalik notar, kelle ainuõiguseks oli testamentide, abielulepingute ning inventaride koostamine. Ülemsekretär pidi Venemaa ülikoolis olema õigusteadust õppinud; ta valiti ametisse eluks ajaks ning tema kandidaadi kinnitas kubermanguvalitsus. Provincialrecht. I. Art. 636-637.

⁸⁰ Viimase aja inventari-uurimustes on järjest tugevamini hakatud rõhutama inventeerimise läbi viinud isikute rolli. H. Mannheims väidab, et kirjutaja mõju loetelu vormile ja sisule ja seega kogu tulemusele on kuni viimase ajani kas alahinnatud või siis mitte piisavalt arvesse võetud. **H. Mannheims**. Wie wird ein Inventar erstellt? S. 36.

Aastatest 1800–15, 1830–39 analüüsitava 60 varaloendi ülesehitusel kasutatud skeeme (inventeerimistüüpe) võib jälgida tabelis 5.

Tabel 5. Tartu magistraadi varaloendite inventeerimisel kasutatud skeemid 1800–15; 1830–39.

Aasta	Inventeerimise skeem ja koostaja							
	Esemeliikide kaup ⁸¹		Ruumide (tervikliku majapidamise) viisi		Esemete viisi (esemete loetelu)		Segameetod*	
	Raad	Muud	Raad	Muud	Raad	Muud	Raad	Muud
1800–15	3	5	1	0	2	2	16	1
1830–39	3	2	1	0	12	5	7	0
Kokku	6	7	2	0	14	7	23	1

*Inventeerimine esemete viisi, loetledes (pitseeritud) hoiu- ja muumööblis ning mõningates ruumides ja/või kõrvalhoonetes olevad esemed

Rae poolt 1800–15 koostatud 22 varaloendist on 19 protokollinud rae ülemsekretär Christian Friedrich Lenz, kaks koostas kantseleiametnik Carl Ludwig Thomson ning ühe loendi koostaja on teadmata. Vaid kuus neist on koostaja poolt signeeritud.⁸²

Lenzi poolt koostatud inventeerimisprotokollid peegeldavad reeglina järgmist skeemi (vt tabel 5): eelnevalt pitseeritud vara⁸³ on inventeeritud esemete viisi, kusjuures järgitud on pitseerimisskeemi ja loetletud pitseeritud hoiu- ja muumööblis (kapid, kummutid, kirstud, kastid jmt) asunud esemed. Sarnast skeemi järgitakse varaloendites, milles lisaks hoiu- ja muumööblis asunud esemetele nimetatakse eraldi ka mõnes ruumis või kõrvalhoones asunud esemed.

Teisel vaadeldaval perioodil on kogu vara kindlustamise skeem muutunud ja vara pitseerimist tuleb võrreldes esimese perioodi loenditega tunduvalt harvem ette. Valdav osa varaloendeid on lihtsad esemete loetelud (12 rae loendit), mõnede puhul on nimetatud esemete asukoht hoiu- ja muumööblis (7 rae loendit).

⁸¹ Lisaks esemeliikidele (mööbel, köögitarbed, majapidamistarbed, vooditarbed, laua- ja voodipesu, rõivad, tööriistad jmt) on osa metallesemeid liigitatud materjali alusel (kuld, hõbe, vask, messing).

⁸² Vaatamata seaduse nõudele kinnitada protokollis õigsust inventeerijate allkirjadega selle lõpus, on I grupi (1800–15) 22 rae koostatud loendist 16 täiesti signeerimata. Ülemsekretär Lenzi autorlus selgub 13 juhul selgelt identifitseeritava käekirja alusel. II grupi 23 rae poolt koostatud varaloendit on kõik signeeritud protokollija ja juuresviibinud rae liikmete ning tunnistajate poolt.

⁸³ Tasub meenutada, et vara eelneva pitseerimise osakaal on I perioodil tunduvalt kõrgem (63% kõigist 30 kohtuasjast) kui II perioodil (23%), mis viitab samuti tugevale subjektiivsele faktorile nii inventeerimises kui kogu kohtumenetluses.

Kuni sündikuks valimiseni 1836. a oli rae ülemsekretäriks Carl Heinrich Zimmerberg, kes protokollis 11 varaloendit aastatel 1830–36. Kantseleiametnik Gustav Treuer protokollis viis varaloendit aastatel 1830–37. Mõlemad mehed on valdavalt lihtsalt esemete viisi inventeerinud (kokku 10 korral); kolm loetelu on Zimmerberg koostanud esemeliikide kaupa.

Zimmerbergi järeltulijaks rae ülemsekretäri kohal sai 1836 Alexander Johann Weyrich. Weyrichi protokollitud seitsme varaloendi stiil on võrreldes eelkäijatega kirjeldavam ning lihtsa esemeloetelu asemel on protokollis nimetatud esemete asukoht hoiumööblis.

Ootuspäraselt on raeväliselt koostatud nimistutes vara loetletud esemeliikide või lihtsalt esemete viisi. Tuleb kahetseda süstemaatiliselt ruumide viisi loetletud kui uurija jaoks kõige informatiivsemate varaloendite vähest hulka (2).⁸⁴

Inventeerimisskeeme uurides leidsime protokollinud sekretäri olulise rolli inventeerimisskeemi ja ehk ka kogu päranduse kindlustamise skeemi valikul. Lahtiseks jääb küsimus, miks II perioodi varaloendite maht on sedavõrd väiksem I perioodi varaloendite mahust.

Seadus ei kohustanud inventeerijaid määrama inventeeritavate üksikese-
mete väärtust, kuid nägi ette varandusosade väärtuse hindamist rubriikide
kaupa. Loetelu lõpus tuli arvestada rubriikide koondsumma ja arvutada vara
koguväärtus. Tuleb nentida, et üheski käesolevas uurimuses kasutatud loendis
pole inventeerijad esemete väärtust määranud.⁸⁵ Esemete tarbimisväärtust pee-
geldavad oksjoniprotokollid.

Ühte liiki esemed (raamatud, kunstiteosed jne) võidi loetleda eraldi nime-
kirjas, mis liideti varaloendiga. Kõige sagedamini (seitsmel korral) on eraldi
nimekirjas loetletud pärandusse kuulunud raamatud. Nendest väljapaistva-
mad on ehitusmeister Walterile kuulunud erialase kirjanduse ja arhitektooni-
liste vaselõigete kogu loetelu 1802. aastast⁸⁶ ning eraõpetaja Wisselile kuulunud
erakordselt suure raamatukogu nimistu 1833. aastast.⁸⁷

Kolme kohtuasja puhul on tegemist kaupmehe või kaupmehe lese pärandu-
sega, kelle koduse majapidamise loetelule lisandub kaupluse inventari loe-
telu.⁸⁸ Reeglina realiseeriti poekaubad eraldi oksjonil.

⁸⁴ EAA. 995-1-12 152, 12 581.

⁸⁵ Erandiks on eespool viidatud vasksepa lese Lindströhmi varaloend, milles koostajad on nimetanud esemegruppide väärtuse. EAA. 995-1-12 275. L 55.

⁸⁶ Waltheri raamatukogus leidis 99 erinevat nimetust (124 köidet) raamatuid. Aukartustäratav on Waltheri pärandusse kuulunud arhitektooniliste vaselõigete hulk – varaloendi viiel leheküljel on ühtekokku loetletud 157 mappi 703 vaselõikega. EAA. 995-1-12 152. L 21p.–25.

⁸⁷ Wisseli raamatukogu loetelu pikkuseks on 23 lehekülge. EAA. 995-1-12 521. L 3–21.

⁸⁸ EAA. 995-1-12 139, 12 149, 12 471.

Teistele isikutele kuulunud esemed tuli loetleda ja nimetada nende kuuluvus. Niisugused märkused majapidamises kasutatud eseme kuuluvuse kohta teisele isikule pärinesid tavaliselt inventeerimise juures viibinud isikutelt. Reeglina on nimetatud pärandaja soovil ühele või teisele pärijale jäetud esemed (kõige sagedamini rõivad, ehted).

Aktiivselt praktiseerinud käsitöölise varaloendi puhul oli asi keerulisem, kuna selles võis leida terve rida kas pooleliolevaid või valmis tellimustöid (näiteks rätsepa, kellaspepa vm ameti esindaja puhul), mille kuuluvus võis selguda alles pärast varaloendi koostamist.⁸⁹ Halvemal juhul ei leitud toimikus märkust tellimustööde kuuluvuse kohta ja see jääb uurija jaoks lahtiseks.

Loetleda tuli ka esemed, mis kuulusid pärandusse, kuid olid mingil põhjusel kolmanda isiku valduses.⁹⁰

Inventeerimise kulud kaeti inventeeritavast varandusest.

2.4.3. Päranduse hooldamine

Päranduse kindlustamise käigus või pärijate soovil määras raad ametisse päranduse kuraatori (kui päranduse suurus seda nõudis, siis mitu). Väikese päranduse võis raad vahetult enda hoolduse (valitsemise) alla võtta.⁹¹ Kui kõik pärijad olid alaealised, määras raad eestkostja, kelle ülesandeks oli ka päranduse hooldus; samuti võis lese kuraator hooldada pärandust. Kohtulikul lahendamisel olevat pärandust on hooldanud ka pärijad ise: 1814 surnud vasksepameistri lese Lindströhmi pärandust valitsesid tema kolm täiskasvanud poega koos surnud tütre alaealise poja eestkostjatega.⁹²

Testamendiga päranduse puhul võis testaator nimetada testamendi täideviija ehk testamentaari (*Testamentexecutor*), kellele andis volituse tegeleda päranduse valitsemisega.⁹³ Ilma testaatori korralduseta polnud testamentaaril ei

⁸⁹ Positiivse näitena võib siin tuua kellaspepp Christoph Petersohni pärandiloendit aastast 1832, milles loetletud suure hulga kellade omanikud on raele esitanud põhjalike kirjeldustega varustatud tagastamise taotlused. EAA. 995-1-12 495. Rätsep Lorenzeni varaloendis (1801) on rätsepaselli Kure andmete teotudes eraldi loetletud rätsepmeistri tellimustöid. EAA. 995-1-12 142. L 13–17.

⁹⁰ Näiteks 1812 pillimeister Gräbneri päranduse hulka kuulunud Saksamaal valmistatud klaver (*Klavier von Friederici in Gera*) asus teenijatüdrukü sõnul aednik Weinmanni valduses ning arvestati pärandusosaks. EAA. 995-1-12 243. L 1–2p.

⁹¹ Provincialrecht. III. Art. 2590–2598. 1810 surnud eraõpetaja Brose päranduse kindlustamiseks ei pidanud raad kuraatorit vajalikuks tellida (*...da wegen Geringfügigkeit dieses Nachlasses kein Contradictor bestellt worden...*). EAA. 995-1-12 227.

⁹² EAA. 995-1-12 275. Lähemalt loe käesoleva töö 4. peatükist.

⁹³ 1835 surnud Tartu kaupmees Werner määras testamendiga oma päranduse kuraatoriteks raehärra Stähri, linna raamatupidaja Christiani ja kaupmees Musso. Kaupmees Musso pöördus rae poole palvega algatada kohtulik pärandusaja lahendamine ning avaldada pärandusproklamatsioon; edaspidi esitas ta raele nimekirja vallasvarast, mida soovis müüa oksjonil. EAA. 995-1-12 560.

õigust ega kohustust tegeleda päranduse hooldamisega. Sellisel juhul tellis raad päranduse kuraatori. Testamentaar võis olla ka naine.⁹⁴

Päranduse kuraatori kandidaadi võisid esitada pärandusega seotud isikud (pärijad, võlausaldajad) ja kandidaadi sobivusel kinnitas raad ta ametisse. Vastasel juhul määras raad ametkondliku kuraatori, kelleks oli tavaliselt kohtu juures teenistuses olev advokaat. Päranduse kuraator ei tarvitsenud viibida kohapeal.⁹⁵

Nii eestkostjale kui päranduse kuraatorile anti ametisse kinnitamisel spetsiaalne hooldusürrik (*Constitutorium*). Eestkostjaluse vara säilimise eest vastutas eestkostja ja päranduse kuraator oma isikliku varaga – kinnisvara olemasolul tehti hüpoteegiraamatusse sissekanne eestkostjaluse vallasvara väärtuses, vastasel juhul tehti sarnane sissekanne vaeslastekohtu korroboreerimisraamatusse. Kinnisvara, sularaha ja väärtpaberid olid otseselt kohtu hooldusel.⁹⁶

Päranduse valitsemisel juhendus kuraator täiskasvanute kureerimise reeglistikust, mis omakorda toetus eestkoste põhimõtetele.⁹⁷ Ilma kohtu nõusolekuta ei tohtinud kuraator olulisi otsuseid teha. Tema eesmärk oli säilitada pärandus kui tervik; võõrandada tohtis vaid riknevad asjad või siis esemed, mille hoiukulud ületasid nende väärtuse.

Kohus maksis kuraatorile honorari, mis Liivimaal ei tohtinud ületada 4% päranduse väärtusest.⁹⁸ Pärandushooldus lõpetati ja kuraator vabanes ametist pärandusaja lõplikul lahendamisel päranduse jagamise järel.

2.4.4. Pärandusproklamatsioon

Valitud 60 kohtuasjast 44 kohtuasja lahendamise käigus (73%) avaldas raad avaliku pärandusproklamatsiooni (*Nachlaßproclam*; vt lisad 2, 3). Selle eesmärgiks oli määratud tähtaja jooksul võimaldada pärijatel, võlausaldajatel jt pärandusega seotud isikutel esitada kohtule oma nõuded päranduse suhtes.

⁹⁴ Provincialrecht. III. Art. 2453–2470. Valitud 60 kohtuasja hulgas naistestamentaari polnud; siiski on huvitav märkida, et ühe pärandusaja lahendamisel kinnitas raad ametisse naiskuraatori. Selleks oli rätsepmeistri Friedrich Johannsoni lesk Amalie Elisabeth Johannson, kes hooldas rätsepmeistri Neumanni lese pärandust 1836, pärast 1835 kuraatoriks määratud Johannsoni surma. Neumann oli rentnik Johannsoni majas.

⁹⁵ Ehitusmeistri Walteri (suri 1802) venna ja ainsa pärija, Rostockis elava Johann Adam Walteri soovil kinnitas Tartu raad päranduse kuraatoriks Rostocki advokaadi Andersi, kellele raad posti teel ametisse kinnitava hooldusürriku (*Constitutorium*) saatis. EAA. 995-1-12 152.

⁹⁶ **M. Rennit.** Tartu linnakodaniku olme vaeslastekohtu arhivaalide põhjal. Lk 5–7.

⁹⁷ Provincialrecht. III. Art. 267–528.

⁹⁸ Provincialrecht. III. Art. 2596.

Pärandusproklamatsioon avaldati kolmel korral kohalikus ajalehes *Dörptsche Zeitung*. Kui surnu pärijad olid täiesti teadmata või oli teateid tema sidemetest teiste Venemaa provintsidega, siis avaldati proklamatsioon ka akadeemilises ajalehes *St. Peterburgische Zeitung*. Välismaise päritolu või sidemete korral avaldati kuulutus ka vastava piirkonna väljaandes.⁹⁹ Pärandusproklamatsiooni avaldamiskulud kaeti pärandusest. Kulude vähendamiseks oli ühes proklamatsioonis võimalik teatada mitmest pärandusest või avaldada see vaid 1–2 korral.¹⁰⁰

Pärandusproklamatsiooni tähtajad erinevad kahe perioodi kohtuasjade vahel märgatavalt. Esimesel perioodil ulatusid tähtajad kuuest nädalast kuni ühe aasta ja ühe päevani ning kõige sagedamini määrati pretensioonide esitamise tähtajaks kuus kuud. Teise perioodi kohtuasjade puhul olid tähtajad pikenenud, ulatudes kuuest kuust kuni kahe aastani ning valdava enamuse proklamatsioonide tähtaeg oli üks aasta ja kuus nädalat.

Proklamatsiooni tähtaja möödudes andis kohus saabunud nõuded päranduse kuraatorile või pärijatele. Nõuded tuli lahendada kuue nädala jooksul. Kuraatorita pärandusele esitatud võlanõuete lahendamiseks on Tartu raed tellinud oponendi (*Contradictor*). Esimese perioodi kohtuasjade puhul on võlanõudeid oponeerinud linnafiskaal, kubermangusekretär Tobias Buschund (seotud nelja kohtuasjaga); teise perioodi kohtuasjade võlanõudeid oponeeris kreisifiskaal von Rieckhoff (seotud nelja kohtuasjaga). Kõigil juhtudel pole üheselt selge, kas tegemist on päranduse kuraatori või võlanõuete oponendiga. 1832 surnud endise üliõpilase Friedrich August Schillhorni pärandusküsimusi lahendas kreisifiskaal Rieckhoff, kes tituleeriti üheaegselt nii kuraatoriks kui oponendiks (*als Contradictor und Curator*).¹⁰¹

Kui esitatud nõuded ja nende lahendus ei tekitanud päranduspretendentide ega kohtu vastuväiteid, jaotati pärandus õiguslike pärijate ja võlanõudjate

⁹⁹ Rätsep Lorenzeni (suri 1801) pärandusproklamatsioon saadeti lisaks avaldamisele kohalikus ajalehes *Dörptsche Zeitung* ka Narva magistraadile. EAA. 995-1-12 142. Rostockist pärit ehitusmeistri Walteri pärandusproklamatsioon avaldati nii Venemaa kui Hamburgi väljaannetes. EAA. 995-1-12 152. Saksimaalt Tüüringenist pärit Tartu sündiku Treiberi (suri 1809) pärandusproklamatsioon avaldati Hamburgi ajalehes. EAA. 995-1-12 218. Rentniku lese Justina Heydemanni (suri 1813) pärandusproklamatsioon saadeti Peterburi, Riia ja Tallinna ajakirjandusele. EAA. 995-1-12 253. Rätsep Reisewitzi (suri 1813) pärijad elasid Königsbergi lähedal; pärandusproklamatsioon avaldati lisaks Tartule ka Peterburi ja Preisimaa ajalehtedes. EAA. 995-1-12 258. Kammerteener Müllerberg (suri 1833) oli aastaid olnud kubermanguprokuröri Peterseni teenistuses Riias; tema surma järel avaldati pärandusproklamatsioon Tartu, Riia, Peterburi ajalehtedes. EAA. 995-1-12 523. 1837 surnud Saksimaalt pärit kindameistri Meyeri päranduse proklamatsioon avaldati Tartu, Peterburi ja Hamburgi ajalehtedes. EAA. 995-1-12 602.

¹⁰⁰ Fr. G. von Bunge. Entwurf einer Ordnung des gerichtlichen Verfahrens in Civilrechtssachen für Liv-, Est- und Curland. Art. 645–670.

¹⁰¹ EAA. 995-1-12 511.

vahel. Kui pärandusele esitatud nõuded olid üksteisele vasturääkivad või nõudjate vahel tekkis tülisus, alustati tsiviilprotsessi alusel kohtulikku juurdlust. Kuni pärandustüli lahendamiseni kohtu poolt jäi pärandus hooldava isiku järelevalve alla.

Kui pärandusele esitatud võlanõuded ületasid päranduse väärtuse ja pärijad loobusid pärandusest, algatas kohus kõigi pankrotikorralduse reeglite järgi päranduse pankroti (*Concurs*).

2.4.5. Kinnis- ja vallasvara müük enampakkumisel

Päranduse reguleerimise käigus viidi sageli läbi kinnis- ja vallasvara müük enampakkumisel (oksjonil).¹⁰² Reeglina toimus igasugune enam- või vähempakkumine kohtu korraldusel, erandjuhul võis korraldajaks olla administratiivamet.

Kinnisvara avaliku oksjoni sai korraldada vaid kohus, kelle kinnistusraamatusse oli kinnisvara kantud. Avaliku enampakkumise teadaanne pidi ilmuma vähemalt neli nädalat enne pakkumist. Pakkumise tingimused (kinnisvara täpne kirjeldus, alghind, maksmise tingimused ja tähtaeg, kinnisvara üleandmise aeg) ja väljavõtte kinnistusraamatust pidid 14 päeva enne pakkumise tähtaega olema tutvumiseks kohtu kantseleis.

Vallasvaraoksjoni eel ilmus kohalikus ajalehes teadaanne, milles kirjeldati pakkumisele tulevad esemed, oksjoni koht ja aeg. Esemetega pidi olema võimalik tutvuda vähemalt kaks tundi enne oksjoni algust. Oksjon võis toimuda igas sobivas kohas. Oksjoni juures viibis keegi rae liikmetest, kes kontrollis oksjonireeglitest kinnipidamist.

Kohtusekretär pidas oksjoniprotokolli, millesse märgiti müüdud eseme järjekorranumber, nimetus, enampakkuja nimi ja pakutud hind. Oksjonipidajale ja protokollijale tasuti mõlemale 2% esemete müügist saadud summast.

Esimese perioodi kohtuasjade menetlemise käigus korraldati kinnisvaraoksjon 9 ning vallasvaraoksjon 20 korral; teisel perioodil olid need arvud vastavalt 4 ja 18 (vt lisad 2, 3).

Otsides vastust küsimusele, mil määral vastas inventaranimistust loetletud esemete hulk tegelikule pärandusele, valisin mõlemast perioodist kolm kohtuasja (kokku kuus kohtuasja) ja võrdlesin iga kohtuasja inventaranimistust vallasvaraoksjoni protokolliga.

¹⁰² Fr. G. von Bunge. Entwurf einer Ordnung des gerichtlichen Verfahrens in Civilrechtssachen für Liv-, Est- und Curland. Art. 395–448.

Esmalt võrdlesin 1814 surnud Tartu kingseppmeistri Johann Benjamin Teige päranduse loetelu ja oksjoni protokollis.¹⁰³ Teige pärandus inventeeriti temale kuulunud puust elumajas Kivi tänaval Peterburi eeslinnas (III linnaosas). Inventeerimisprotokollis koostas 11. novembril 1814 kantseleiametnik Thomson; 19. juulil 1815 toimunud vallasvaraoksjonil protokollis ülemsekretär Lenz. Oksjonil müüdi esemeid 846 assignaatrubla eest.¹⁰⁴

Varaloendis leidub 50, oksjoniprotokollis 92 kirjet. Kirjete arv varaloendis ja oksjoniprotokollis näitab pigem päranduse suurusjärku kui selles leidunud esemete arvu.¹⁰⁵ Kuna protokollide koostajad olid erinevad, võis eseme nimetamine sõltuda protokollinud isikust ning uurija ülesandeks oli identifitseerida üks ja sama ese mõlemas protokollis.¹⁰⁶ Inventeeritud, kuid oksjoniprotokollis puuduvad esemed siinkohal huvi ei paku, kuna need esemed võisid lihtsalt müümata jääda. Niisuguseid esemenimetusi oli varaloendis viis. Inventariuurimuse seisukohalt pakuvad huvi oksjonil müüdnud ja seega pärandusse kuulunud, kuid inventeerimata jäänud esemed; niisuguseid esemeid leidsin 12 erinevat nimetust; seega 20% oksjonil müüdnud esemetest olid inventeerimata.¹⁰⁷

Kui rätsep Teige päranduse loetelu ja oksjoniprotokollis võrdlus oli küllaltki lihtne väikese esemete hulga poolest, siis kammerteener (*Haushofmeister*)

¹⁰³ EAA. 995-1-12 271.

¹⁰⁴ Assignaatrublaid kui paberist maksevahendid tulid Venemaale käibelega 1768. aasta manifesti alusel ning käibisid täisväärtuslikena ligikaudu 20 aastat. 18. sajandi lõpust hakkas assignaatrubla kurss hõberubla suhtes järsult langema – 1801. a hinnati assignaatrubla väärtuseks 66,3, 1808. a 44,7 ja 1810. a 33,3 hõbekopikat. 1812. a rahareformiga kehtestati assignaatrublade sundringlus kõigis Venemaa kubermangudes. Kuni 1839.–1843. a rahareformini püsis assignaatrubla kurss stabiilselt 25–27 hõbekopika vahel. **Hanno Vares.** Probleemidest Venemaa ja Baltikumi raharingluses 19. sajandi I poolel. // Kultuuriloolised ekskursid. Eesti Ajalooarhiivi Toimetised. 6 (13). Tartu, 2000. Lk 145–148, 155.

¹⁰⁵ Arvude omavaheline võrdlemine on mõttetu, sest näiteks 16 inventeeritud voodilina võidi oksjonil müüa kahekaupa ja selliselt saadi ühe kirje asemel varaloendis kaheksa kirjet oksjoniprotokollis. Andmebaasi sisestades on sama sisuga varaloendite kirjed liidetud; näiteks kahel korral nimetatud “1 kulduur” sisestati ühe kirjena “2 kulduuri”. Selle tulemusel on Teige päranduse loetelu andmebaasis 47 nimetust 50 asemel. Teiselt poolt muutub müüdnud esemete arv oksjoniprotokollis juhul, kui ühele isikule on ühe pakkumise käigus müüdnud mitu erinevat eset korraga. Koos müüdnud esemed moodustavad ühe kirje (näiteks müüdi Teige päranduse oksjonil neli messingist künjalajalga koos löötsaga 3 rubla eest ning protokollis moodustavad need ühe kirje).

¹⁰⁶ Näiteid: varaloendis nimetatud neli teekatelt (*vier Theekesseln*) on samastatud oksjonil müüdnud ühe teekatla ja kolme kohvikatla; varaloendis nimetatud kolm suurt ja kolm väikest sulekotti (*Unterpfühl*) on samastatud oksjonil müüdnud kolme sulekoti ja kolme suletekiga (*Huftpfühl*); varaloendis nimetatud kingsepa tööriistad (*das Schumacher-Werkzeug*) võivad olla oksjonil müüdnud tööriistad (lööts, kolm haamrit, kahed tangid, lihvimiskivi); varaloendis nimetatud neli tühja kasti (*vier leere Kasten*) on samastatud oksjonil müüdnud ühe tühja kastiga ja kahe kirstuga (*zwey Bauerkasten*).

¹⁰⁷ Oksjonil müüdi järgmised inventeerimata esemed: riul, pink, kaks töölauda, reisivoodi, kolm kohvrit, kolm vaselõiget, pesuküna, kaks ankrut, vanad puunõud, korv, kaks vana anum, kahed hobuseriistad.

Michael Petersohni pärandusse¹⁰⁸ kuulunud esemete identifitseerimine varaloendis ja oksjoniprotokollis oli suurema esemete hulga tõttu tunduvalt keerulisem. Petersohni pärandus inventeeriti 19.–20. mail 1808 temale kuulunud kivist elumajas vene kiriku kõrval. Vallasvara oksjonil 17.–20. juulil 1808 müüdi esemeid 1215 assignaatrubla 54 kopika eest.

Petersohni pärandiloendit tuleb hinnata suhteliselt terviklikuks, kuna selles on esindatud kõik koduses majapidamises kasutatud esemegrupid (köögitarbed, majapidamistarbed, hõbedast ja portselanist lauanõud ja -tarbed, majapidamistekstiil, vooditarbed, meeste ja naiste rõivad, ehted, vähemal määral mööbel).

Varaloendis on 197 kirjet (samaste esemete kirjete liitmisel sisestati esemete andmebaasi 178 erinevat eset); oksjoniprotokollis on tehtud 260 sissekannet müüdud esemete kohta. Nii varaloendi kui oksjoniprotokollis koostas rae ülemsekretär Lenz; seega peaks eseme erineva nimetamise subjektiivne faktor olema väiksem kui Teige puhul.

Oksjoniprotokollis õnnestus suure tõenäosusega identifitseerida 77% inventeeritud esemetest.¹⁰⁹ Ülejäänud vähem kui veerandi moodustanud esemed kas lihtsalt jäid identifitseerimata, oksjonil müümata või avalikule enampakkumisele üldse ei läinud. Müümata jäid igapäevaselt kasutatavad tarbeesemed: köögi- ja majapidamistarbed, vooditarbed ja -pesu ning majapidamistekstiil. Võimalik, et nimetatud esemed jäeti perekonna kasutusse.¹¹⁰ Oksjoniprotokollis leidis 73 kirjet (28%), millele erinevatel põhjustel¹¹¹ ei leidunud varaloendis identset vastet; nendest 40 (15%) puhul võib julgelt väita, et need esemed kuulusid päranduse hulka, kuid olid inventeerimata.¹¹²

¹⁰⁸ EAA. 995-1-12 203.

¹⁰⁹ Siia on arvestatud ka esemed, mis tõenäoliselt ei olnud mõeldud oksjonil müügiks: kaks vekslit, lastele kingitud hõbekulp ja seitse hõbelusikat, 50 rubla eest panditud supilusikad, kaks vana pitsatit. Rõivaste identifitseerimine antud loendites oli keeruline inventaris leidunud nimetuse "hulk naisterõivaid" (*mehrere Frauens Kleidungen*) tõttu.

¹¹⁰ Petersohni mõlemad vanemad kaotanud neli alaealist last elasisid vanaema hoolitsusel vanematekodus kuni 1813, mil maja müüdi lukkseppmeister Falckile.

¹¹¹ 40 pärandusse kuulunud, kuid inventaris puudunud eseme kõrval olid järgmised esemete grupid, mida oli keeruline identifitseerida: 19 nimetust rõivaid, kuus nimetust täpsemalt määratlemata mitmesugust kraami (*verschiedenes altes Steinzeug, ein Sack mit alte Kram* jmt), kaheksa raskesti välja loetavat või arusaamatut esemenimetust.

¹¹² Valdavalt olid need mitmesugused majapidamis- ja köögitarbed: üks paar hõbedast küünlajalgu, hõbepeeker, kolm lampi (üks neist öölamp), plateeritud kandik, kivisaust kohvikann, sidrunipress, hakknuga, kaks kööginuga, kapsaraud, neli plekist teetoosi, kaks potti, 12 klaaspurki, korv klaasidega, kaks tulepanni, tuletangid, kaks triikrauda jmt; mõned mööbliesemed: magamistool, söögilaud, voodi, peegel ja peegliraam; mõned isiklikud esemed: taskukell, taskuraamat, raamatud, nahast tasku; tööriistad: kaks saagi ja kirves.

40

Kammerteenri Michael Petersohni, kes juustõnnituse pe-
 ritsõnnituse kirjeldus.
 20. juulil 1808.
 M. Petersohni (Petersohn).

✓ x	1/2 dr. m. m.	---	---	juustõnn. Grischmuth	1	50.
✓ x	1/2 dr. m. m.	---	---	h. Lange	2	20.
✓ x	1/2 dr. m. m.	---	---	h. Eigenfelden	5	30.
✓ x	1/2 dr. m. m.	---	---	Blumensack Rest	1	25.
✓ x	1/2 dr. m. m.	---	---	h. Eigenfelden	7	50.
✓ x	1/2 dr. m. m.	---	---	Stapeln	2	50.
✓ x	1/2 dr. m. m.	---	---	Grischmuth	1	55.
✓ x	1/2 dr. m. m.	---	---	h. Mecken	1	10.
✓ x	1/2 dr. m. m.	---	---	Eigenfelden	1	.
✓ x	1/2 dr. m. m.	---	---	Yellow. Dausberg	2	10.
✓ x	1/2 dr. m. m.	---	---	Stapeln	.	60.
✓ x	1/2 dr. m. m.	---	---	Finan. Königsmann	40	60.
✓ x	1/2 dr. m. m.	---	---	Ign. Gruber	12	.
✓ x	1/2 dr. m. m.	---	---	Blumensack. Wainitz	19	.
✓ x	1/2 dr. m. m.	---	---	Finan. Kainburg	10	.
✓ x	1/2 dr. m. m.	---	---	Ign. Gruber	.	25.
✓ x	1/2 dr. m. m.	---	---	Finan. Recumb	1	50.
✓ x	1/2 dr. m. m.	---	---	h. Mecken	.	60.
✓ x	1/2 dr. m. m.	---	---	Eigenfelden	.	70.
✓ x	1/2 dr. m. m.	---	---	h. Gruber	2	25.
✓ x	1/2 dr. m. m.	---	---	Ign. Petersohn	2	65.
✓ x	1/2 dr. m. m.	---	---	Grischmuth	1	5.
✓ x	1/2 dr. m. m.	---	---	h. Gruber	2	.
✓ x	1/2 dr. m. m.	---	---	Stapeln	2	25.
✓ x	1/2 dr. m. m.	---	---	Recumb	1	20.
✓ x	1/2 dr. m. m.	---	---	Ign. Gruber	1	.
✓ x	1/2 dr. m. m.	---	---	h. Gruber	2	90.
✓ x	1/2 dr. m. m.	---	---	Ign. Petersohn	.	5.
					116	86

Joonis 2. Kammerteenri Michael Petersohni vallasvara oksjoniprotokoll. Fragment. 1808. EAA. 995-1-12 203. L 4p.

Varaloendi ja tegeliku päranduse ebaproportsionaalsust demonstreerib oksjoniprotokollile toetuv näide: varaloendis leiduvale nimetusele “mitu vana pilti” (*mehrere alte Schildereyen*) vastab oksjonil äärmiselt odavate hindadega müüdnud 40 erinevat pilti.¹¹³

Väikegildi oldermanni Lüetteni päranduse inventeerisid tema lapsed 1811. aastal. Kaks aastat hiljem, 1813, inventeeris Tartu raad Lüetteni päranduse pärijate koostatud loendi alusel.¹¹⁴ Rae ülemsekretär Lenz jätkas inventeerimisel 1811. a protokollis; jälgitavad on tema käega tehtud märkused 1811. a loendis. Lüetteni vallasvara müüdi neli päeva kestnud oksjonil 1.–4. jaanuaril 1813. a. Esemete müügist saadud tulu oli 2876 assignaatruble 60 kopikat.

Lüetteni varaloendi ja oksjoniprotokollis näol on tegemist jõuka mehe päranduse mahukate loeteludega – vallasvara loetelus leidub 211 kirjet (neist enam kui neljandiku lisasid rae ametnikud 1813. a; esemete andmebaasi sisestati 202 esemenimetust); ülemsekretär Lenzi poolt koostatud oksjoniprotokollis leidub 344 pakkumise sissekannet.

Varaloendi ja oksjoniprotokollis võrdlemine ja nendes loetletud esemete identifitseerimine osutus dokumentide suure mahu, erinevate koostajate poolt erineva esemete nimetamise¹¹⁵ ja loetletud esemete erineva kirjeldusastme tõttu keeruliseks ülesandeks. Viimase väite illustreerimiseks on esitatud järgnevad näited mööbli erineva kirjeldusastme kohta Lüetteni vara loetelus ja oksjoniprotokollis: lakooniliselt inventeeritud 18 lauale vastas oksjoniprotokollis 23 erinevat lauda (laud, kuus väikest lauda, valge laud, kaks klapplauda, kaks väikest nelinurkset lauda, kaks suurt nelinurkset lauda, väike ümar klapplaud, naistelaud (*ein Dame Brett*), tavaline naistelaud (*ein ordinaierer frauner Tisch*), malelaud malenditega (*ein Schahbrett mit Puppen*), paar mängulauda (*ein Paar Spieltische*), kaks suurt töölauda (*zwey große Werkttische*), nurgalaud (*ein Winkeltisch*); inventeeritud neljale voodile (*4 Bettstellen*) vastab oksjoniprotokollis 11 erinevat voodit [viis reisivoodit (*Reisebett*), kaks suurt ja üks väike kaheinimesevoodi, lastevoodi ja väljatõmmatav voodi (*ein Bettstelle auszuziehen*), kappvoodi (*ein Schranken mit Schlafbank*)]. Huvipakkuv on piltide võrdlus mõlemas loetelus: üldsõnaliselt inventeeritud 84 pildi asemel on oksjoniprotokollis loetletud 91 erinevas tehnikas teostatud pilti: 67 vaselõiget, neli sulejoo-

¹¹³ Kuus portreed (*Portrait*) ja 34 maali (*Gemählde*) müüdi kokku 5 assignaatruble 55 kopika eest.

¹¹⁴ Lüetteni päranduse inventeerisid pärijad 21. detsembril 1811; Tartu raad inventeeris päranduse 13. mail 1813. Lüetteni vallasvara müüdi enampakkumisel 1.–4. detsembril 1813. EAA. 995-1-12 239.

¹¹⁵ Sinkohal olgu toodud mõned näited võimalikust esemete erinevat nimetamisest kahes protokollis: varaloendis nimetatud suur loputuskauk (*1 große Spielkumme*) on identifitseeritud oksjonil müüdnud vaskse kätepesunõuga (*ein kupferner Handwaschbecken*), inventeeritud klaaslühter (*1 Glaskrone*) on identifitseeritud müüdnud kroonlühtriga (*1 Kronleuchter*), inventeeritud kaks hundinahast katet (*2 Wolfsdecken*) on identifitseeritud kahe hundinahast saaniteki (*2 Wolfschlittendecke*) jne, kusjuures täit kindlust esemete identites pole võimalik leida.

nistust (4 *Federgemählte*), kaheksa väikest pilti, kuus peegelpilti (6 *Spiegelschildereyen*), kolm õlimaali ja kolm väikest maali. Lahtiseks jääb, missugused nimetatud esemetest eelnevalt inventeeriti ja missugused mitte.

Esemete identifitseerimist komplitseerisid ka üksikasjalikult loetlemata esemete hulgad varaloendis.¹¹⁶ Selle tulemusel pole võimalik ei mõlemas loetelus esinevate esemete ühishulka ega üksnes varaloendis või oksjoni protokollis loetletud esemete hulka täpselt välja tuua ning piirduma peab tõenäoliste suurusjärgudega. Vähesele täpsusele vaatamata hindan analüüsi tulemust huvitavaks.

Protokollide võrdlemisel selgus, et 35% aastatel 1811–13 inventeeritud esemetest puudub oksjonil müüdud esemete loetelust ja 23% esemete osas ei kattu varaloendis loetletud esemete arv oksjonil müüdud samade esemete arvuga.¹¹⁷ Inventeeritud esemeliikidest jäid täielikult müümata lauahõbe ning suur osa lauatarvetest, laua- ja voodipesust ja rõivastest. Tõenäoline on, et valdav osa müümata esemetest üldse oksjonile ei läinud.

Oksjoniprotokollis analüüs selgitas, et ca 30% oksjonil müüdud esemetest (samal pakumisel müüdud erinevad esemed on eraldi arvestatud), mis järelikult kuulusid Lüetteni päranduse hulka, olid eelnevalt inventeerimata. Esemeliikide kaupa kuulus eelnevalt inventeerimata esemete hulka enam majapidamisesemeid, sõidukeid ja sõidutarbeid, isiklike tarbeesemeid ja mööblit.

Lüetteni vallasvara loetelu ja oksjoniprotokollis võrdlus näitab ilmekalt, et kõigi esemeliikidega esindatud mahukas loetelu võib siiski osutada mittetäielikuks. Olemasolevate oksjoniprotokollide kasutamise kasuks inventaruurimises räägib ühelt poolt võimalus kontrollida varaloendi täielikkust oksjonipro-

¹¹⁶ Varaloendis nimetatud "2 riulit erinevate raamatutega" (2 *Riolen mit diverse Bücher*) vasteks tuleb lugeda oksjonil müüdud 132 raamatut, pakki raamatuid, 12 almanahhi ning 30 maakaarti ja kindlustusplaani, kusjuures riulid müüdud esemete nimekirjas puuduvad; varaloendis täpsemalt määratlemata "hulk rauakraami" (*mehreres Eisenkram*) on võimalik samastada oksjonil müüdud "kasti rauakraamiga" ja "kasti vanarauaga". Sarnaseid probleeme tekitavad varaloendis määratlemata "mitmesugused karahvinid ja pudelid" (*Karawinen und Flaschen von verschiedene Gattung*) ja "erinevad tööriistad" (*diverse Werkzeug*). Inventaris spetsifitseerimata "erinevate tööriistade" vasteks tuleb lugeda kõik oksjonil müüdud tööriistad (12 erinevat nimetust).

¹¹⁷ Esemete arv varaloendis erineb oksjonil müüdud samade esemete arvust kahes suunas - see on kas suurem või väiksem. Sama liiki mööbliesemeid müüdi oksjonil enam kui varaloendis on loetletud: loetletud 18 erineva laua (18 *verschiedene Tische*) asemel müüdi oksjonil 23 lauda, inventeeritud kahe tugitooli asemel müüdi oksjonil seitse tugitooli, nelja inventeeritud magamisaseme asemel müüdi 11 erinevat voodit. Sisustusesemetest müüdi oksjonil 91 erinevas tehnikas pilti (inventeeriti 84 pilti), neli linnupuuri (inventeeriti 2) ja viis küünljalga (inventeeriti 15 messingist küünljalga). Küllaltki suur erinevus valitseb ka inventeeritud ja oksjonil müüdud lauatarvete ja -pesu hulgas, reeglina on neid esemeid müüdud tunduvalt väiksemal arvul kui inventeeritud: kahe tosina inventeeritud portselanist tassi asemel müüdi kolm paari tasse (paari tasse moodustab tass koos alustassiga), seitsme tosina inventeeritud taldriku asemel müüdi 13 taldrikut, 27 laudlina asemel müüdi neli, 43 servjetti asemel müüdi üheksa servjetti ja 46 käterätiku asemel müüdi kaheksa käterätikut.

tokolli abil ja teiselt poolt võimalus leida täiendavat informatsiooni esemete kohta.

Tartu rätsepa lese Charlotte Dorothea Neumanni lühikese pärandusloendi koostas rae ülemsekretär Zimmerberg tema surmapäeval, 2. augustil 1834 rätsep Johannseni majas üürikorteris. 21. mail 1835 samas toimunud vallasvara oksjonil müüdi esemeid 352 assignaatruble 64 kopika eest.¹¹⁸

Oksjoniprotokollis koostas sekretär Reinhold Linde. Vallasvara loetelus leidub 48 kirjet (andmebaasi sisestati samaste kirjete liitmisel 46 eset); oksjoniprotokollis on 54 kirjet. Inventarinimistu ja oksjoniprotokollis võrdlemisel ilmneb nende peaaegu täielik kooskõla.¹¹⁹

Tartu sillakohtu kantseleiametniku David Reinhold Lüetteni päranduse loetelu on erinevalt eelnevalt analüüsitud varaloenditest koostatud kohtuväliselt tema pärijate poolt. 1837 surnud Lüetteni kaks venda ja õde pöördusid aasta pärast venna surma rae poole palvega kindlustada tema pärandus, avaldada päranduse proklamatsioon ja korraldada vallasvara oksjon. Kirjale lisati Lüetteni pärandusloend, mida raad aktsepteeris.¹²⁰

Pärijate koostatud loetelus on kokku 161 kirjet, millest 99 loetleb mitmesugust vallasvara ja 62 raamatuid, brošüüre, maakaarte jm trükiseid.¹²¹ Oksjoniprotokollis on 134 kirjet.¹²² Inventarinimistu ja oksjoniprotokollis omavaheline võrdlus näitab, et oksjonil müüdi vaid eelnevalt inventeeritud esemeid. Kahe loetelu vaheline erinevus seisneb vaid mõnedes inventaris nimetatud müümata esemetes (perspektograaf (*Perspectiv*), võitoos, kaanega kruus, peegel).

Kahe teiseist perioodist pärit varaloendi ja oksjoniprotokollis võrdlemisel saadud ligi 100%-lise kattumise põhjuseks võib olla ka asjaolu, et mõlemal juhul on tegemist üksikute, ilma perekonnata isikute pärandusvaraga. Nii Neumanni kui Lüetteni pärandusvara asus üürikorteris ning seisis pärast inventeerimist tõenäoliselt kompaktselt kuni vara müümiseni enampakkumisel.

Tartu linnamuusik Johann George Prinzi päranduse inventeeris foogtikohus 8. detsembril 1836 Prinzile kuulunud puust elumajas Peterburi linnaosas¹²³;

¹¹⁸ EAA. 995-1-12 547.

¹¹⁹ Erinevused kahe protokollis vahel on minimaalsed: oksjonil jäid müümata inventeeritud pakk vanu pabereid ja üks savipott; inventeerimata olid oksjonil müüdnud kaks voodilina ja rätik.

¹²⁰ David Reinhold Lüetten suri 24. mail 1837; kiri koos varaloendiga on dateeritud 26. mail 1838. Vallasvara oksjon toimus 04.–06. juunil 1838. EAA. 995-1-12 616.

¹²¹ 62 nimetuse trükiste hulgas leidub 55 erinevat nimetust raamatuid (kokku 78 köidet), pakk vanu kalendreid ja raamatuid, 42 linna- ja maakaarti, kolm pakki eeskirju, kaks köidet arhitektoonilisi jooniseid ja pakk kitarrinoote.

¹²² Oksjonil samal pakkumisel müüdnud raamatud jt trükised arvestatud üheks kirjeks (kokku 28).

¹²³ Foogtikohus algatas nelja kreditori nõudel Prinzi kohtuasja 7. detsembril 1836. Kreditorid esindas advokaat Trojanowski. Pärast inventeerimist läks kohtuasi rae kohtu menetlusse.

inventeerisid kohtu liikmed raehärrad Cossart ja Henningsohn ning protokollis alamkohtu sekretär Reinhold Linde. Prinzi päranduse oksjon peeti 8.–9. märtsil 1837; esemete müügitulu oli 402 assignaatruble 45 kopikat.¹²⁴ Erinevalt Luettenist ja Neumannist oli Prinz suure perekonna pea (kaheksast lapsest neli olid alaealised).

Vallasvara loetelus leidub 66 kirjet (esemete andmebaasi sisestatud 64 nimetust); oksjoniprotokollis leidub 77 kirjet. Protokollide omavaheline võrdlus andis järgmise tulemuse: varaloendis leidub kuus nimetust esemeid, mis oksjoniprotokollis ei kajastu (10 metsasarve huulikut, 8 supi- ja 6 teelusikat, kolmjalal pesunõu, saag, toober) ja oksjoniprotokollis leidub neli eset, mis ei kajastu varaloendis (kohvikann, kahed küünlakäärid, linnupuur, kaks käiakivi). Kuna Prinzi pärandiloendit ei saa mingil juhul pidada suures majapidamises kasutatud esemete täielikuks loeteluks (kõik esemetegrupid pole esindatud ja esemete arv on liialt väike), siis tuleb teha järeldus, et kohus on inventeerinud vaid ühe osa pärandusvarast. Varaloendi ja oksjoniprotokolli ulatusliku kattumise järgi otsustades on vallasvara enampakkumisel esemed inventariloendi alusel müüdnud.

Oksjoniprotokolli ja varaloendi võrdlev analüüs võib anda huvitavaid tulemusi ning täita lünki varaloendis. Varaloendist erinev eseme nimetus, täiendav eseme kirjeldus, pikkusmõõdud (tekstiili puhul), kaal (väärismetallist esemete puhul) oksjoniprotokollis võib pakkuda olulist lisateavet eseme kohta; esemete müügihinnad oksjonil aga on omaette põnev uurimistemaatika.

Käesoleva peatüki eesmärgiks oli allikakriitilisest aspektist anda hinnang Tartu Magistraadi arhiivis säilinud varaloenditele. Selleks analüüsiti 19. sajandi esimese poole 60 erakohtuasja menetlemist magistraadi kohtus. Kahe perioodi erakohtuasjade (aastatest 1800–15, 1830–39) menetlusprotsessi võrdleva analüüsi tulemusena selgusid suured erinevused kahe perioodi kohtumenetluses. Kohtuasja menetlemise käiku, sh inventeerimist mõjutas kõige enam rae teenistuses olnud ametnike kompetentsus jm isiklikud omadused. Erinevused inventeerimise tasemes (inventeerimise detailsus, skeem jmt) olid küllalt suured selleks, et olla ettevaatlik varaloendite statistilise analüüsi tulemuste hindamisel objektiivseks käsitletava perioodi materiaalse kultuuri ja olme ülevaateks. Siiski ei tohiks statistilist analüüsi kui meetodit kõrvale heita, kuna selle kaudu on võimalik saada vajalik läbilõikeline ülevaade uuritava perioodi materiaalsest kultuurist. Seetõttu tuleks Tartu rae varaloendite uurimises kasutada kombineeritult nii üldistava iseloomuga kvantitatiivset analüüsi kui oma detailsuses võluvaid üksikinventaride mikroanalüüsi.

¹²⁴ EAA. 995-1-12 579.

3. ÜLEVAADE TARTU MAGISTRAADIS INVENTEERITUD VARADEST

3.1. Varaloendite kvantitatiivse analüüsi meetodika. Ülevaade varaloendite andmebaasist

Tartu magistraadi erakohtuasjade menetlemisel inventeeritud esemete ja inventeeritud varade omanike andmete sisestamiseks ja töötlemiseks loodi programmi MS Access 7.0 abil relatsioonandmebaas. Andmebaas koosneb kahest seotud põhitabelist ja põhitabelitega seotud 10 abitabelist (andmebaasi struktuuri ja tabelite seoseid vt lisas 4). Põhitabel *Isik* sisaldab 24 välja ühe kohtuasjaga seotud isikuandmeid ning andmeid kohtuasja menetluse kohta. Väljade nimetused ja kirjeldused on esitatud tabelis 6.

Tabel 6. Varaloendite andmebaasi põhitabeli "Isik" väljade nimetused ja kirjeldused.

Välja nimetus	Välja kirjeldus
Isik	tabeli võtmeväli
Eesnimi	inventeeritud vara omaniku eesnimi
Perenimi	inventeeritud vara omaniku perekonnanimi
Surma-aeg	inventeeritud vara omaniku surma-aasta
Vanus	inventeeritud vara omaniku vanus
Staatus	inventeeritud vara omaniku kuuluvus Tartu kodanikkonda
Ametiliik	inventeeritud vara omaniku ameti liigitus
Amet	inventeeritud vara omaniku amet
Linnaosa	inventeeritud vara asukoht I-III linnaosas
Krunt	inventeeritud vara asukoht linnaosas (krundi number)
Elukoht	inventeeritud vara omaniku elukoha kirjeldus
Kinnisvara	inventeeritud vara koosseisu kuuluv kinnisvara
Perekond	inventeeritud vara omaniku pärijad, pereliikmed
Arhiiviviide	kohtuakti arhiiviviide
Dokumendi liik	kohtuasja liik (pärandusasi, eestkosteseasi jmt)
Alustatud	kohtuasja algusaasta
Lõpetatud	kohtuasja lõpuaasta
Eestkostja, hooldaja	inventeeritud vara hooldaja, pärija eestkostja või hooldaja

Inventeerimisaasta	inventeerimisaasta
Inventeerimisprintsip	inventeerimisprintsip (inventeerimisskeemi valik)
Oksjoniaasta	oksjoni toimumise aasta
Kohtumenetlus	erakohtuasja menetluse kirjeldamine
Lisamaterjalid	kohtuaktis leiduvad perspektiivselt kasutatavad materjalid
Märkused	uurija kommentaarid

Tabeli *Isik* kodeeritud väljad on järgmised: Isik, Staatus, Ametiliik, Amet, Linnaosa, Inventeerimisprintsip.

Põhitabeliga *Isik* on seotud abitabelid *Staatus* (võimaldab valiku kodanik, mittekodanik, staatus teadmata), *Ametiliik* (võimaldab valida viie ametiliigi vahel; need on käsitöeline, kaupmees, teenistuja, muu amet, amet teadmata või puudub), *Amet* (võimaldab ametite valiku), *Linnaosa* (võimaldab valiku I–III linnaosa või linnaosa teadmata), *Inventeerimisprintsip* (võimaldab valiku materjali-esemeliigi, ruumi ja segaprintsiibi vahel).

Põhitabel *Ese* sisaldab 12 väljal andmeid iga inventeeritud eseme kohta. Väljade nimetused ja kirjeldused on esitatud tabelis 7.

Tabel 7. Varaloendite andmebaasi põhitabeli „Ese“ väljade nimetused ja kirjeldused.

Välja nimetus	Välja kirjeldus
Ese	tabeli võtmeväli
Isik	seotud tabeli <i>Isik</i> võtmeväli
Tyyp1	esemete klassifikaatori 1. aste
Tyyp2	esemete klassifikaatori 2. aste
Tyyp3	esemete klassifikaatori 3. aste
Eseme nimetus	vabaväljaline eseme nimetus, omadused
Probleemne ese	probleemne ese
Asukoht	eseme asukoht hoones, ruumis jm
Arv	esemete arv
Materjaliliik	eseme materjali liik
Materjal	eseme materjal
Kommentaari	eseme nimetus allikas (saksa keeles, normaliseerimata), kommentaarid eseme kohta

Tabelis *Ese* on kodeeritud järgmised väljad: *Ese*, *Isik*, *Tyyp1*, *Tyyp2*, *Tyyp3*, *Probleemne ese*, *Materjaliliik*, *Materjal*.

Põhitabeliga *Ese* on seotud viis abitabelit. Abitabelid *Tyyp1*, *Tyyp2*, *Tyyp3* moodustavad 3-astmelise esemete klassifikaatori ehk sõnastiku. 1. astmes (tabel *Tyyp1*) jaotatakse esemed 15 liiki: mööbel, majapidamistarbed, köögitarbed, lauanõud/serveerimisnõud, valgustustarbed, majapidamistekstiil, hügieen/meditsiin/sanitaartarbed, dekoratiiv- ja sisustustarbed, kultuuritarbed, isiklikud tarbeesemed, rõivad, sularaha/dokumendid/kirjavahetus, tööriistad, varia¹²⁵ ning identifitseerimata esemed. 2. astmes (tabel *Tyyp2*) liigitatakse esemed 113 alaliiki, mis 3. astmes (tabel *Tyyp3*) liigitatakse omakorda 300 alaliiki.

Abitabelid *Materjaliliik* ja *Materjal* võimaldavad kahes astmes määrata eseme materjali (tabel *Materjaliliik* võimaldab järgmise valiku: metall, keramika/kivi/klaas, tekstiil, puu, nahk, paber, luu, teadmata-nimetamata materjal; tabel *Materjal* võimaldab valida 55 erinevat liiki materjali vahel).

Tabelis *Isik* leidub 60 kirjet (iga kohtuasi moodustab ühe kirje). Tabelis *Ese* leidub kokku 6694 kirjet (iga sisestatud ese moodustab ühe kirje), millest esimesel perioodil (1800–15) inventeeritud esemed moodustavad 4239 kirjet ja teisel perioodil (1830–39) inventeeritud esemed moodustavad 2455 kirjet.

Kui kohtuaktis sisalduvate isikuandmete ja konkreetse kohtuasja andmete sisestamine *Isiku* tabelisse üldjuhul suuri probleeme ei tekitanud,¹²⁶ siis inventeeritud esemete sisestamisel *Eseme* tabelisse tekkis küsimusi, mis nõudsid põhimõtteliste otsuste tegemist andmete sisestamise käigus.

Inventeeritud varade omanike hulgas oli terve rida käsitöölisi (vt tabel 10), kelle pärandusse kuulusid kutsetööks vajalikud vahendid (tööriistad, materjal) ning tellimustööd. Näiteks kui rätsepa pärandusloendis loetletud suur kogus rõivaid, mis ilmselt olid tellimustööd, klassifitseerida rõivastena, moonutaks see päranduse (ning lõpuks kogu andmebaasi) struktuuri. Seetõttu klassifitseeriti käsitöölise ametiga seotud esemed päranduse sisemise loogika alusel tööriistadeks/käsitöölise ametiriistadeks/ametiriistadeks, ametitöö materjaliks, ametitööks. Täielikult see küll probleemi ei lahenda, kuna tihti pole ametitööga seotud esemed eraldi inventeeritud ja sellisel moel võib eseme klassifitseerimisel käsitöölise tellimustööde hulka sattuda tema enda poolt kasutatud ese.

Varaloendid on keelelised tekstid ning paljudel juhtudel pole üheselt selge, missugust eset loetelus leiduva sõnaga on nimetatud. Raskusi tekitasid mitme-

¹²⁵ 1. astmes määratletud *Varia* sisaldab 2. astmes (tabelis *Tyyp2*) järgmisi valikuid: koduloomad, toiduained, ehitusdetailid, ehitusmaterjalid, söiduvahendid, küttepuid, varia.

¹²⁶ Lisamaterjali inventeeritud varade omanike kohta pakkus teatmik: Tartu ehitusmeistrid 17. sajandist kuni 19. sajandi keskpaigani. Teatmik. Koostaja Niina Raid. Tallinn, 1987.

tähenduslikud esemenimetused (näiteks *Rock* – meeste kuub, naiste seelik; *Wäsche* – nii voodi-, laua- kui aluspesu; *Schüssel, Schale* – mõlemad nii kauss kui vaagen, *Kaste, Kiste* – mõlemad nii kirst kui mööbliese, aga ka lihtne kast jmt). Niisuguste esemete klassifitseerimisel lähtusin võimaluse korral inventarnimistu kontekstist või määrasin eseme tähenduse andmebaasi piires (näiteks *Schüssel* – vaagen, *Schale* – kauss). Kui esemete arv varaloendis oli ebamäärane (*einige, mehrere, verschiedene* jmt), lähtusin määratlusest “1 kogum esemeid” ning nimetasin esemete arvuks “1”.

Esemete tuvastamine (identifitseerimine) ja seejärel saksakeelsele originaalnimetusele eestikeelse vaste leidmine tekitas kohati suuri raskusi. Abi oli siin võimalik leida leksikonidest ja mitmesugustest esemekatoloogidest.¹²⁷

Kõiki varaloendite sisestamise käigus tekkinud küsimusi lahendada ei õnnestunud; probleemsete esemete märkimiseks on tabelisse loodud vastav valikuväli. Tundmatuks jäänud esemed on klassifitseeritud *identifitseerimata esemetena*.

3.2. Ülevaade Tartu elanikkonnast 19. sajandi 1. poolel. Inventeeritud varade omanike sotsiaalne struktuur

3.2.1. 19. sajandi 1. poole Tartu elanikkond

Kui 18. sajandi vältel seoses Põhjasõja ning sajandi teisel poolel aset leidnud suurte tuleõnnetustega linnas oli Tartu elanikkonna kasv aeglane, siis 19. sajandi

¹²⁷ Inventeeritud esemete identifitseerimisel oli abi järgmistest leksikonidest, katoloogidest jt käsitlustest: **Jacob Grimm, Wilhelm Grimm**. Deutsches Wörterbuch. Nachdruck d. Erstausgabe 1854–1971. München, 1984; **Muret-Sanders**. Encyclopaedic English-German and German-English Dictionary. Enzyklopädisches Englisch-Deutsches und Deutsch-Englisches Wörterbuch. Berlin-Schöneberg; **Ferdinand Johann Wiedemann**. Eesti-saksa sõnaraamat. Tallinn, 1973; **Dieter Nadolski**. Altes Gebrauchszinn. Leipzig, 1983; **Sigrid Hinz**. Innenraum und Möbel. Von der Antike bis zum Gegenwart. Berlin, 1976; **Gyula Kaesz**. Möbelstile. Leipzig, 1974; **Gertrud Benker**. Bürgerliches Wohnen. Städtische Wohnkultur in Mitteleuropa von der Gotik bis zum Jugendstil. München, 1984; Encyclopädie des sämtlichen Frauenkünste. Leipzig, 1837; **Hans Mützel**. Kostümkunde für Sammler. (Bibliothek für Kunst- und Antiquitätensammler. Band 15.) Berlin, 1921; **Erika Thiel**. Geschichte des Kostüms. Die europäische Mode von den Anfängen bis zur Gegenwart. Berlin, 1985; **Ludmila Kybalova**. Das große Bilderlexikon der Mode von Altertum zur Gegenwart. Dresden, 1980; Bolšaja illjustrirovannaja entsiklopedija drevnostei. Praga, 1980. Rõivaste identifitseerimisel pakkusid abi ka etnograafilised käsiraamatud: **Melanie Kaarma, Aino Voolma**. Eesti rahvarõivad. Tallinn, 1981; **Ilmari Manninen**. Etnograafiline sõnaraamat. Tallinn, 1993.

jooksul kasvas linna elanikkond enam kui kümnekordselt.¹²⁸ Kodanike osakaal linna elanikkonnas näitas ootuspäraselt pideva languse tendentsi – 1799 oli see 46%, 1836 aga 35%.

Paralleelselt elanike juurdekasvuga kasvas linn ise: kui Põhjasõja-järgses Tartus (1725) loetleti 63 hoonet (neist 8 kivist), siis 1826. aastal oli linnas 824 hoonet (neist 127 kivist) ja 1843. aastal 963 hoonet (neist 175 kivist).¹²⁹

Tartu elanikkonna rahvuslik struktuur sedavõrd sirgjoonelist arengut ei peegelda. 18. sajandi viimastel kümnenditel võrdsustus esmakordselt ajaloos eestlaste ja sakslaste arv linnas.¹³⁰ 19. sajandi esimesel poolel olid sakslased linnas taas ülekaalus.¹³¹

1834 oli Tartus 10 hotelli, võõrastemaja, sissesõiduhuovi jmt (neist kolm asus II linnaosas ja seitse III linnaosas), 17 trahterit ehk joogimaja (*Wirththaus*), kolm restorani, kolm kondiitriäri, aga mitte ühtegi kohvikut.¹³² 1838 oli Tartus 80 kauplust, neist 43 olid koloniaal- ja 21 manufaktuurkauplused.¹³³

1828–31 Tartu ülikoolis kameralistikat õppinud Juri Arnold kirjeldab mälestustes siinseid kodanikke järgmiselt:¹³⁴

Tollased Tartu käsitöölised olid peaaegu kõik veel auahnemad kui praegused¹³⁵ Moskva linnakodanikud. Kuna nad elasid linnas, mis oli kasvav hariduse keskus, laskisid nad endid tugevasti vaimselt mõjutada ning tagajärg oli, et nad saatsid lapsed kooli. Kui nad leidsid, et pojale, kes astub isa asemele, aitab kreiskooli 2 klassist, siis noorematele ei keelanud nad pühendumast pastori, doktori, advokaadi või kooliõpetaja karjäärile.

¹²⁸ 1704 oli Tartus elanikke 1427, 1763 – 2700, 1790 – 3603, 1809 – 5600, 1825 – 8500, 1844 – 12 400, 1862 – 13 900, 1867 – 20 780, 1881 – 30 000 ja 1897 – 42 300. Vt: Tartu ajalugu. Koostaja Raimo Pullat. Tallinn, 1980. Lk 125–128, 146–149. Linnades oli iive ja keskmine eluiga palju madalam kui maal, seetõttu sõltus linnarahvastiku juurdekasv eelkõige mehhaanilisest iibest. Uus rahvastiku taastootmise tüüp hakkas tööle alles 19. sajandi teisel poolel seoses kapitalistliku tööstuse, kaubanduse ja põllumajanduse arenguga, teaduse, sanitaaria ning hügieeni ja tollase inimese maailmapildi, mentaliteedi ja töekspidamise muutumisega. **R. Pullat**. Eesti linnarahvastik 18. sajandil. Lk 150. Rahvaarvu kasv Tartu linnas läbi 19. sajandi oli tüüpiline nähtus, milles Tartu sarnanes sadade Euroopa linnadega. Veidi erinev paljudest teistest sama suurtest linnadest oli, et kõrvuti sisserändega maalt rändas Tartust läbi hulk ülikooliga seotud isikuid, kes pärinesid väga mitmelt poolt. Tartu oli kõrvuti Riiaga kõige enam maailma vahendusi kogev linn Baltikumis. **Veiko Berendsen, Margus Maiste**. Esimene ülevenemaaline rahvaloendus Tartus 28. jaanuaril 1897. Tartu, 1999. Lk 155.

¹²⁹ Tartu ajalugu. Lk 132.

¹³⁰ 1782 Tartu elanikkonna struktuur oli järgmine: sakslasi 1630 (45,2%), venelasi 337 (9,3%) ja eestlasi 1625 (45,1%). **R. Pullat**. Eesti linnarahvastik 18. sajandil. Lk 86.

¹³¹ 1844 elas Tartus 7492 sakslast (60,5%), 3316 eestlast (26,8%), 1187 venelast (9,6%). Tartu ajalugu. Lk 128.

¹³² EAA. 1880-2-1586. L 27.

¹³³ **A. Hasselblatt**. Der Jahrmart in Dorpat. Ein Kulturgeschichtlicher Nekrolog. [1883]. S. 79–80.

¹³⁴ **Juri Arnold**. Mälestused. / Mälestusi Tartu Ülikoolist. Tallinn, 1986. Lk 115–138.

¹³⁵ Mõeldud on 19. sajandi 2. poolt.

Mis puutub tütardeesse, siis siin oli meister oma proua mõjutusel juba õige suuremeelne ning saatis nad tingimata linna tütarlastekooli õppima. Kui tütre pruudiikka jõudsid, tuli neile väärivad kaasad leida. Nii võeti majja teistest linnadest pärit tsunftimeistrite, kehvade kaupmeeste ja teiste poegi. Filistrite tütreid ei jäänud maha kohalikest parunessidest – seetõttu liikus Bürgermusse ballidel rohkem tudengeid kui Akadeemilises ja Suures Musses, kus käis Tartu peenem seltskond.

Joonis 3–8. J. Zdekauer. Tartu tüübid. Akvarellid. 1830. ERM K 2589.

3.2.2. Ülevaade inventeeritud varade omanikest

Tabelid 8–10 näitavad inventeeritud varade omanike kuuluvust Tartu kodanike hulka ning jagunemist ametiliikide ja käsitööametite kaupa. Käsitöölise ja Tartu kodanike arv ei kattu, kuna kaks siin surnud käsitöölisest polnud kohalikud meistrid.¹³⁶

Tabel 8. Varaloendite kuuluvus Tartu kodanikele 1800–15, 1830–39.

Aasta	Kodanikud		Mittekodanikud	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised
1800–15	14	5	4	7
1830–39	13	3	10	4
Kokku	27 (45,0%)	8 (13,3%)	14 (23,3%)	11 (18,4%)

Tabeli 8 andmetel kuulusid enam kui pooled (58,3%) inventeeritud varade omanikest Tartu kodanikkonda. 31,7% inventeeritud varade omanikeks olid naised.

Tabel 9. Varaloendite kuuluvus ametite kaupa 1800–15, 1830–39.

Aasta	Käsitöölised	Kaupmehed	Teenistujad*	Amet puudub või teadmata
1800–15	13	3	11	3
1830–39	11	5	10	4
Kokku	24 (40,0%)	8 (13,3%)	21 (35,0%)	7 (11,7%)

* Teenistujate hulka kuuluvad riigi- ja linnaametnikud, õpetajad, teenijad.

¹³⁶ Need olid 1812 surnud, Tallinnas inkorporeeritud pillimeister Johann Friedrich Graebner ja 1831 surnud, välismaalaseks tituleeritud muusik Carl Bindernagel. EAA. 995-1-12 243, 12 487.

Tabel 10. Varaloendite kuuluvus käsitöölise ametite kaupa 1800–15, 1830–39.

Amet	1800–15	1830–39
Kullassepp	1	1
Müürsepp	2	1
Rätsep	2	1
Raamatukõitja	1	2
Pillimeister	2	0
Kingsepp	3	0
Vasksepp	1	0
Kellassepp	0	1
Sadulsepp	1	0
Kindameister	0	1
Klaassepp	0	1
Kübarameister	0	1
Muusik	0	2
Kokku	13	11

18. sajandi lõpus, pärast 1775. aastal Tartu südalinna hävitanud tulekahju, jaotati linn kolmeks linnaosaks. I linnaosa moodustas varem müüri piiratud vanalinn ehk *linn ise* koos sellest põhja poole laieneva Tähtvere eeslinnaga, II linnaosa moodustas Riia eeslinn, mis laienes vanalinna Riia mnt poolsest küljest lõuna poole ning III linnaosa moodustas Peterburi eeslinn Emajõe vasak kaldal.

Krundid nummerdati linnaosade kaupa; iga linnaosa krundinumbrid algasid ühest. 1786 kehtestatud krundinumbrite süsteem kehtis kuni 1941. aastani.¹³⁷

Tabel 11 näitab inventeeritud varade paiknemist Tartu linnaosade kaupa. Eraldi on välja toodud Tartu kodanike ja mittekodanike elukohad. Valdava osa (23) II perioodi inventeeritud varade asukoht on kohtuaktide andmetel teadmata.

¹³⁷ Pärast uue numeratsiooni kehtestamist 1780. aastatel paigaldati majadele plekist numbrisildid. Nende värv erines linnaosade kaupa – I linnaosas olid valgel põhjal mustad numbrid, II linnaosas hallil taustal rohelised ja III linnaosas valgel taustal punased numbrid. Juba 1790. aastal tegi raad korralduse, et iga tänava nurgale pandaks raudplekist tahvlike tänava nimega. **Niina Raid**. Tartu tänavad aastani 1940. Tartu, 1999. Lk 25.

Tabel 11. 1800–15, 1830–39 inventeeritud varade paiknemine Tartu linnas.

Aasta	I linnaosa		II linnaosa		III linnaosa		Asukoht teadmata	
	Kodanik	Mitte-kodanik	Kodanik	Mitte-kodanik	Kodanik	Mitte-kodanik	Kodanik	Mitte-kodanik
1800–15	9	1	2	0	2	0	6	10
1830–39	2	1	1	1	2	0	11	12
Kokku	11	2	3	1	4	0	17	22

3.3. Materiaalne kultuur Tartu magistraadi varaloendite põhjal

3.3.1. Materiaalse kultuuri üldjooni

Järgnevas alapeatükis antakse üldine statistiline ülevaade 19. sajandi esimese poole Tartu materiaalsest kultuurist magistraadi varaloendite põhjal aastatest 1800–15, 1830–39. Andmed on esitatud tabelite kujul.

Tabelis 12 esitatakse andmebaasi sisestatud inventeeritud esemete jaotus esemeliikide kaupa mõlemal perioodil. Tabelid 13, 14 tutvustavad inventeeritud varade struktuuri Tartu kodanike ja mittekodanike varaloendites mõlemal perioodil. Varaloendite analüüsis nende asukoha alusel kolmes Tartu linnaosas on loobutud, kuna 65% inventeeritud vara paiknemine on teadmata (vt tabel 11) ning ülejäänud loendid ei moodusta üldistuste tegemiseks piisavalt esinduslikku kogumit.

Esemete arvestuse aluseks on võetud andmebaasi sisestatud kirjade arv.¹³⁸ Esemeliikide protsentuaalse osa väljatoomine võimaldab võrrelda kahel perioodil inventeeritud varade struktuuri. Silma torkab majapidamis- ja köögitarvete vähenenud osakaal teise perioodi loendites, seevastu kasvanud on laua- ja serveerimishõõde osakaal. Inventeeritud hügieeni-, meditsiini- ja sanitaartarvete väike arv on seletatav alternatiivsete valikutega esemete sisestamisel.¹³⁹

¹³⁸ Kirjade arvust lähtuv inventeeritud esemete analüüs esemete klassifikaatori 1. astmel annab objektiivsema pildi andmebaasi sisestatud esemete struktuurist. Nii on ühe kirjena sisestatud 24 tooli arvestatud siin üheks ühikuks.

¹³⁹ Hügieeni-, meditsiini- ja sanitaartarvete alternatiivsed valikud sisestamisel olid pesemistarvetel majatarbed/veenõu (*Tyypp1/Tyypp2*), isiklikel hügieenitarvetel isiklikud tarbeesemed/tualett-tarbed (*Tyypp1/Tyypp2*). Hügieeni-, meditsiini- ja sanitaartarvetena klassifitseeriti meditsiinilised klaasid, apteegikapike, seebitoosid, ööpõttid, klistiiripritsid.

Suurima esemeliikide grupi mõlema perioodi varaloendites moodustavad rõivad.¹⁴⁰ Eriti suur on rõivaste osakaal teise perioodi mittekodanike varaloendites (21,8%; vt tabel 14). Tööriistade kõrge osakaalu (14,1%) põhjuseks teise perioodi kodanike varaloendites on ametiga seotud esemete suur osa käsitöölise-linnakodanike varaloendites.¹⁴¹ Märkatav on kultuuritarvete ja isiklike tarbeesemete osakaalu kasv teise perioodi inventariloendites. Võimalik, et selle taga peitub elatustaseme tõusu tendents, kuid paraku pole analüüsitava materjali hulk ja kvaliteet ulatuslike üldistuste tegemiseks piisavalt esinduslik.

Tabel 12. Esemete jaotus esemeliikide kaupa varaloendite andmebaasis kahel perioodil (1800–15, 1830–39; sisestatud kirjete alusel).

Jrk	Esemeliik	1800–15 %		1830–39 %	
		Arv	%	Arv	%
1.	Mööbel	405	9,5	292	11,8
2.	Majapidamistarbed	448	10,6	145	5,9
3.	Köögitarbed	483	11,4	171	6,9
4.	Lauanõud, serveerimisnõud	528	12,5	413	16,8
5.	Valgustustarbed	81	1,9	68	2,8
6.	Majapidamistekstiil	540	12,7	244	9,9
7.	Hügieen, meditsiin, sanitaartarbed	13	0,3	4	0,2
8.	Dekoratiiv-, sisustusesemed	82	1,9	51	2,1
9.	Kultuuritarbed	95	2,2	106	4,3
10.	Isiklikud tarbeesemed	283	6,7	221	9,0
11.	Rõivad	795	18,7	442	18,0
12.	Sularaha, dokumendid, kirjad	44	1,0	35	1,4
13.	Tööriistad	265	6,2	205	8,3
14.	Varia	145	3,4	44	1,8
15.	Identifitseerimata ese	32	0,7	14	1,8
	Kokku	4239	100,0	2455	100,0

¹⁴⁰ Erandina on II perioodi kodanike varaloendites esemeliikidest kõige enam laua- ja serveerimisnõusid ning teisel kohal on rõivad (vt tabel 14).

¹⁴¹ Ulatuslikud ametiga seotud materjali, tööriistade ja tööde loetelud on raamatukõitja Stägeri varaloendis (1832; EAA. 995-1-12 512.), raamatukõitja Wendelbrücki varaloendis (1838; EAA. 995-1-12 614) ja kullassepa Töhli varaloendis (1839; EAA. 995-1-12 626).

Tabel 13. Esemete jaotus esemeliikide kaupa Tartu kodanike ja mittekodanike varaloendites 1800–15 (sisestatud kirjete alusel).

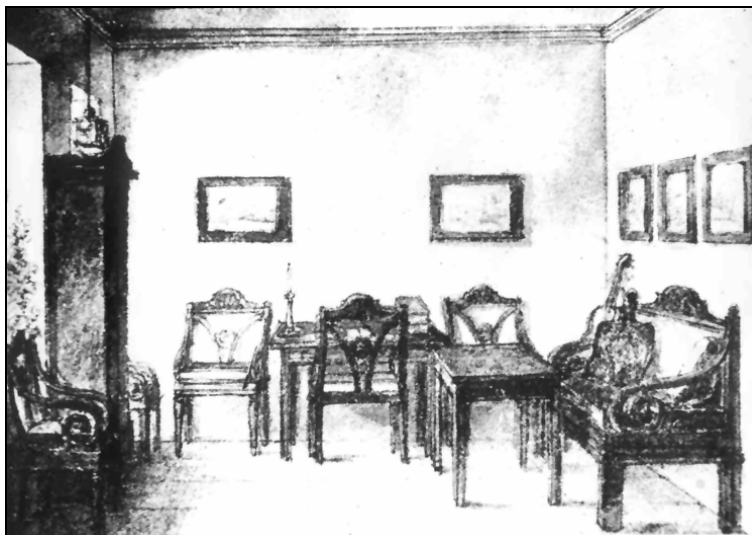
Jrk	Esemeliik	Kodanikud		Mittekodanikud	
		Arv	%	Arv	%
1.	Mööbel	274	9,9	131	8,9
2.	Majapidamistarbed	322	11,6	126	8,6
3.	Köögitarbed	336	12,1	147	10,
4.	Lauanõud, serveerimisnõud	363	13,1	165	11,2
5.	Valgustustarbed	49	1,8	32	2,9
6.	Majapidamistekstiil	332	11,9	208	14,2
7.	Hügieen, meditsiin, sanitaartarbed	4	0,1	9	0,6
8.	Dekoratiiv-, sisustusesemed	41	1,5	41	2,8
9.	Kultuuritarbed	51	1,8	44	3,0
10.	Isiklikud tarbeesemed	158	5,7	125	8,5
11.	Rõivad	508	18,3	287	19,6
12.	Sularaha, dokumendid, kirjad	32	1,2	12	0,8
13.	Tööriistad	186	6,7	79	5,4
14.	Varia	104	3,7	41	2,8
15.	Identifitseerimata ese	13	0,5	19	1,3
	Kokku	2773	100,0	1466	100,0

Tabel 14. Esemete jaotus esemeliikide kaupa Tartu kodanike ja mittekodanike varaloendites 1830–39 (sisestatud kirjete alusel).

Jrk	Esemeliik	Kodanikud		Mittekodanikud	
		Arv	%	Arv	%
1.	Mööbel	156	12,4	136	11,4
2.	Majapidamistarbed	68	5,4	77	6,5
3.	Köögitarbed	84	6,6	87	7,3
4.	Lauanõud, serveerimisnõud	197	15,7	216	18,2
5.	Valgustustarbed	31	2,4	37	3,1
6.	Majapidamistekstiil	120	9,7	124	10,4
7.	Hügieen, meditsiin, sanitaartarbed	2	0,7	2	0,2
8.	Dekoratiiv-, sisustusesemed	33	2,6	18	1,5
9.	Kultuuritarbed	59	4,7	47	3,9
10.	Isiklikud tarbeesemed	102	8,2	119	10,0
11.	Rõivad	183	14,5	259	21,8
12.	Sularaha, dokumendid, kirjad	16	1,3	19	1,6
13.	Tööriistad	178	14,2	27	2,3
14.	Varia	29	2,3	15	1,3
15.	Identifitseerimata ese	8	0,6	6	0,5
	Kokku	1266	100,0	1189	100,0

3.3.2. Sisustusesemed varaloendites

Kuna andmebaasi sisestatud kõigi esemete (esemeliikide) detailne analüüs pole siinse töö ülesanne ning väljaks käesoleva magistr töö raamidest, otsustasin lähema vaatluse alla võtta korterite sisustusse kuulunud mööbli mõlema perioodi varaloendites. Inventeeritud sisustusesemete analüüsi eesmärk on saada ülevaade Tartu korterite sisustustes leidunud esemetest ning korterite sisustuses toimunud muutustest 19. sajandi esimesel poolel. Selguse huvides on paralleelselt mõnede esemenimetustega peetud vajalikuks esitada saksa-keelne originaalnimetus.

Joonis 9. 19. sajandi 1. poole Tartu interjäär. Akvarelljoonistus. Autor tundmatu. Fotokoopia. Tartu linnakodaniku muuseum. Ta 121.

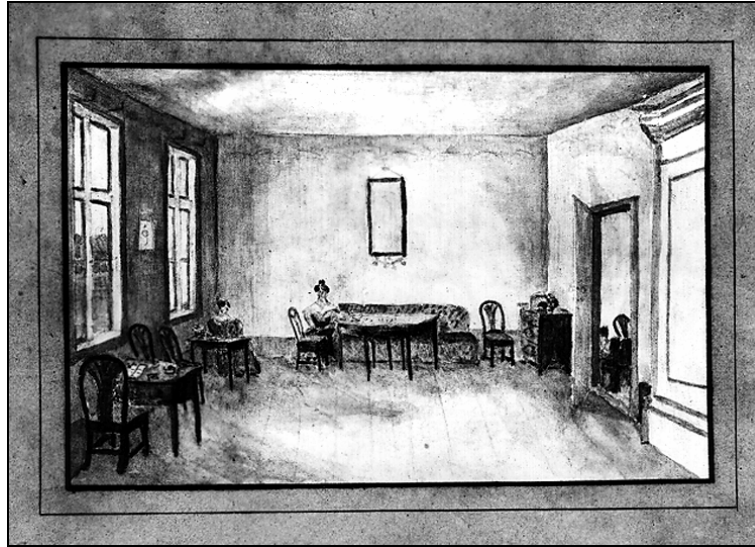
Olgu siinkohal esitatud katkend vene kirjaniku Vladimir Sollogubi 1830. aastate lõpul kirjutatud jutustusest "Aptekriemand", milles kujutatakse 1830. aastate elu Tartus. Katkendis on kirjeldatud Tartu ülikooli sakslasest professori korterit.¹⁴² Kirjeldatud on 19. sajandi 2. veerandi tüüpilist linnakorteri sisustust.

¹⁴² V. Sollogub. Aptekriemand (katkend jutustusest). / Postitõllaga läbi Eestimaa. Eestimaa vene kirjanike kujutluses. (18. sajandi lõpp – 20. sajandi algus.) Koostanud S. Issakov. Tallinn, 1971. Lk 310–322.

Puusilla lähedal kõveras kitsukeses tänavas asub vist tänini madal puumajake suure õue ja väikese õuepealse hoonega. Majakeses on vähe tube ja sisustatud on need ilma toreduseta, isegi kehvalt, kuid neis valitseb rahu, mida ei saa ligi meelitada ei liioni tapeetide ega brokaatesriietega.

Eeskojast astute võõrastetuppa, mille sisustus vastab esiisadelt päritud traditsioonidele. Ukse vastas oleva seina ääres seisab täpselt keskkohal musta jõhvriidega kaetud punasest riidest seljatoega sohva; sohva ees on vahariidest linaga ovaalne laud, laual 2 küünlajalga ja näpistangid; kummalgi pool sohva kõrval on 3 tugitooli, mis samuti on üle tõmmatud punutud jõhvriidega.

Akende vahel on 2 lombrilauda; külgselina vastas seisab klaver, teisel pool mõned toolid, sohva kohal on 2 kuulsat saksa teadlase litografeeritud portreed ja kummalgi pool ukse kõrval seina külge löödud vasklamp; põrandalauad on värvimata, kuid puhtaks küüritud, seinad lihtsa lubjaveega valgendatud – niisugune on võõrastetuba.

Joonis 10. J. E. v. Panck. Tartu interjäär. Saali vaade. Akvarelljoonistus. 1834. Fotokoopia. Tartu linnakodaniku muuseum. Ta 120:2.

Andmebaasis on inventeeritud mööbel klassifitseeritud 11 alaliiki. Andmebaasi sisestatud mööbli jaotust alaliikidesse mõlemal vaadeldaval perioodil esitab tabel 15.

Tabel 15. Mööbliesemete jaotus alaliikide kaupa 1800–15, 1830–39 varaloendites sisestatud kirjete alusel).

Jrk	Mööbli alaliigid	Mõlemad perioodid		1800–15		1830–39	
		Kirjete arv	%	Kirjete arv	%	Kirjete arv	%
1.	Mööbligarnituur	2	0,3	2	0,45	0	0
2.	Kapp	153	21,9	80	19,7	73	25,0
3.	Kirjutusmööbel	26	3,7	12	2,9	14	4,8
4.	Kastmööbel	60	8,6	45	11,1	15	5,1
5.	Riitul	11	1,6	6	1,4	5	1,7
6.	Laud	159	22,8	94	23,2	65	22,5
7.	Istemööbel	129	18,5	76	18,8	53	18,1
8.	Magamismööbel	62	8,9	33	8,1	29	9,9
9.	Lastemööbel	4	0,6	4	1,0	0	0
10.	Peegel	69	9,9	38	9,4	31	10,6
11.	Muu mööbel	22	3,2	15	3,7	7	2,4
	Kokku	697	100,0	405	100,0	292	100,0

Võrreldes mööbliesemete jaotust alaliikide kaupa kahe perioodi varaloendites (tabel 15), torkab suurima muudatusena silma kappide arvu kasv. Seoses kappide ulatusliku kasutuselevõtmisega langeb traditsioonilise hoiu- ja kastmööbli osatähtsus. Linnakorterite sisustuses oli kapp asunud kirstu välja tõrjuma.

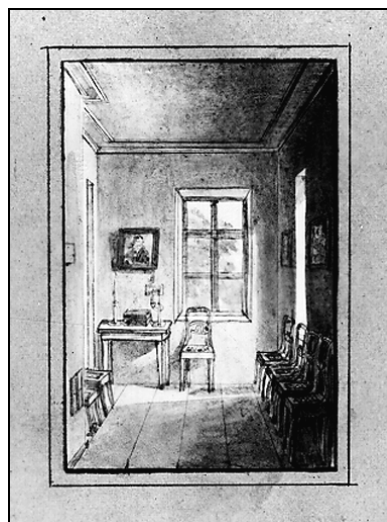
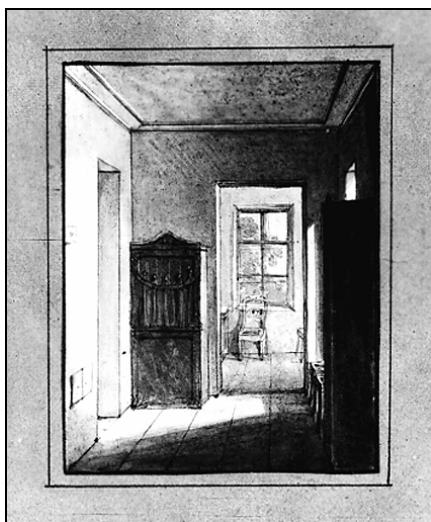
Mööbligarnituuride arv on väike (2),¹⁴³ kuna loetelud üldjuhul garnituurset mööblit tervikuna ei esita. Vähe leidub loendites lastemööblit. Kõik neli inventeeritud lastemööbli eset on magamisasemed (kolm hälli ja voodi). Mööbel oli valmistatud kas kohalike tislmeisterite poolt või sisse toodud.¹⁴⁴

Järgnevalt vaatleme mööbliesemeid üksikute alaliikide kaupa (esemete klassifikaatori 3. astmel, *Tüüp3*) nii Tartu kodanike kui mittekodanike varaloendites mõlemal perioodil (tabelid 16–22). Esemete loetlemise aluseks on eri-

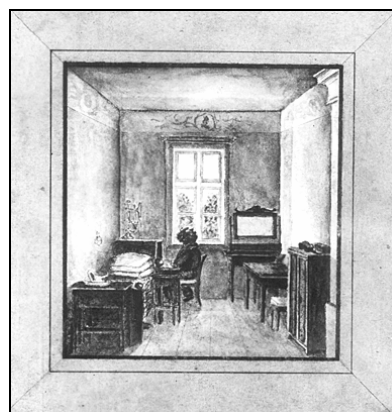
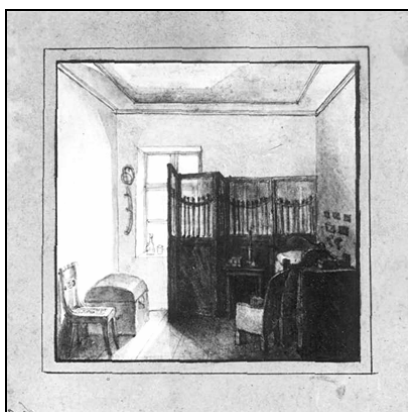
¹⁴³ Mõlemad on sohvagarnituurid: preili Friederica von Bellingshausenile kuulus sitsiga kaetud sohva koos 11 tooliga (1808; EAA. 995-1-12 208. L 1p-7.) ja kolleegiumiassessor von Wildenhaynile kuulus sohva koos 18 tooliga (1814; EAA. 995-1-12 270. L 1-7p).

¹⁴⁴ Sissetoodud mööblit müüdi iga-aastasel jaanuarilaadal. Näiteks mõned mööblikaupmeeste müügikulu- lused 1820. a jaanuarikuisest *Dörptsche Zeitung*’ist: Raekoja taga hr Fahli majas pakub Peterburi mööblikaupmees Ivan Gemenkov Dibow müüa igasugust ilusat moodsat mööblit, pronkskujusid, kelli, küünlajalgu, lampe jm esemeid; H. Reichenbach pakub müüa Peterburist pärit pianiinosid. *Dörptsche Zeitung*. 1820. 2, 6.

nevalt eelnevast (loetleti kirjete arv) nende arv inventaris. Allikas esineva saksa keelse esemenimetuse esitusel on selle kirjapilt normeerimata.

Joonis 11–12. J. E. v. Panck. Tartu interjöörid. Vahetoa ja eestoa vaated. Akvarelljoonistused. 1834. Fotokoopiad. Tartu linnakodaniku muuseum. LKM. Ta 120:2,6.

Joonis 13–14. J. E. v. Panck. Tartu interjöörid. Töötoa ja magamistoa vaated. Akvarelljoonistused. 1834. Fotokoopiad. Tartu linnakodaniku muuseum. LKM. Ta 120:3,4.

Tabel 16 esitab kõigi andmebaasi sisestatud kappide jaotuse kapiliikide kaupa Tartu kodanike ja mittekodanike inventarides mõlemal uuritava perioodil.

Tabel 16. Kappide arvu kapitiüüpide kaupa Tartu kodanike ja mittekodanike varaloendites 1800–15, 1830–39.

Jrk	Kapiliik	Kokku	1800–15		1830–39	
			Kodanikud	Mitte-kodanikud	Kodanikud	Mitte-kodanikud
1.	Pesukapp	11	6	3	1	1
2.	Söögikapp	9	6	2	1	0
3.	Köögikapp	16	7	3	4	2
4.	Puhvet, nõudekapp	6	0	1	1	4
5.	Kummut	56	12	6	22	16
6.	Riidekapp	8	3	1	1	3
7.	Muu kapp	85	26	12	24	23
	Kokku	191	60	28	54	49

Valdav osa inventeeritud pesukappidest (82%), söögikappidest (8%) ja köögikappidest (62,5%) kuulus I perioodi varaloenditesse.

Kuuest puhvetkapist viis inventeeriti 1830. aastatel. 1814 inventeeritud suur puhvet (*ein großer Bufet*) asus kolleegiumiassessor von Wildenhayni teenijate-toas (*in Domestiquen Zimmer*).¹⁴⁵

Viie 1830. aastatel inventeeritud puhvetist neli kuulus mittekodanikele: nelja uksega suur puhvetkapp (*1 Buffetschrank mit vier Thüre*) krahv von Manteuffelile (1832);¹⁴⁶ kaks puhvetit, millest üks oli peitsitud ja teine tavaline, kuulusid teoloogiakandidaadist eraõpetajale Wisselile (1833);¹⁴⁷ saarepuust puhvet seisis Liivimaa Rüütelkonna revidendi Schuberti esimeses toas (*ein Buffet von Eschholz mit einigen Tassen, Gläsern und andere Wirtschaftsgeräthen*, 1836)¹⁴⁸ ning poleeritud lepapuust puhvetkapp (*1 Buffetschrank aus Ellernholz, polirt*) asus kaupmehe ja kodaniku Raphophi korteris (1837).¹⁴⁹ Kuna ka

¹⁴⁵ EAA. 995-1-12 270. L 1-7p.

¹⁴⁶ EAA. 995-1-12 514. L 2-5p.

¹⁴⁷ EAA. 995-1-12 521. L 1a-1p.

¹⁴⁸ EAA. 995-1-12 581. L 3-4.

¹⁴⁹ EAA. 995-1-12 587. L 34-35.

Raphophi on talle kuulunud vara hulga tõttu raske nimetada keskmiseks kodanikuks (talle kuulus II linnaosas asunud *Hotel de London* ning pandivarana Väike-Konguta mõis), võib oletada, et 19. sajandi 1. kolmandikul puhvet Tartu linnakodaniku sisustuses reeglina puudus.

**Joonis 15. Puhvetkapp 19. sajandi 1. poolest.
Tartu linnakodaniku muuseumi ekspositsioon.
Konstantin Pätsi Muuseum MTÜ (deposiit).
Inv nr 4620.**

Seevastu kummut tundub olevat tavapärane nii kodanike kui mittekodanike korterite sisustuses (61% kummutitest kuulus kodanike, kes moodustasid 58% inventeeritud varade omanikest, varaloenditesse). Kummutite arv kasvab 1830. aastate varaloendites (68% kummutitest inventeeriti 2. perioodil).

Määratlus "muu kapp" hõlmab nii lihtsalt kapiks nimetatud kui ka eraldi liigitamata kapitüübid. Siia kuulub mõlemast perioodist 10 klaaskappi¹⁵⁰ (*ein Glasschranken, ein Glasschrank, 2 Glass-Schranken mit Comode, 1 glas Schranken mit ein Komod, 1 ganz alter Glasschrank auf eine Poulte, in dem versiegelten alten*

¹⁵⁰ Juhul, kui allikas esinev esemenimetus esitatakse tekstis kindla isiku inventariga seostamata, pole siin ja edaspidi allikaviidet vajalikuks peetud.

Glasschrank, 1 alter Glasschaff mit drey Schupladen, ein brauner Glas-Schranken, 1 Glasschranken), 11 nurgakappi (ein Eckschranken, ein brauner Eckschranken mit Pulte, ein Winkelschrank, 1 alter Winkelschrank, ein Eckschrank, 2 mahagoni Eckschränke, 1 Eckschrank, ein Eckschrank von Eschenholz mit einigen Bouteillen, ein kl. rother Eckschrank, ein kleiner Eckschrank), 3 raamatukappi (ein Bücherschranken, 1 Bücherschrank mit 6 Glasscheibe von Ellernholz, ein Bücherschrank), 3 seinakappi (ein blauer Wandschrank, 1 Wandschrank, 1 Wandschranke mit Wirthschaftssachen), 2 majapidamiskappi (ein Wirthschaftsschrank, ein kleiner Wirthschaftsschrank mir einigem Geräthe und Esswaaren) ja vürtsikapp (1 Gewürzschrank). Nimetatud kapitüübid jaotuvad võrdsest mõlema perioodi varaloendite vahel. Erandina puuduvad 1830. aastate loendites täielikult klaaskapid.

Joonis 16. Kummut 19. sajandi 1. poolest. Tartu linnakodaniku muuseumi ekspositsioon. Tartu Linnamuuseumi deponiit. TM 1377:1a,b/Aj 758:3.

*Joonis 17. Kapp 19. sajandi 1. poolest.
Tartu linnakodaniku muuseumi
ekspositsioon. Tartu Linnamuuseumi
deposiit. TM 1460:3/Aj 758:3.*

Kõigist inventeeritud kappidest (191) on nimetatud vaid 25 kapi materjal (puuliik): kõige enam on nimetatud lepuuust (14) kappe, kuus kappi on mahagonist, kolm saarepuust, üks kasepuust ja üks tammepuust.

Tabel 17. Laudade arv laua tüüpide kaupa Tartu kodanike ja mittekodanike varaloendites 1800–15, 1830–39.

Jrk	Laua alaliik	Kokku	1800–1815		1830–1839	
			Kodanikud	Mitte-kodanikud	Kodanikud	Mitte-kodanikud
1.	Laud	147	79	16	26	26
2.	Sohvalaud	3	0	1	0	2
3.	Söögilaud	9	4	1	3	1
4.	Klapplaud	28	5	8	9	6
5.	Teelaud	9	4	3	2	0
6.	Kaardilaud, mängulaud	60	13	5	35	7
7.	Õmbuslaud	2	0	2	0	0
8.	Lillelaud	1	0	0	1	0
9.	Köögilaud	9	5	1	1	2
10.	Muu laud	49	8	7	26	8
	Kokku	317	118	44	103	52

Kõige suurema laudade grupi moodustavad lauad, mille kasutustüüpi pole inventeerimisel märgitud (kokku 147). Enamasti on märgitud laua kuju, suurus (suur, väike), harvem vanus (uus, vana), värv või puiduliik. Nimetuse “laud” all võidi kokkuvõtlikult inventeerida kõik majapidamises leidunud lauad.¹⁵¹

**Joonis 18. Sohvagarnituur 1830. aastatest.
Tartu linnakodaniku muuseumi ekspositsioon.**

Sohvalaudade väike arv (3) inventarloendites vaevalt tegelikule olukorrale vastas, kuna sohvagarnituur (siia kuulusid sohva, sohvalaud, toolid ja vahetevahel ka tugitoolid) oli üks 19. sajandi 1. poole armastatumaid sisustusgarnituure.¹⁵² 19. sajandi 2. veerandi biidermeierliku elutoa sisustusse kuulus reeg-

¹⁵¹ Kullassepp Lüetteni varaloendis (1811) on nimetatud 18 erinevat lauda (18 *verschiedene Tische*). EAA. 995-1-12 239. L 2-4p.

¹⁵² Kolmest inventeeritud sohvalauast kuulus kaks aadliku korteri sisustusse: lauakattega (laudlinaga) kaetud sohvalaud (*ein Sophatisch mit einer Decke*) asus Friederica von Bellingshauseni elutoas (1808; EAA. 995-1-12 208. L 1p-7.) ning mahagonist sohvalaud (*1 Sophatisch von Mahagoni*) krahv von Manteuffeli korteris (1832; EAA. 995-1-12 514. L 2-5p). Kolmas sohvalaud kuulus eraõpetaja Wissli korteri sisustusse (1833). EAA. 995-1-12 521. L 1a-1p.

lina sohva koos selle ette paigutatud lauaga. Arvatavasti on osa inventarivara-
rasse kuulunud sohvalaudu inventeeritud lihtsa lauana.

Inventeeritud üheksast söögilauast on viis suured laud (*ein großer Speise-
tisch, 1 gross Es Tisch*); kahel laual on pikendavad vaheplaadid (*ein Speisetisch
mit zweyen Klappen, 1 großer Esstisch mit 6 Klappen*).

**Joonis 19. Teelaud 19. sajandi 1. poolest. Tartu linnakodaniku
muuseumi ekspositsioon. Tartu Kunstimuuseumi deponiit.
TKM 49T.**

Üheksa teelaua hulgas on üks klappidega laud (*1 geklappter The Tisch*), kaks
teelauda on ümarad (*ein runder kleiner Theetisch, ein runder Theetisch*). Nimeta-
tud on kahe teelaua valmistamise materjal – need on kask ja saar.¹⁵³

Kaardilauda (mängulauda) nimetati kas lihtsalt mängulauaks (näiteks
Spieltisch) või oli selle nimetus tuletatud teatavast kaardimängust. Kõige sage-
dasem nimetus on lombrelaud (varaloendites nimetatud 45 lombrelauda;
näiteid erinevast kirjakujust: *L'hombretisch, Lhombertisch, Lhomber Tisch,
L'hombre-Tisch, L'hombreetisch*); ühel korral on nimetatud bostonilauda (*ein
Bostontisch*) ja kahel mängulauda (*zwey braune Ansage Tische*). Krahv von

¹⁵³ Mõlemad teelauad kuulusid kaupmees Raphophile (1837). EAA. 995-1-12 587. L 34–35.

Manteuffelile kuulus väike lepapuust malelaud (1832, *1 kleine Tisch von Ellernholz mit einen Schachspiel*).¹⁵⁴

1837. aastal kaupmees Raphophi päranduse hulgas inventeeritud 24 lombree-lauda kuulusid tema omanduses oleva hotelli *Hotel de London* sisustusse.¹⁵⁵

Inventeerijad on nimetanud 11 kaardilaua materjali: kaheksa lauda on lepapuust ja kolm lauda mahagonist. Lillelaudade vähesest kasutusest Tartu sisustustes räägib vaid ühe laua nimetamine kahe perioodi inventarides.¹⁵⁶

Kategooriasse "muu laud" kuuluvad eraldi liigitamata lauatuübid. Siia kuulub 28 pesemislauda¹⁵⁷ (*Waschtisch*), 4 öölauda (*Nachttisch*), 4 nn rahvalauda (*zwey Volkstische*, *2 alter Volks-Tisch*), 2 nurgalauda (*zwey Ecktische*), 2 peegli-lauda (*ein Spiegeltisch*, *1 Spiegeltisch von Mahagoni*), 2 töölauda (*1 Werkstisch*, *ein Schneider-Arbeitstisch*), väljatõmmatav laud (*1 großer ordinaire Ziehentisch*), majapidamislaud (*1 ordinaire Wirtschaftstisch*), mõõdulaud (*ein Maßtisch*), reisi-laud (*ein Reisbrett*) ja vana õuelaud (*1 alter Feldtisch*).

Joonis 20. Naiste käsitöölaud 19. sajandi 1. poolest. Tartu linnakodaniku muuseumi ekspositsioon. LKM 32.

¹⁵⁴ EAA. 995-1-12 514. L 2-5p.

¹⁵⁵ Raphophile kuulunud *Hotel de Londoni* sisustusesemed on inventeeritud koos tema koduse varaga. Eraldi hotelli sisustuse loetelu esitas raele selle rentnik. EAA. 995-1-12 587. L 34-35, 68.

¹⁵⁶ Suur lillelaud (*ein großer Blumentisch*) kuulus Tartu kaupmehe Werner 1835 inventeeritud päranduse hulka. EAA. 995-1-12 560. L 13-14.

¹⁵⁷ 21 pesulauda kuulusid kaupmees Raphophi päranduse koosseisu ja kasutati temale kuulunud hotelli sisustuses. Vt viide 155.

Tabel 18. Istemööbli arv liikide kaupa Tartu kodanike ja mittekodanike varaloendites 1800–15, 1830–39.

Jrk	Istemööbli alaliigid	Kokku	1800–15		1830–39	
			Kodanikud	Mittekodanikud	Kodanikud	Mittekodanikud
1.	Tool	662	226	48	298	90
2.	Tugitool	70	21	11	26	12
3.	Taburett	6	0	6	0	0
4.	Sohva	34	12	3	10	9
5.	Diivan	2	0	0	2	0
6.	Kanapee	2	2	0	0	0
7.	Muu iste	20	8	10	2	0
	Kokku	796	269	78	338	111

Jälgides istemööbli jaotust 1800–15, 1830–39 Tartu kodanike ja mittekodanike inventarides (tabel 18), torkab silma valdava osa toolide (79%) ja tugitoolide (67%) kuulumine Tartu kodanike varaloenditesse. Toole kui vaieldamatult arvukamat mööblieset sisustuses loetleti sageli tosinates (näiteks 3 *Dutzend Stühle*). Eelnevalt korduvalt nimetatud kaupmehe ja hotellipidaja Georg Raphophi päranduse hulgas inventeeriti suurim kogus toole. 92 peterburi korvtooli (92 *St.Petersburger Strohstühle*), 83 lakitud istmega tahveltooli (83 *Tafelstuhle mit laquirten Kisten*), tosin jõhvriidega kaetud tooli (1 *Dutzend Stühle mit Haartuch überzogen*) ja kuus sitsiga kaetud tahveltooli (6 *Tafelstühle mit Zitz überzug*) kuulusid *Hotel de London*'i sisustusse.¹⁵⁸

Lisaks Raphophile kuulunud 93 peterburi korvtoolile leidub varaloendites veel 19 korvtooli (*Rohrstuhl, Strohstuhl*). Kaupmees Stammi päranduse hulka kuulus viis kõrtsitooli (1808, *fünfhölzerne Krugs-Stühle*).¹⁵⁹

Küllaltki sageli on inventeerijad nimetanud toolide katematerjale. 36 tooli olid kaetud sitsiga (6 *Stühle mit Zitz überzogen*, 12 *Tafelstühle mit Zitze überzogen*, 6 *Tafelstühle mit Zitz überzug*), 30 tooli linase riidega (6 *ordinaire Stühle mit russisch gestreift Leinen Ueberzug*, *ein und ein halbes Dutzend Stühle mit leinenen überzogen*, *sechs Stühle mit blau u. weiss quadrillirtem Meubellein überzogen*¹⁶⁰), 12

¹⁵⁸ Vt viide 155.

¹⁵⁹ EAA. 995-1-12 204. L 18p–20p.

¹⁶⁰ Kuue sinise-valgeruudulise mööblilinasega kaetud tooli juurde kuulus ka sarnane tugitool (*ein Lehmstuhl, mit blau u.weiss quadrillirtem Meubellein überzogen*); kuulusid ehitusmeister Walteri pärandusse 1802. EAA. 995-1-12 152. L 13–25p.

tooli roheline meriinoriidega (1 Dutzend mit grünem Merino überzogen¹⁶¹), 12 tooli jõhvriidega,¹⁶² kuus tooli sinise muareega (6 Stühle mit blauen Mohr überzogen) ja kaks tooli olid nahkistmega.

Joonis 21–24. Toolid 19. sajandi 1. poolest. Tartu linnakodaniku muuseumi ekspositsioon. LKM 5:1; LKM 36:1; LKM. Ta 47; TM 1212:2/Aj 623:2.

¹⁶¹ Tosina roheline meriinoriidega kaetud tooli juurde kuulus kuus sarnast tugitooli (6 *Lehnstühle mit grünem Merinoüberzogen*) ning sohva (1 *Sofa mit grünem Merino überzogen*). Esemed kuulusid kaupmees Raphophi pärandusse (1837). EAA. 995-1-12 587. L 34–35.

¹⁶² Hobusesabajohvidest kootud jõhvriie oli laialt kasutatud mööblikattematerjal.

Tugitoolitüüpidest on kõige sagedamini nimetatud *Lehnstuhl, Sessel*, ühel korral *ein strohern Armstuhl ja 1 Voltaire mit Zitze bezogen*.¹⁶³

Seitsmest nahkkattega sohvast oli kolm kaetud musta nahaga (kahel korral *ein Sopha mit schwarz Leder überzogen, defect., ein schwarz ledernes Sopha*) ning üks kollase (*ein großer alter Sopha mit gelbem Leder überzogen*) ja rohelse nahaga (*1 alter Sopha mit grünledern Polstern*). Neli sohvat olid sitsist, kolm jöhvriidest ja üks meriinoriidest polstrikattega. Mõlemad kanapeed on inventeerijad nimetanud vanaks (*ein alte Kanape*). "Muu istmena" on määratletud aiatoolid (*zwey Gartenstühle, sechs Garten Bänke, vier Feldstühle*), viis pinki ja kaks kirjutustooli (*zwei Schreibstühle*).

Tabel 19. Magamismööbli arv liikide kaupa Tartu kodanike ja mittekodanike varaloendites 1800–15, 1830–39.

Jrk	Magamismööbli alaliigid	Kokku	1800–15		1830–39	
			Kodanikud	Mittekodanikud	Kodanikud	Mittekodanikud
1.	Voodi	106	41	4	50	11
2.	Voodi, eesriietega	9	3	4	2	0
3.	Magamispink	8	4	0	3	1
4.	Reisivoodi	3	2	0	1	0
5.	Muu magamismööbel	3	2	0	0	1
	Kokku	129	52	8	56	13

Rõhuv enamus inventeeritud vooditest (86%) kuulusid Tartu kodanike varaloenditesse.¹⁶⁴ Voodite kirjeldused varaloendites üldjuhul puuduvad,¹⁶⁵ samuti pole nimetatud voodite valmistamiseks kasutatud puiduliiki. Üheksat inventeeritud eesriietega voodit on nimetatud mitmeti (*eine Bettstelle mit Gardinen, eine Gardinenbettstelle mit den Gardinen, eine Gardiene Bettstelle, eine Bettstelle mit Umhängende*). Kolleegiumiassessor von Wildenhayni pärandusse (1814) kuulus kaks valgete eesriietega voodit (*zwey Bettstellen mit Weissen Vorhängen*).¹⁶⁶

¹⁶³ *Voltaire* on suur polsterdatud tugitool.

¹⁶⁴ II perioodil inventeeritud Tartu kodanikele kuulunud voodite arvu paisutas 28 voodit kaupmees Raphophile kuulunud *Hotel de London*'i sisustusest. EAA. 995-1-12 587. L 34–35.

¹⁶⁵ Erandina on nimetatud kingsepp Schönfeldi pärandusse (1813) kuulunud rohelist kaheinimese voodit (*ein grünes, zweischläfriges Bettgestell*). EAA. 995-1-12 260. L 5p–6.

¹⁶⁶ EAA. 995-1-12 270. L 1–7p.

Joonis 25. Voodi 19. sajandi algusest. Tartu linnakodaniku muuseumi ekspositsioon. LKM 12:a,b.

Tabel 20. Kirjutusmööbli arv liikide kaupa Tartu kodanike ja mittekodanike varaloendites 1800–1815, 1830–1839.

Jrk	Kirjutusmööbli alaliigid	Kokku	1800-15		1830-39	
			Kodanikud	Mitte-kodanikud	Kodanikud	Mitte-kodanikud
1.	Büroo	3	0	1	1	0
2.	Sekretär	2	1	1	0	0
3.	Pult	19	4	2	6	7
4.	Kirjutuslaud	1	0	1	0	0
5.	Muu kirjutusmööbel	2	2	0	0	0
	Kokku	27	7	5	7	7

Kirjutusmööblit leidub 19. sajandi algupoole varaloendites küllaltki vähe. Ootuspäraselt vähe leitud sisustuses büroosid (kirjutuslaud),¹⁶⁷ kuid üllatav on inventeeritud sekretäride (klapplauaga kirjutuskapp) väike arv.¹⁶⁸ Sekretäride asemel kasutati enam mitmesuguseid kirjutuspulte (*die Pulte, 1 Schreibe-Pulte, 1 Schreibpult nebst Aufsatz, ein Schreibpult mit einem Schrank, 1 Stehpult*); nimetatud on ka joonistuspult (*Zeichenpult*).¹⁶⁹

Joonis 26. Sekretär 19. sajandi 1. poolest. Tartu linnakodaniku muuseumi ekspositsioon.

¹⁶⁷ Inventarides nimetatud bürood (3) kuulusid Friederica von Bellingshausenile (*ein Schreibe Bureau*, 1808; EAA. 995-1-12 208. L 1p-7), kaupmees Raphophile (*1 Bureau*, 1837; EAA. 995-1-12 587. L 34-35) ja kindameister Paul Meyerile (*Bureau*, 1837; EAA. 995-1-12 602. L 3-5).

¹⁶⁸ Üks sekretäridest (*eine Schreibkommode, mit darunter befindlichen Schubladen*) inventeeriti vene keele õpetaja Sehlingi vara hulgas (1800; EAA. 995-1-12 123. L 10p-13) ja teine (*1 neue Secretair*) kuulus pillimeister Sprengerile (1812; EAA. 995-1-12 273. L 4-5p).

¹⁶⁹ Joonistuspult kuulus krahv von Manteuffelile (1832). EAA. 995-1-12 514. L 2-5p.

Tabel 21. Kastmööbli arv liikide kaupa Tartu kodanike ja mittekodanike varaloendites 1800–15, 1830–39.

Jrk	Kastmööbli alaliigid	Kokku	1800–15		1830–39	
			Kodanikud	Mittekodanikud	Kodanikud	Mittekodanikud
1.	Kirst	49	23	12	8	6
2.	Reisikast	6	1	5	0	0
3.	Muu kastmööbel	17	6	5	1	5
	Kokku	72	30	22	9	11

Kirstude ja kastide määratlemine ja liigitamine kujunes sisestamisel probleemiks nimetuse *Kasten* (*Kisten*) mitmetähenduslikkuse (nii kirst kui kast) tõttu.¹⁷⁰ Selgesti kirstuna määratletavad olid nn talupojakirstud (*Bauerkasten*, nende arv oli 5), riidekirstud (*Kleiderkasten*, inventeeritud 3) ja pesukirst (*Wäschkasten*, 1).

Reisikasti tunnuseks on kasti kandmiseks vajalikud käepidemed (*ein ordinairer Kasten, mit Hängen und Überfall*) või lubas varaloendi kontekst määratleda kasti reisikastina.

Inventeerijad on loetlenud kirstus hoitud esemed (pesu, rõivad, raamatud, paberid). Sageli on kirstud tugevdavate rauast kaunistustega, seitse kirstu on nahaga kaetud (*zwey mit Seehund überzogene und Eisen beschlagene Kleiderkaste, 1 kleines Kästchen der Deckel mit Leder beschlagen*). Inventeerijad on nimetanud 11 kirstu asukohta: kaheksa neist seisid aidas, teised kas eeskojas, külmas kambris või magamistoas.

Tabel 22. Riiulite ja peeglite arv liikide kaupa Tartu kodanike ja mittekodanike varaloendites 1800–15, 1830–39.

Jrk	Riiulid, peeglid	Kokku	1800–15		1830–39	
			Kodanikud	Mittekodanikud	Kodanikud	Mittekodanikud
1.	Raamaturiiul	10	4	1	3	2
2.	Köögiriil	1	1	0	0	0
3.	Muu riiul	5	1	0	4	0
4.	Seinapeegel	56	28	6	10	12
5.	Tualettpeegel	14	4	3	4	3
6.	Muu peegel	55	21	7	19	8

¹⁷⁰ Alternatiivne klassifitseerimise võimalus esemele *Kasten* (kast tähenduses) oli majatarbed/kast/kast.

Raamaturiiuleid leidub mõlema perioodi varaloendites võrdselt (5). Üllatuslikult leidub enamus neist (7) Tartu kodanike varaloendites. Kuna raamaturiiuli olemasolu sisustuses eeldab teatava raamatukogu olemasolu,¹⁷¹ nimetan järgnevalt raamaturiiuleid sisaldanud loetelud: preili von Bellingshauseni (1808, *ein Bücher Repositorium*),¹⁷² raehärra Treiberi (1809, sama),¹⁷³ kingseppmeistri ja oldermanni Schönfeldi (1813, *ein Bücher Riol*)¹⁷⁴ ja endiste üliõpilaste Schillhorni (1832, *1 Bücherriol*)¹⁷⁵ ning Böhme (1837, *ein Bücherrepositorium*)¹⁷⁶ pärandusloendid. 1835 surnud kaupmees Gottlieb Werneri päranduse hulgas inventeeriti üks suur ja kaks väikest raamaturiiulit (*ein großer Bücher Riol, zwey kleinere Bücher Riolen*)¹⁷⁷ ja kullassepp Lüetteni päranduse (1811) hulgas kaks riilut erinevate raamatutega (*2 Riolen mit diverse Bücher*).¹⁷⁸ "Muude riilute" kategoorias on peale nimetatamata otstarbega riilute (*drei Reyolen, 1 Rejole*) üks nurgariiul (*ein Winkelrejole*).

¹⁷¹ Siinkohal sobib teha pögis ülevaade raamatutest inventeeritud päranduste hulgas. Raamatuid on nimetatud 50 korral (neist 23 korral 1800–15; 27 korral 1830–39). Tartu kodanike varaloendites on raamatuid nimetatud 22 ja mittekodanike inventarides 28 korral. Kuna inventeeritud raamatute arv ulatub üksikust nimetatud raamatust (näiteks leidsid päranduse hulgas mõned vaimulikud raamatud) 23 leheküljel loetletud mahuka raamatukoguni (nimetatud raamatukogu kuulus teoloogiakandidaadist eraõpetajale Wisselile, 1833; EAA. 995-1-12 521. L 3–14.) ning paljudel juhtudel pole inventeerijad nimetanud raamatute arvu (näiteks *einige alter Bücher, verschiedene alte Bücher, ein Kasten mit Büchern, eine Kiste mit alten Büchern, ein Packen alte Kalender und verschiedene Bücher*), pole inventeeritud raamatute koguarvu võimalik nimetada. Lähemalt vt: **K. Noodla**. Raamat Tartu kodudes XVIII sajandi lõpul ja XIX sajandi algul. Lk 547–555; **K. Noodla**. Raamat Tartu kodudes 1826–1850. Lk 731–736.

¹⁷² EAA. 995-1-12 208. L 1p–7.

¹⁷³ EAA. 995-1-12 218. L 7–9p.

¹⁷⁴ EAA. 995-1-12 260. L 5p–6.

¹⁷⁵ EAA. 995-1-12 511. L 4–4p.

¹⁷⁶ EAA. 995-1-12 600. L 5–6p.

¹⁷⁷ EAA. 995-1-12 560. L 13–14.

¹⁷⁸ EAA. 995-1-12 239. L 2–4p.

Joonis 27. Seinapeegel 19. sajandi 1. poolest. Tartu linnakodaniku muuseumi ekspositsioon. Eesti Rahva Muuseumi deponaat. ERM D 54:16.

Kui seinapeeglid on enamasti inventeeritud kas paaris või üksikuna, siis vasksepealse Lindströhm'i päranduse hulgas inventeeriti 1814. a 10 vanamoodsat seinapeeglit [10 Stück altmodische Wandspiegel (worunter theils kleine, auch beschädigte Spiegel)].¹⁷⁹

Peeglite kirjeldused on napid, piirdudes enamasti suuruse määratlemisega (suur, väike). Aadlihoost isikute päranduste hulgas on inventeeritud kaks suurt mahagonraamis peeglit (2 große Wandspiegel mit Mahagoni Rahmen)¹⁸⁰ ja kaks suurt peeglit, üks neist kullatud ja teine pruunis raamis (ein großer Spiegel im vergoldeten Rahmen, ein großer Wandspiegel in braunem Rahmen).¹⁸¹ "Muu peegli" kategooriasse kuuluvad täpsemalt määratlemata peeglid.¹⁸²

"Muu mööblina" määratleti klassifikaatoris iseseisvalt liigitamata esemed. Siia kuulub 16 eset aastatest 1800–15 ning 13 eset aastatest 1830–39. "Muu mööbli" hulka kuulus üheksa erinevat sirmi (ein Schirm mit 6 Blättern, ein alter Schirm, ein Schirm mit drey Klappen, 1 ellerner polirter Bettschirm, 3 alte Bettschirme), seitse öötooli (ein Nachtstuhl, 1 alter Nachtstuhl), kolm jalapinki

¹⁷⁹ EAA. 995-1-12 275. L 3-5.

¹⁸⁰ Kuulusid krahv von Manteuffeli pärandusse, 1832. EAA. 995-1-12 514. L 2-5p.

¹⁸¹ Kuulusid von Bellingshauseni pärandusse, 1808. EAA. 995-1-12 208. L 1p-7.

¹⁸² Mööbli/peegli/muu peeglina (Typ1/Typ2/Typ3) kui sisustusesemena võivad olla klassifitseeritud ka mõned käsi-, tasku- jm väikepeegleid. Väikepeeglid klassifitseeriti isiklike tarbesemete/tualett-tarvetena (Typ1/Typ2). Kui varaloendi kirje oli vähe informatiivne, tuli eseme klassifitseerimisel lähtuda selle sisemisest loogikast.

(zwey Schemel, 1 Schemel), väike kellakapp (ein kleiner Uhrenschrank), riidenagi (ein Kleiderstock), kardinapuu (1 Gardinenstang) ning mõned mööblidetailid (lauajalad, peegliraamid).

Joonis 28. Sirm 18. sajandi lõpust. Tartu linnakodaniku muuseumi ekspositsioon. LKM 25:4.

Mööbliesemete kirjeldusintensiivsus Tartu rae varaloendites on madal. Vaid üksikutel juhtudel on varaloendi koostajad nimetanud mööbli valmistamiseks kasutatud puiduliiki. Kuna inventeerijad on puiduliikidest nimetatud peamiselt väärispuitu (mahagon, saar, kask, pähkel), lubab see oletada, et ülejäänud sisustuses leidunud mööblit oli enamasti lihtsam tarbemööbel. Sage-damini on nimetatud eseme omadusi nagu suurus ja vanus, harvem värv ja viimistlusviis (värvitud, peitsitud, aaderdatud, poleeritud).

Käesolevas peatükis esitatud inventeeritud esemete statistiline analüüs pakub läbilõikelise pildi 19. sajandi algupoole tartlase kodusest varast ja korteri sisustusest. Sõltuvalt 2. peatükis käsitletud allikmaterjali puudustest (varaloendite mittetäielikkus, kahe perioodi varaloendite erinev detailsuse aste jmt) ning analüüsitud inventaride väikesest hulgast (60 inventari), ei saa 3. peatükis esitatud statistilise analüüsi tulemused pretendeerida 19. sajandi esimese poole Tartu materiaalse kultuuri objektiivsele ülevaatele. Pigem on töö autori sooviks olnud näidata varaloendite kvantitatiivse analüüsi võimalusi loodud andebaasi põhjal. Andmebaasi edasine laiendamine 18. ja 19. sajandi varaloendite baasil pakuks tõenäoliselt esinduslikku materjali antud perioodi sisustuse ja olme võrdlevaks analüüsiks ning ühtlasi võimaldaks teha laiemaid üldistusi esemelise kultuuri kohta Tartus 19. sajandi esimesel poolel.

4. VASKSEPA JOHANN LINDSTRÖHMI LESE GERDRUTA ELISABETH LINDSTRÖHMI 1814. AASTAL INVENTEERITUD PÄRANDUS¹⁸³

4. peatükis esitatud varaloendi mikroanalüüsiks valisin 1814 inventeeritud vasksepa lese Lindströhmi päranduse. Valiku eelduseks oli kinnisvara olemasolu päranduse hulgas ning loetelu terviklikkus. Võimalikult terviklikuma pildi saamiseks pärandusest, pärijatest ning kohtu tegevusest pärandusasja menetlemisel on kasutatud kohtuasjaga kaasnevaid materjale (eestkostearuanded, sissetulekute ja väljaminekute arvestus), Lindströhmi laste eestkostesaja Tartu vaeslastekohtu menetluses (1784–1805)¹⁸⁴ ning kinnisvara hindamismaterjale.

Gerdruta Elisabeth Lindströhm (sündinud Delander, esimeses abielus Bader) suri testamenti jätmata 23. mail 1814. Tema pärijateks olid esimesest abielust vasksepa Johann Friedrich Baderiga sündinud kolm poega (kubermangusekretär August Ludwig Bader, vasksepp Benjamin Friedrich Bader ja muusikaõpetaja Stefan Dietrich Bader) ning tütre Johanna Helena Baderi poeg Johann Friedrich Beckmann, sündinud abielust vasksepa Beckmanniga. Lindströhmi ainus tütar, Johanna Helena Bader oli 1814. aastaks surnud ning tema pärandusosa pärijaks oli ta poeg J. Fr. Beckmann. Beckmanni eestkostjateks olid müürsepp Johann Friedrich Lange ning kolleegiumisekretär Johann Gottfried Eschscholz.

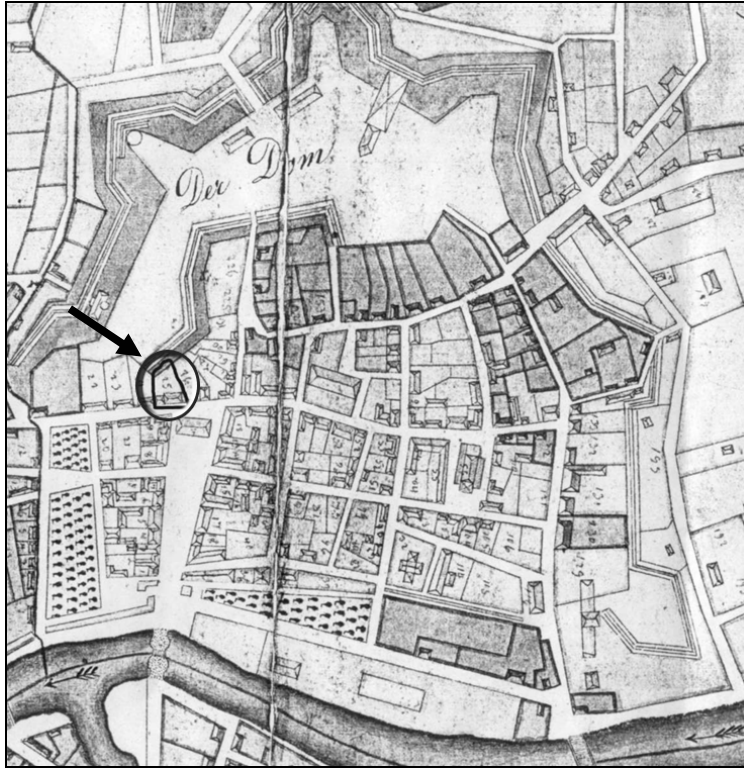
Gerdruta Lindströhmile kuulus I linnaosas, raekoja taga (erakrundil nr 25) kivist elumaja koos kivist kõrvalhoonete ning aiaplatsiga. Tõenäoliselt asus inventeeritud pärandus selles hoones. 1805. a kinnisvara hindamisraamatu järgi oli majas 19 tuba. Hindajate väitel asus maja Suurturu lähedal ja selles olid head ja suured toad (*Das Haus liegt nahe am Markte hat gute und große Zimmer*).¹⁸⁵ Vaatamata kaubanduslikule asukohale polnud majas ei poodi ega üürikeldrit.

¹⁸³ Kuigi Lindströhmi pärandus pitseeriti ja inventeeriti tema surma-aastal 1814, on kohtuaktis kohtuasja piirdaatumiteks antud 1815–18. EAA. 995-1-12 275.

¹⁸⁴ Tartu Linna Vaeslastekohtu fondis on säilinud seoses vasksepa lese Gerdruta Elisabeth Baderi abiellumisega vasksepasselli Johan Lindströhmiga kaheksa alaealise lapse eestkostesaja aastatest 1784–1805. Johann Friedrich Baderi pärandus inventeeriti aastal 1784. Perekonnale kuulus Riia eeslinnas (II linnaosa) Riia tänaval krundil nr 38 puust elumaja koos kõrvalhoonete ja aiaga. Esimesest abielust vasksepa Johann Friedrich Baderiga sündis kaheksa last. 1784 olid lapsed vanuses 4–16 aastat. Gerdruta Baderi kuraatoriks määrati lukksepp Anton Daniel Schröder ning laste eestkostjateks lukksepp Johann Friedrich Preuss ja vöösepp Johann Andreas Schreiber. EAA. 3501-2-407.

¹⁸⁵ EAA. 995-1-26 215. L 21p–22.

Varasem hoone taksatsiooniväärtus (16 000 assignaatrubla) hinnati ümber 22 000 assignaatrublale.

*Joonis 29. Tartu plaan. 1787 (1811). Fragment. EAA. 2623-1-83.
Asukohaga Raekoja taga Toomemäe nõlval on musta kontuuriga
piiratud I linnaosa krunt nr 25.*

Lindströhmi surmapäeval, 23. mail 1814 pitseerisid rae sündik Fabricius ja ülemsekretär Lenz tema päranduse.¹⁸⁶ Pitseerimise juures viibisid Gerdruta Lindströhmi kaks poega – kubermangusekretär August Ludwig Bader ja vasksepp Benjamin Friedrich Bader ning Johann Friedrich Beckmanni eestkostja, mürsepp Johann Friedrich Lange. Pitseerimisel puldist leitud 1115 assignaatrubla kasutati matusekuludeks.

¹⁸⁶ Samas. L 1p.

30. mail 1814 inventeerisid vennad Baderid ja Beckmanni kaks eestkostjat Lindströhmi päranduse.¹⁸⁷ Inventar on jagatud 13 alaliigiks,¹⁸⁸ millest vallasvara loetelu hõlmab 5.–13. alaliigi:

1. Kinnisvara
2. Sularaha
- 3.–4. Võlapaberid
5. Kuld
6. Hõbe
7. Vaskeesemed
8. Vooditarbed
9. Linasest esemed, pesu
10. Riietusesemed
11. Mööbel
12. Teetassid, taldrikud
13. Laua-, köögi- ja majatarbed.

Põhiinventarile järgneb loetelu Johanna Helena Baderi kaasavara hulka kuulunud esemetest, mis pärast abiellumist vasksepp Beckmanniga jäid tema vanematekoju maha.¹⁸⁹ Loetelu aluseks oli Gerdruta Lindströhmi käega koostatud nimekiri (*Nota was ich an unserer Tochter Johanna abgegeben*); nimekirja koostamise aeg pole teada. Kaasavara loetelusse kuulus mööbel, hõbeesemed, köögi- ja majapidamistarbed, voodi- ja lauapesu ning rõivad. Inventeeritud esemete andmebaasi sisestati mõlemad loetelud.¹⁹⁰

Vara loeteludega kaasnevates lisades hindasid pärijad nii Johanna Baderi kaasavara kui Gerdruta Lindströhmi päranduse ligikaudse väärtuse. Johanna Helena Baderi kaasavara väärtuse hindasid pärijad 1225 assignaatrublale (*Littr. B.*) ning Gerdruta Lindströhmi päranduse 2065 assignaatrublale (*Littr. C.*).¹⁹¹

Lindströhmi pärandiloendis on nimetatud kõik olulisemad esemete liigid. Loetletud esemed viitavad jõukale majapidamisele. Esemete suhteliselt väike arv lubab oletada, et inventeeritud pole kõik majapidamises leidunud esemed. Pigem on inventeerijad loetlenud väärtuslikumad esemed ning jätnud vähem-

¹⁸⁷ Samas. L 3–5.

¹⁸⁸ 1.–3. alaliigis loetleti pärandusse kuulunud kinnisvara I linnaosas krundil nr 25, sularaha 1187 assignaatrubla väärtuses ning Benjamin Baderi 3500 assignaatrubla suurune obligatsioon, millelt maksti ülalpidamiseks iga-aastast intressi. Pärast Gerdruta Lindströhmi surma anti obligatsioon raele üle. 4. alaliigis nimetatakse, et sissenõutavaid võlgu pärandusse ei kuulu.

¹⁸⁹ EAA. 995-1-12 275. L 5–6.

¹⁹⁰ Käesolevas peatükis analüüsitakse tervikliku pärandusena Gerdruta Lindströhmi päranduse loetelu ja tema tütre kaasavara loetelu, eeldades, et loetelud ei kattu. Lindströhmi päranduloetelu nimetades peetakse edaspidises käsitluses silmas mõlemat loetelu.

¹⁹¹ EAA. 995-1-12 275. L 55.

väärtuslikud tarbeesemed inventeerimata.

Korteri sisustusse kuulus kaks klaaskappi – üks täiesti vana puldile asetatud klaaskapp (*1 ganz alter Glaßschrank auf eine Poulte*) ja kummutiga klaaskapp (*1 glaß Schranken mit ein Komod*), nelja sahtliga vana kummut (*1 alte Comode mit 4 Schiebladen*) ja kaks pesukappi (*1 alter Wäsche-Schrank, 1 großen Wasch Schranken*); neli vana tavalist lauda, suur söögilaud ja klappidega teelaud (*1 geklappter The Tisch*); roheline nahkse polstrikattega vana sohva (*1 alter Sopha mit grünledern Polstern*), kaks vana tugitooli (*2 Stück alte Lehnstühle oder Sessel*), kaks tugitooli koos kuue tooliga (*2 Lehn nebst 6 Stielle*) ja 12 tavalist vana tooli. Sisustuses leidis üllatavalt suur hulk peegleid – 10 vanamoodsat seinapeeglit (*10 Stück altmodische Wandspiegel*), kaks tualettpeeglit (*1 Toilet Spiegel, 1 alter kleiner Toilet-Spiegel*) ja kaks väikest peeglit ning kolm voodit, millest üks oli eesriietega (*2 alte noch brauchbare Bettgestelle, 1 Bettstell mit Gardinen*).

Lisaks nimetatud mööbliesemetele kuulus korteri sisustusse vana pörandakell (*1 alte Wand-Uhre mit Kasten*) ja vanamoodne lauakell (*1 alte altmodische Tisch-Uhre*), vana klavessiin (*1 altes Clavier*),¹⁹² 12 päris vana kahjustustega pilti (*12 Stück ganz alte und beschädigte Schilderey*). Ruumide valgustuses kasutati nelja vana klaasist kroonlühtrit (*3 Stück altmodische ordinaire Kronlichter von Glaß, 1 kleiner alter Kronlichter do, von Glaß*),¹⁹³ nelja messingist küünlajalga (*4 Stück messing Lichter*) ja kahte paari vanu küünlakääre (ka tahikäärid, *2 Stück alte Licht-Scheere*).

Jälgides sisustusesemete loetelu, ilmneb suure osa inventeeritud esemete nimetamine vanaks või vanamoodsaks. Tekib küsimus, kas 1814 vanaks nimetatud esemed võisid kuuluda vasksepa Baderi pärandusse aastal 1784. Erinevate isikute poolt 30-aastase nihkega inventeeritud esemeid on keeruline identifitseerida (erineb esemete nimetus, kirjeldus, arv). Identsed võivad olla järgmised esemed: neli vana tavalist lauda (1784: 8 mitmesugust suurt ja väikest lauda, *acht Stück verschiedene große und kleine Tische*), 10 vanamoodsat seinapeeglit (1784: 8 suurt ja väikest peeglit, *acht Stück große und kleinere Spiegel*), vana kapiga pörandakell (1784: 8-päevase käiguga seinakell koos kellakapiga, *eine achttägige Wanduhr mit dem Gehäuse*), 12 vana ja kahjustatud pilti (1784: 48 mitmesugust pilti, *acht und vierzig Stück verschiedene Schildereyen*).

¹⁹² Kuna klahvpillide erinevaid nimetusi kuigi järjekindlalt kindlate pillitüüpide tähistamiseks ei kasutatud, siis võib nimetus *Clavier* tähistada ka klaverit (tahvelklaverit). Arvestades inventeerijate märkust, et tegemist on vana pilliga ja klaverite kasutusaeg polnud 1814. aastaks kuigi pikk olnud, võib siiski oletada, et inventeeriti klavessiin.

¹⁹³ Tähelepanuväärne on kroonlühtrite suur arv Lindströhmli inventaris. Kokku leidub 60 inventeeritud vara hulgas 9 kroonlühtrit; kõik need on inventeeritud aastatel 1800–15, Tartu kodanike varaloendites leidis seitse ja mittekodanike varaloendites kaks kroonlühtrit. Linnakodaniku korteri sisustuses on ootamatult 1801 raeliikme lese Wilckeni päranduse hulgas inventeeritud 48 küünlaalusega lühtrid (*ein Lichtrad mit 48 Tellern*). EAA. 995-1-12 139. L 1-7.

3

Inventarium:

von dem Verrückten & Pommern, als Pfand der
 unvollständigen von Adlmann Gerdrich Eliza-
 beth Lindström gebornen Selander.

1) Ein Finnen Abfpano mit Finnen Kuben. In
 Oben, mit einem gueten von Adell.

2) Ein bawerisched
 An Banco Abfpanationen - - - - - R. 1115.
 18. Stück Silber Münze, von in Bco.
 Hoffig: gungf. - - - - - 72 -
 Zusammen R. 1187 -

3) Eine Obligation von Benjamin Friedrich
 Pader, über 500 Rthl. Banco Abfpanationen,
 welche bei Renten gungf. wird, ist bis zum 1. Jan.
 1814 gungf. an unfern von Adlmann
 G. E. Lindström abgungf. sind. Befugte Obl.
 gation ist an diese Stelle gungf. übertriff.

4) Ein unfern unfern gungf. gungf. sind keine
 unfern.

5) Ein Gold.
 An 4 goldene Ringe, (von denen 2 mit unfern
 unfern unfern)
 1 d. unfern unfern unfern Ring.

6) Ein Silber.
 1 gungf. unfern unfern
 + 1 unfern unfern
 + 2 unfern unfern
 1 Caffee - Löffel
 1 unfern Löffel
 1 unfern Löffel
 1 unfern Löffel.

10. Aug.

Joonis 30. Vasksepa lese Lindströhmii päranduse loetelu. 1814. Fragment.
 EAA. 995-1-12 275. L 3.

Pärijate hinnangul oli Lindströhmi pärandusse kuulunud mööbli väärtuseks 650 assignaatrubla ning tütre Helena Baderi kaasavara hulka kuulunud mööbli väärtuseks 90 assignaatrubla. Eraldi on hinnatud kaasavaraks antud pruutvoodi koos kõige juurdekuuluvaga (430 assignaatrubla), kuid tõenäoliselt neid esemeid 1814 inventaris ei leidu.

Mööbliiga võrdselt hinnati pärandusse kuulunud hõbeesemed (Lindströhmi päranduses 650 rubla). Siia kuulus neli erineva suurusega hõbepeekrit, kohvikann, suhkrukoos koos suhkrutangidega, puistetoos, kulp, 10 supi- ja 13 teelusikat, kaks väikest viinatopsi, väike kandik ning nuuskubakatoos ning Baderi kaasavara hulka kuulunud kuus uut supi- ja teelusikat. Kõik 1784 inventeeritud hõbeesemed (peeker, kohvikann, kandik, kaks viinatopsi, kulp, supi- ja teelusikad) leiduvad ka 1814 inventaris.

Vaskesemeid leidis vasksepa päranduses keskmisest enam. Koduses majapidamises leidsid kasutamist väike vana pesukatel mahuga neli ämbrit (1 *alter kleiner Waschkessel von ungefähr 4 Spann*), kolm supikatelt, kuus kastrulit, kolm kolmjalgat tiiglit (2 *Dreifießige Diegeln*),¹⁹⁴ koogipann (1 *Krepel Pan*), kaks koogivormi, kaks ahjupudru kaussi (2 *Offenbrey Schißeln*), kaks teekatelt, sõel, neli süljekaussi (4 *alter Speybekken oder Schaalen*), vana kätepesunõu koos valamuga (1 *alter Handfaß mit Bekken*)¹⁹⁵ ja menaaž (1 *alter Eß-Menage*).¹⁹⁶ Vaskesemete väärtuseks on hinnatud 220 assignaatrubla.¹⁹⁷

Keraamilistest lauanõudest inventeeriti kuus värviliste lilledega teetassi (1/2 *Dutz mit kolörte bluhmen The Taßen*), tosin sinise mustriga portselanist teetassi (1/2 *Dutz blau geblümte Taßen der ganze Dutzen fon portzlein*, 6 *Paar blaubunte Thee-Taßen*¹⁹⁸), 24 fajansist supi- (6 *Stück alte vayance Suppen-Tellern*, 1½ *Dutz Supen Tellern Gute*) ja 42 praetaldrikut (3 *Dutz flache Tellern*, 6 *Stück alte vayance flache Tellern*), vana fajanssvaagen, vana katkine kauss (1 *Stück alte kleine geplatze Kümme*), portselanist tee- ja koorekann (1 *Portzlein The nebst Schmandt*

¹⁹⁴ Sõltuvalt kasutusalalet on tiiglit mitu tähendust. Köögitarbena on tiigel kolmel jalal metallist sulatus- ja keedunõu.

¹⁹⁵ Sama ese leidub ka Baderi varaloendis 1784, liigitatuna poleeritud vasetööde alla (*ein Handfaß mit dem dazu gehörigen Beken*). EAA. 3501-2-407. L 5p.

¹⁹⁶ Menaaž on kas mitmest ülestikku asetatud anumast koosnev toidukandmisseadeldis või kõrge jala ümber ülestikku paiknevatest alustest koosnev serveerimisnõu.

¹⁹⁷ Erinevalt Lindströhmi pärandiloendist inventeeriti 1784 vasksepa Baderi päranduse hulgas valminud vasetööd (eraldi loetleti nii poleeritud kui poleerimata tööd) ning vasksepa tööriistad. Valmistööde hulk on uskumatult suur – näiteks kuulub siia 80 mitmesugust teekatelt, 84 kastrulit, 18 supipotti, 21 poleeritud kohvikannu, 10 poleeritud teemasinat jpm. Baderile kuulus turuplatsil (*auf dem Markt*) laudadest kokku löödud poeke. Lähemalt vt: **M. Rennit**. Tartu linnakodaniku olme vaeslastekohtu arhivaalide põhjal. Lk 5–10.

¹⁹⁸ Arvatavasti on tegemist tosinast sinisemustrilisest portselanist teetassist koosneva serviisiga, millest kuus tassi kuulusid Johanna Baderi kaasavarasse.

Kann) ja valge fajansist tirin. Lauatarvetest leidus päranduse hulgas veel pool tosinat nuga-kahvlit, tavaline plateeritud soolatoos, vana plekist kandik ja sama kohvikann. Iseloomulikult on 19. sajandiks kasutusest kadunud tinast toidunõud.¹⁹⁹

Majapidamistarvetest loetleti messingist triikraud (1 *altes messing Platt- oder Streicheisen*), messingist uhmer, päris vana plekist sõel, rauast kohviprenner, kohviveski, rauast kolmjalg ja nelijalg, kolm erinevat rauast panni, vaalik (1 *alte Kleider-Rolle*), pesutõrs (1 *alter Wasch-Küwen*), viljakast (1 *alter Kon-Kasten*) ja kaks jahutõnni (2 *alter Mehl-Tonnen*).

Tekstiilesemed olid kõrgelt hinnatud. Vooditarvetest loetleti viis sulgedega täidetud aluskotti (3 *alte Unterpfühle*, 2 *Kissen oder große Unterfiele*), kolm suletekki (1 *alte Hauptpfühl*, 2 *Kissen oder Hauptfiele*), neli tekki (1 *pike Betdek*, 1 *gestopfte Deke*, 2 *alte Bett-Dekken*), 13 patja (9 *alte Kopf- oder Ohrkissen*, 4 *Ohrkissen*) ja vanad poolsitsist voodikardinad.

Mahukas on laua- ja voodipesu loetelu – 10 erineva suurusega kasutatud drellist laudlina, 30 erineva suurusega kasutatud servjetti, kaks vana teeservietti, kaks pikka flaami linasest laudlina (2 *flamsche lange Taffellaken*), suur valge uus flaami linasest teeservjett (1 *groß weis flamisch neig The Serwiget*), kuus uut igapäevast laudlina (6 *Stik neige altäglich heden Tafellaken*), neli uut drellist laudlina (4 *neig drel Tafellaken*), kaks muustriga laudlina (1 *Tafellaken mit Streifen und Sternen*, 1 *Kreps muster*) koos kolme tosina servjetiga.

Rõivaste loetelu sisaldab arvukalt naisterõivaid: 32 mitmesugust särki (1 *Dutz neige Hemde*, 18 *Stück getragene Hemde*, 1 *warendorffern Hemd*, 1 *warendorfer Breitgams Hemd*), vana tulup (1 *alte Talubbe*),²⁰⁰ vana lilleline salopp-rätik (1 *altes geblumtes basten Salopp-Tuch*),²⁰¹ vana musta värvi atlasest vateeritud salopp (salup, 1 *alte aufgefärbte schwarz atlassen wattirte Saloppe*), öökuub (*kampsun*, 1 *alte Nachtkamisol*), kolm kapuutsmantlit (1 *alte weis hamane Capott*, 2 *alte seidene Capott*), tolumumantel (1 *alter Staubmantel*), must taftist kleit (1 *alter schwarz taffend Kleid*), kollasetriibuline sitsikleit (1 *alter gelbgestreiftes sitzen Kleid*), neli seelikut, kaks alusseelikut, 13 paari niidi- ja 9 paari villaseid sukki, muhv (1

¹⁹⁹ 18. sajandi viimasel veerandil inventeeritud Baderi pärandusse kuulus kaheksa erineva suurusega tinavaagnat (*acht Stücke zimmerne Schüsseln verschiedener Größe*), neli tosinat tinaldrikut (*vier Dutzend zimmerne Tellern*) ja kaks tinast kaussi (*zwey zimmerne Schaalchens*). EAA. 3501-2-407. L. 4–4p.

²⁰⁰ Tulup on vene keele laensõna ja algselt tähistas pargitud nahka. Rõivastuses on tulupiks nimetatud avarat kasukat, mille võis tavalisele kasukale või palitule peale tõmmata. Tulup (tuulop) oli etnoloogide teatel eestlaste mahapööratava krae ja ülekäivate hõlmadega kuub, mis kinnitati nahkrihmaga. **M. Kaarma, A. Voolma.** Eesti rahvarõivad. Lk 108. Tartu rae varaloendite järgi otsustades oli tulup ülerõivas, mis võis olla valmisatud kas üksnes riidest või siis karusnahast ja riidega kaetud.

²⁰¹ Salopp (salop) on omaaegne pikk avar naiste ülerõivas Venemaal. Eesti kirjakeele seletussõnaraamat. V. 2. Muret-Sanders entsüklopeediline sõnaraamat annab sõna *Saloppe* vasteks *Umschlagtuch* (suurrätik).

Damens-Muffe), kaks looriga kübarat (2 alte *Huthe mit Flohrkappen*), kuus tanu (6 *Stück alte Hauben*).

Loetelust peaaegu puuduvad meesterõivad, erandiks võivad olla kuus vana kraed (6 *Stück alte Hals-Kragen*) ja 17 vana kaela- ja taskurätikut (17 *Stück alte Hals- und Schnupftücher*).

1784. a Baderi varaloendiga võrreldes paistab silma sõiduvahendite puudumine loetelust.²⁰² Lindströhmi kuulunud vasksepa tööriistad on tõenäoliselt müüdud pärast meistri surma.

Huvipakkuv on täiskasvanud pärijate ja eestkostjate koostatud ühe aasta sissetulekute ja väljaminekute aruanne (maist 1814 kuni maini 1815, hinnad assignaatrublades).²⁰³ Kogu aasta sissetulekuks oli 3601 rubla 75 kop. Sellest põhiosa moodustas päranduse pitseerimisel leitud sularaha (1187 rubla) ning kinnisvaraüürist saadud summad. Lindströhmi maja rentnikeks olid raamatu-kaupmees Meinshausen (tema poole aasta üür ulatus 500 rublani), kondiiter Lucius Liver (korter, hobusetalli ja vankrikuri üür poole aasta eest 225 rubla), pagar Stockmar (üür 125 rubla), doktor Radewisch (üür 10 rubla) ning kinnisvara valitseja August Bader (üür poole aasta korteri ja aia kasutamise eest 75 rubla). Lisaks nendele üüris Lindströhmi majas ruume kodanike klubi Bürgermusse (vastavalt rendilepingule maksis Bürgermusse 124 rubla 75 kop aastas). Laenukassa maksis pärijatele 40 rubla.

Väljaminekud on jagatud kolme suurde alaliiki: matusekulud, muud väljaminekud (jooksvad arved peamiselt maja remondile) ning kulutused alaealise Beckmanni ülalpidamiseks. Vaatleme lähemalt matusteks tehtud kulutusi (kokku 1381 rubla 65 kop), jättes teised kululiigid tähelepanuta.

Loetelu algab kaheksa päeva jooksul surnukeha valvamiseks tehtud kulutustega (48 rubla 40 kop, valvajate töötasu ja toit) ning jätkub otseselt matusteks tehtud kulutustega. Osteti järgmisi toiduaineid: võid (11 rubla 20 kop), kala (20 rubla), koort, piima ja mune (12 rubla 40 kop), vürtsi ja soola (4 rubla), kilusid (5 rubla 10 kop), pudeliõlut (22 rubla), sidrunimahla (20 rubla), kaaviari ja lõhet (18 rubla 20 kop), samuti 10 rubla eest küünlaid ja 23 rubla 10 kop eest küttepuid toidu keetmiseks. Kokale maksti vaeva eest 25 rubla ja kolmele kokaabilisele 10 rubla. Kaupmeeste arveid tasuti järgmises ulatuses: Wigandile 160 rubla 45 kop, Luhhale 39 rubla 30 kop, Lindele 190 rubla 90 kop, veinikaupmehele 288 rubla 5 kop ning kondiiter Liverile 22 rubla 25 kop. Matusteks lasti 6 rubla 60 kop eest ahjusid puhastada ning laenatud lauapesu ja aknakardinade pesemise eest tasuti 5 rubla.

²⁰² 1784 vasksepa Baderi pärandusse kuulus kolm erinevat tööhobust, suur vanker koos vajalike sõidutarvetega (*einen großen Wagen, mit dem erforderl. Fahrgeräthe*), troska (*eine Droshka*), kibitka (*ein Kibitka, oder Roßpusky*) ja taluvanker (*einen Bauernwagen*). EAA. 3501-2-407. L 4p.

²⁰³ EAA. 995-1-12 275. L 8-12.

Matuste eest tasuti kirikule 86 rubla 50 kop, pastorile 25 rubla, köstrile ja kantorile 10 rubla, tiserile puusärgi valmistamise eest 30 rubla, kirikuteenijatele haua silumise ja mätastamise eest 10 rubla ning kahele päevilisele tasuks abi eest matustel 6 rubla 20 kop. Kirikuinimestele maksti õlleraha 5 rubla. Raamatutrükkalile tasuti arvatavasti laululehtede trükkimise eest 12 rubla 10 kop. Kulutuste suuruse järgi otsustades korraldati Gerdruta Lindstõhmile uhked matused.

Lindstrõhmi pärandusele raad kuraatorit ei määranud. Pärandusasu reguleerisid Lindstrõhmi täiskasvanud pojad koos alaealise Beckmanni eestkostjatega. Esmalt tuli välja selgitada pärijate ring ning kreditoride nõudmised Lindstrõhmi pärandusele. Sellel eesmärgil avaldas Tartu raad 29. märtsil 1815 proklamatsiooni tähtajaga kuus kuud.²⁰⁴

Gerdruta Lindstrõhmi esimesest abielust sündinud kaheksa lapse elukäiku valgustab 1784 vaeslastekohtus algatatud eestkostese. Lastest vanim, Reinhold Friedrich Bader (1784. aastal 16-aastane) siirdus Toropetsi, tegutses seal kirurgina, kuid suri 1792.

Johann Gottfried Bader õppis 1788 19-aastasena Riias ja 1790. aastaks töötas kasuisa, vasksepp Lindstrõhmi juures sellina. 1791 rändas ta sellina Saksamaale (1796 on Saksamaal 26-aastane vasksepasell). 1801 töötas ta välismaal vasksepana. 1814. aastaks puudusid vendadel Baderitel Johann Gottfried Baderist igasugused teated. 1815 märtsis andis raad välja spetsiaalse proklamatsiooni Johann Gottfried Baderi leidmiseks tähtajaga üks aasta kuus nädalat.²⁰⁵ Otsimisteade avaldati Saksamaa ajalehtedes.²⁰⁶ Kuna Johann Gottfried Baderi kohta teateid ei saanud, kuulutas rae resolutsioon 15. juulist 1816 mehe surnuks.²⁰⁷

Carl Wilhelm Bader töötas 1789 14-aastasena Peterburis kroonuarsteeris. 1792 õppis ta Peterburis meditsiini ja töötas hospitalis (sama ka 1796). Vendade teatel suri ta 1807 staabikirurgina Novgorodi garnisonipataljoni koosseisus marsil ühte Poola linnakesse. Teade pärines tema Novgorodis elanud leselt Feodosja Baderilt (sünd Tretjakow).²⁰⁸

Benjamin Friedrich Bader töötas 1798 19-aastase vasksepasellina Tartus ja 1801 Peterburis.

Johanna Helena Bader abiellus 1799 28-aastasena vasksepa Beckmanniga, 1800 sündinud poeg Johann Friedrich Beckmann oli seadusjärgne pärija.²⁰⁹

²⁰⁴ EAA. 995-1-12 275. L 56p-57.

²⁰⁵ EAA. 995-1-12 275. L 58p-59.

²⁰⁶ Kohtutoimikusse lisatud väljavõte 9. juuni 1815 Hamburgi ajalehest. EAA. 995-1-12 275. L 73-76p.

²⁰⁷ EAA. 995-1-12 275. L 80.

²⁰⁸ Samas. L 60-60p.

²⁰⁹ Beckmanni eestkostjate teadatel oli 17-aastane Beckmann 1817. aastal raamatukaupmees Meinshausseni juures õpipoisiks ja järgnevad kolm aastat kaupmehe ülalpidamisel. EAA. 995-1-12 275. L 81.

Catharina Elisabeth Bader abiellus 1794 23-aastasena klaasimeistri Wanderbelliga ja suri 1796.

Stephan Dietrich Bader oli 1792 12-aastaselt Tartu linnamuusik Schultzi õpilane (sama ka 1796) ja 1798 muusikasell Tartus 1800. aastaks oli ta saanud kohalikuks muusikuks.

Rae kohus tunnistas pärijateks neli eelnevalt nimetatud isikut. Lindströhmi päranduse (koguväärtusega 37 265 assignaatrubla) jagamine pärijate vahel otsustati 8. mail 1817.²¹⁰ Vastavalt 25. veebruari 1817 eestkostearuandele kuulus Lindströhmi pärandusse kivist elumaja koos kõrvalhoonete ja aiaplatsiga väärtusega 30 000 rubla, Benjamin Baderi obligatsioon 15. juulist 1810 suurusga 3500 rubla koos intressiga kolme aasta eest alates 1814 (630 rubla), Gerdruta Lindströhmile kuulunud vallasvara (2065 rubla) ning Johanna Baderi kaasavara (1225 rubla) ja kõigile pärijatele aastatel 1815–17 välja makstud elatusraha.

Päranduse koguväärtus jagati nelja pärija vahel, neist kõigi pärandusosa moodustas 9316 rubla 38 kop. Päranduses olnud kinnistu omanikuks sai August Ludwig Bader. Koos muude väljamakstud summadega moodustas tema reaalne pärandusosa 30 431 rubla 68 kop ja kolmele kaaspärijale tuli tal välja maksta kokku 21 115 rubla 29 kop. Varem välja makstud ülalpidamisraha arvelt oli pärijatele makstav summa väiksem. Benjamin Baderil oli saada 4568 rubla 38 kop (tema pärandusosast oli maha arvestatud obligatsiooni väärtus 3500 rubla, selle kolme aasta intress 630 rubla ja ülalpidamiseks makstud 618 rubla), Stephan Baderil 9016 rubla 38 kop (maha arvestati 300 rubla ülalpidamisraha) ja Johann Friedrich Beckmannil 7530 rubla 52 kop (maha arvestati ülalpidamiskulud 1785 rubla 86 kop).

Käesolevas peatükis esitatud vasksepälese Lindstöhmi varaloendi ja kaasnevate allikmaterjalide analüüsi tulemusena võib väita, et mikroajaloo uurimise seisukohalt on üksikinventar koos sellega seotud kohtu- ja muude lisamaterjalidega huvipakkuv ning perspektiivikas allikatering. Käesoleva töö autor on veendunud, et üksikinventari analüüs omandab sügavama väärtuse uuritava perioodi teatud inventaride kogumi kvantitatiivse analüüsi taustal. Kuna Tartu rae varaloendite analüüs ainuüksi statistilistel meetoditel pole piisavalt tulemuslik, tuleks siinses inventari-uurimises kasutada komplekselt mõlemat uurimismeetodit.

²¹⁰ EAA. 995-1-12 275. L 107-110p.

KOKKUVÕTE

Käesoleva uurimuse eesmärgiks on tutvustada Tartu Magistraadi arhiivi erakohtuasjade koosseisus leiduvaid 19. sajandi 1. poole varaloendeid (inventarimistuid) kui olulisi materiaalse kultuuri ja olme ajaloo uurimise allikaid ning nimetatud varaloendite põhjal analüüsida materiaalsel kultuuri Tartu linnas 19. sajandi algupoolel.

Kuna Eesti linnades puudus surmajärgse inventeerimise kohustus ning päranduse kindlustamine ja inventeerimine toimus seadusega määratud korra järgi, on Tartu Magistraadi ja selle allasutuse Tartu Vaeslastekohtu arhiivides säilinud varaloendite hulk tagasihoidlik. Erinevalt paljudest piirkondadest Euroopas, pole võimalik rääkida Tartu varaloenditest kui massilisest allikast.

Varaloendid tervikuna on eesti uurijate poolt vähe kasutatud allikaliik. Sel põhjusel on peetud otstarbekaks teha ülevaade allika kujunemisprotsessist Tartu magistraadi erakohtuasjade menetlemise käigus ning analüüsida inventeerimist mõjutanud tegureid. Paralleelselt konkreetsete kohtuasjade analüüsiga on tutvustatud rae kohtulikku tegevust reguleerinud Balti Eraseadust ja tsiviilprotsessiõigust.

Töö eesmärgi täitmiseks valiti 19. sajandi esimese poole kahest perioodist 60 varaloendit (I periood 1800–15, II periood 1830–39; mõlemast perioodist 30 varaloendit). Aastatel 1800–15 oli Tartu rae menetluses kokku 171 erakohtuasja, millest 47 (27%) sisaldas varaloendeid; 1830–39 oli rae arutlusel 178 erakohtuasja; neist 59 (33%) sisaldas varaloendeid. Uurimistöös kasutatud varaloendite valiku kriteeriumiks oli loetelu minimaalne pikkus 40 kirjet.

Enamus vaadeldud kohtuasjadest olid pärandusküsimustega tegelevad kohtuasjad – need olid kas otseselt pärandusajad või siis eestkoste-, lese hooldus-, korduvabielu- või testamendiasjad. Sõltumata surnud isiku seisusest oli rael õigus kohtulikult kindlustada iga tema jurisdiktsiooni piires olev pärandus (varandus). Järgnevad sammud astus selleks määratud kohus.

Vara inventeerimine toimus vara kohtuliku kindlustamise käigus. Vara kohtulik kindlustamine hõlmas selle pitseerimise, inventeerimise, vara hoolduse korraldamise ja deponeerimise ehk kohtulikule hoiule andmise. Vara kohtulik kindlustamine toimus ühelt poolt majanduslikel põhjustel, teiselt poolt aga oli vara kindlustamisel koos eestkoste ja perekonna hooldusega sotsiaalne eesmärk.

Päranduse kindlustamise järel avaldas kohus reeglina pärandusproklamat-siooni, mille eesmärk oli võimaldada pärijatel, kreditoridel jt pärandusega seotud isikutel esitada määratud tähtaja jooksul pärandusele oma nõudmised. Tähtaja möödudes tuli päranduse hooldajal (või siis eestkostjal, testamendi-

täitjal või nende puudumise korral rael endal) lahendada võlanõuded ja korraldada pärandusasjad. Vajadusel korraldati päranduse likvideerimine – kinnis- ja/või vallasvara müük enampakkumisel. Pärandusasja lõpetas rae resolutsioon pärandusasja lahendamise kohta.

Uurimuse aluseks valitud kahe perioodi kohtuasjade võrdleval analüüsimisel ilmsid suured erinevused nende kohtulikus menetluses. Vara kohtulikuks kindlustamiseks tuli see kohapeal võimalikult kiiresti pitseerida. Pitseerimisel koostati protokoll, milles inventeeriti perekonna kasutusse jäänud ja kohtusse deponeeritud esemed ning loetleti pitseeritud ruumid ja mööbel. Esimese perioodi kohtuasjade eelneva pitseerimise osakaal oli tunduvalt suurem (19) võrreldes teise perioodiga (7).

Järgmine samm vara kindlustamise protsessis oli inventeerimine. Varaloend koostati protokolli vormis. Lisaks esemete loetelule nimetati inventeerimise koht, aeg ja juures viibinud isikud. Varaloend pidi seaduse järgi olema kinnis- ja vallasvara täpne ja täielik loetelu. Inventeeritava vara hulka kuulusid ka võlapaberid ning nõuded.

Varaloend võis olla koostatud kas rae poolt või siis teiste isikute või ametikandjate poolt ja rae poolt aktsepteeritud. Esimese perioodi (1800–15) 30 inventarist koostas raad 22, päranduse kuraator kaks, eestkostjad või lese kuraatorid kolm, pärijad kaks ja pärandaja ise ühe; teise perioodi (1830–39) 30 varaloendist koostas raad 23, foogtikohus ühe, politseivalitsus ühe, päranduse kuraator ühe, eestkostja ühe ja pärijad kolm.

Reeglina inventeeris rae kohtu poolt keegi rae liikmetest (kõige sagedamini sündik), rae ülemsekretär ja kohtuteener. Varaloendite ühtsest skemaatilisest ülesehitusest pole Tartu rae loendite põhjal võimalik rääkida. Katse kohalikes õigusalasest käsiraamatutes inventeerimise näidisskeeme leida ebaõnnestus. Kahe varaloendite grupi inventeerimisskeeme analüüsid ja mõlemat gruppi omavahel võrreldes ilmnevad erinevused kahe perioodi inventaride vahel, mis viitavad rae ülemsekretäri kui enamuse rae inventaride koostaja otsustavale rollile inventeerimisskeemi valikul. On tõenäoline, et inventeerimist tervikuna võisid mõjutada niisugused subjektiivsed faktorid nagu inventeerija kompetentsus, haridustase, isiklikud omadused jmt.

Uurimistöös kasutatud varaloendid on väga erineva pikkusega, kusjuures otsest seost pärandaja sotsiaalse seisundi ja vallasvara loetelu pikkuse vahel tihti ei ilmnenud. Teise perioodi varaloendid on tervikuna tunduvalt lühemad kui esimese perioodi varaloendid. Kui 1. perioodi (1800–15) 30 analüüsitava varaloendi keskmiseks pikkuseks on 141 nimetust (kirjet), siis 2. perioodi (1830–39) 30 varaloendi keskmiseks pikkuseks on vaid 82 nimetust. Seega 1. perioodi varaloendite inventeerimise detailsus on tunduvalt kõrgem kui 2.

perioodi varaloendite inventeerimise detailsus; nad on ülevaatlikumad ning materiaalse kultuuri uurimise seisukohalt väärtuslikumad.

Üheski käesolevas uurimuses kasutatud varaloendis pole inventeerijad esemete väärtust määranud (erandiks on 4. peatükis detailselt analüüsitud Lindströhmi pärijate koostatud varaloend). Esemete tarbimisväärtust peegeldavad oksjoniprotokollid. Päranduse reguleerimise käigus läbi viidud kinnis- ja vallasvara enampakkumine (oksjon) toimus reeglina kohtu korraldusel. I perioodi kohtuasjade menetlemise käigus korraldati kinnisvaraoksjon 9 ning vallasvaraoksjon 20 korral; II perioodil oli see vastavalt 4 ja 18 korral.

Otsides vastust küsimusele, mil määral vastas inventarinimistus loetletud esemete hulk tegelikule pärandusele, valiti mõlemast perioodist kolm kohtuasja (kokku 6 kohtuasja) ja võrreldi iga kohtuasja inventarinimistut vallasvaraoksjoni protokolliga. Taas ilmnisid suured erinevused kahe perioodi kohtuasjade vahel. Kolme esimese perioodi kohtuasja varaloendi ja oksjoniprotokollide võrdlemine näitas, et oksjonil müüdi inventeerimata esemeid 15–30% ulatuses. Need olid esemed, mis kuulusid pärandusse, kuid varaloendis ei kajastunud. Samuti oli märgatav mõne inventeeritud esemeliigi puudumine vallasvaraoksjoni protokollis. Tõenäoliselt jäid nimetatud esemed pärijate kasutusse ja enampakkumisele ei läinud. Teise perioodi kolme kohtuasja inventari ja oksjoniprotokollide võrdluse tulemuseks on loetelude peaaegu täielik kattumine. Teise perioodi inventarinimistute näol võis olla tegemist vara osalise inventeerimisega ning oksjonil müüdi konkreetne inventeeritud varaosa.

Oksjoniprotokollid ja varaloendi võrdlev analüüs võib anda huvitavaid tulemusi ning täita lünki varaloendis. Varaloendist erinev eseme nimetus, täiendav eseme kirjeldus, pikkusmõõdud (tekstiili puhul), kaal (väärismetallist esemete puhul) oksjoniprotokollis võib pakkuda olulist lisateavet eseme kohta; esemete müügihinnad oksjonil aga on omaette põnev uurimistemaatika.

Tartu magistraadi erakohtuasjade menetlemisel inventeeritud esemete ja inventeeritud varade omanike andmete sisestamiseks ja töötlemiseks loodi programmi MS Access 7.0 abil relatsioonandmebaas. 3. peatükis on tutvustatud varaloendite andmebaasi struktuuri ning kahe perioodi (1800–1815, 1830–1839) varaloendite statistilise analüüsi põhjal esitatud ülevaade materiaalsest kultuurist Tartus 19. sajandi 1. poolel.

38 inventeeritud vara asukoht linnas oli teadmata; niisuguseid varaloendeid oli teisel perioodil enam (23) kui esimesel perioodil (15). Ülejäänud 22 inventeeritud vara jaotusid kolme Tartu linnaosa vahel järgmiselt: I linnaosas inventeeriti 13, II linnaosas 5 ning III linnaosas 4.

Inventeeritud esemed sisestati andmebaasi kolmeastmeline esemete klassifikaatori ehk sõnastiku alusel. Spetsiaalselt Tartu rae varaloendite klassifitseerimiseks loodud sõnastik lähtus allikmaterjali vajadustest ning tagas

tulemusliku andmetöötuse. 1. astmes liigitati esemed 15 liiki (mööbel, majapidamistarbed, köögitarbed, lauanõud/serveerimisnõud, valgustustarbed, majapidamistekstiil, hügieen/meditsiin/sanitaartarbed, dekoratiiv- ja sisustustarbed, kultuuritarbed, isiklikud tarbeesemed, rõivad, sularaha/dokumendid/kirjavahetus, tööriistad, varia ning identifitseerimata esemed); 2. astmes 113 alaliiki ning 3. astmes 300 alaliiki.

Suurima esemeliikide grupi mõlema perioodi varaloendites moodustavad rõivad (I perioodil 19%, II perioodil 18%; üldise statistilise analüüsi aluseks võeti kirjete arv andmebaasis). Järgnevad majapidamistekstiil (13%) ning laua- ja serveerimisnõud (12,5%) I perioodi ja laua- ja serveerimisnõud (17%) ning mööbel (12%) II perioodi varaloendites. II perioodi loendites on tunduvalt vähenenud majapidamis- ja köögitarvete osakaal, seevastu on kasvanud laua- ja serveerimisnõude hulk. Märkatav on kultuuritarvete ja isiklike tarbeesemete arvu kasv II perioodi loendites.

Kuna kõigi andmebaasi sisestatud esemeliikide detailne analüüs väljunuks käesoleva uurimuse raamidest, võeti lähema vaatluse alla mõlemal perioodil inventeeritud mööbel. Analüüsi eesmärk oli saada ülevaade Tartu korterite sisustuses leidunud mööblist ning sisustuses toimunud muutustest 19. sajandi 1. poolel.

Suurimaks muutuseks kahe vaadeldava perioodi sisustustes oli kappide arvu kasv 1830. aastateks ja seoses sellega senise traditsioonilise hoiu- ja kasutamismööbli osatähtsuse tunduvalt langus. Linnakorteri sisustuses oli kapp asunud kirstu välja tõrjuma. Seevastu kummut oli tavapärane sisustusese nii kodanike kui mittekodanike korterite sisustuses. Kummutite osatähtsus kasvas 1830. aastateks.

Jälgides istemööbli jaotust Tartu kodanike ja mittekodanike varaloendites, torkab silma valdava osa toolide ja tugitoolide kuulumine Tartu kodanike varaloenditesse. Toole kui arvukaimat mööblieset sisustuses loetleti sageli tosinates. Toolide kattematerjalina nimetati sagedamini sitsi (36 tooli), linast (30), meriinot (12), jõhvriiet (12), muareed (6) ja nahka (2). Sohvade polstrikkatted olid nahast (7 sohvat), sitsist (4), jõhvriidest (3) ja meriinoriidest (1).

Kirjutusmööblit leidis 19. sajandi algupoole varaloendites küllaltki vähe. Ootuspäraselt vähe leidis sisustustes büroosid (3), kuid üllatav on inventeeritud sekretäride väike arv (2). Sekretäride asemel kasutati enam mitmesuguseid kirjutuspulte.

Mööbliesemete kirjeldusintensiivsus Tartu rae varaloendites on madal. Vaid üksikutel juhtudel on loetelu koostajad nimetanud mööbli valmistamiseks kasutatud puiduliiki. Kuna inventeerijad on puiduliikidest nimetatud peamiselt väärspuitu (mahagon, saar, kask, pähkel), lubab see oletada, et ülejäänud mööbel oli enamasti lihtne tarbemööbel. Sagedamini on nimetatud eseme

omadusi nagu suurus ja vanus, harvem värvi ja viimistlusviisi (värvitud, peitsitud, aaderdatud, poleeritud).

Vastukaaluks 3. peatüki inventeeritud esemete statistilisele analüüsile on 4. peatükis esitatud üksikinventari mikroanalüüs (käsitletakse 1814. aastal vasksepa lese Lindströhmi inventeeritud pärandust). Varaloendi mikroanalüüsi eeliseks on võimalus maksimaalselt kasutada kogu loetelus ja kaasaktis leiduvat andmestikku. Võimalikult terviklikuma pildi saamiseks pärandusest, pärijatest ning kohtu tegevusest pärandusaja menetlemisel kasutati kohtuasjaga kaasnevaid materjale (eestkostearuanded, sissetulekute ja väljaminekute arvestus), Lindströhmi laste eestkostesaja Tartu vaeslastekohtu menetluses (1784–1805) ning kinnisvara hindamismaterjale. Üksikinventari analüüsi eesmärk oli välja tuua selle eelised võrreldes statistilise analüüsiga ning demonstreerida inventari-uurimise erinevaid võimalusi.

Suured kvalitatiivsed erinevused varaloendite vahel komplitseerivad andmebaasi loomist ning elektroonilist andmetöötlust. Siiski on varaloendites loetletud esemete kvantitatiivne analüüs allikmaterjali mahtu arvestades vältimatu. Käesoleva töö autori arvates tuleks allikakriitilist meetodit rakendades kasutada komplekselt nii varaloendite mikro- kui makroanalüüsi. Huvitavaid tulemusi peaks pakkuma Tartu rae varaloendite andmebaasi laiendamine 18. ja 19. sajandi loendite baasil. Minnes veelgi kaugemale, väga huvitavaid võimalusi loob analoogsete andmebaaside loomine teiste Eesti linnade ja maapiirkondade varaloendite põhjal. Arvestades suurt töömahtu, on edasine varaloendite andmebaaside loomine ja arendamine võimalik vaid projektitööna.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

Arhiivimaterjalid

Eesti Ajalooarhiiv (EAA)
F 995 – Tartu Magistraat
F 3501 – Tartu Vaeslastekohus

Publitseeritud seadused

Provincialrecht der Ostseegouvernements. I–III. St. Petersburg, 1845–1864.

Teatmekirjandus ja käsiraamatud

Bolšaja illjustrirovannaja entsiklopedija drevnostei. Praga, 1980.
Deutschbaltisches Biographisches Lexikon 1710–1960. Köln-Wien, 1970.
Jacob Grimm, Wilhelm Grimm. Deutsches Wörterbuch. Nachdruck d. Erstaussgabe 1854–1971. München, 1984.
Eesti Kirjakeele Seletussõnaraamat. V. 2.
Encyclopädie des sämmtlichen Frauenkünste. Leipzig, 1837.
Ludmila Kybalova. Das große Bilderlexikon der Mode von Altertum zur Gegenwart. Dresden, 1980.
Muret-Sanders. Encyclopaedic English-German and German-English Dictionary. Enzyklopädisches Englisch-Deutsches und Deutsch-Englisches Wörterbuch. Berlin-Schöneberg.
Tartu ehitusmeistrid 17. sajandist kuni 19. sajandi keskpaigani. Teatmik. Koostaja Niina Raid. Tallinn, 1987.
Võõrsõnade leksikon. Tallinn, 2000.
Ferdinand Johann Wiedemann. Eesti-saksa sõnaraamat. Tallinn, 1973.

Kirjandus

Ad van der Woude, Anton Schuurman. Probate inventories. A new source for the historical study of wealth, material culture and agricultural development. Wageningen, 1980.
Juri Arnold. Mälestused. / Mälestusi Tartu Ülikoolist. Tallinn, 1986. Lk 115–138.
Ausbreitung bürgerlicher Kultur in den Niederlanden und Nordwestdeutschland. Herausgegeben von T. Dekker, P. Höher, P. Post und H. Siuts. (Beiträge zur Volkskultur in Nordwestdeutschland, 74). Münster 1991.

- Gertrud Benker.** Bürgerliches Wohnen. Städtische Wohnkultur in Mitteleuropa von der Gotik bis zum Jugendstil. München, 1984
- Veiko Berendsen, Margus Maiste.** Esimene ülevenemaaline rahvaloendus Tartus 28. jaanuaril 1897. Tartu, 1999.
- Friedrich Georg von Bunge.** Entwurf einer Ordnung des gerichtlichen Verfahrens in Civilrechtssachen für Liv-, Est- und Curland. Reval, 1864.
- Friedrich Georg von Bunge.** Darstellung der gegenwärtigen Verfassung der Stadt Dorpat. Riga, 1827.
- Louis Cambecq.** Der juristische Rathsfreund für Nichtjuristen. Dorpat, 1835.
- Louis Cambecq.** Anleitung zum ordentlichen gerichtlichen Verfahren in bürgerlichen Rechtsstreitigkeiten in Liefland. Dorpat, 1824.
- Louis Cambecq.** Themis oder Rechtsstudium und Rechtspflege. Ein Handbuch für angehende praktische Rechtsgelehrte mit besonderer Berücksichtigung vaterländischer Gesetze und des Gerichtsgebrauchs in Livland. Dorpat, 1835.
- Pia Ehasalu.** Maalid ja graafika tallinlaste elamus 16. ja 17. sajandil. // Acta Historica Tallinnensia. 1. 1997. Lk 53–77.
- Eva Habel.** Inventur und Inventar im Pfliegergericht Wasserburg. Entstehung und Aussagekraft einer Quelle zur historischen Sachkultur im ländlichen Altbayern des 18. Jahrhunderts. (Münchener Universitätschriften, Münchener Beiträge zur Volkskunde, 21). Münster, New York, München, Berlin, 1997.
- A. Hasselblatt.** Der Jahrmarkt in Dorpat. Ein Kulturgeschichtlicher Nekrolog. [1883].
- Sigrid Hinz.** Innenraum und Möbel. Von der Antike bis zum Gegenwart. Berlin, 1976.
- Christiane Homoet, Dietmar Sauermann, Joachim Schepers.** Sterbfallinventare des Stiftes Quernheim (1525–1808). Eine Quellenkritische Untersuchung zur Diffusionsforschung. (Beiträge zur Volkskultur in Nordwestdeutschland, 32). Münster, 1982.
- History and Computing. Vol 7. No 3. (1995). Special Issue Wills, Inventories and the Computer.
- The History of Everyday Life. Reconstructing historical experiences and ways of life. Princeton, 1995.
- Peeter Järvelaid.** Bunge sajand ja sajand Bungeta. II. // Ajalooline Ajakiri. 1998. 3 (102). Lk 17–30.
- Melanie Kaarma, Aino Voolma.** Eesti rahvarõivad. Tallinn, 1981.
- Gyula Kaesz.** Möbelstile. Leipzig, 1974.
- Küllike Kaplinski.** Tallinn – meistrite linn. Tallinn, 1995.

- Krista Kodres.** Elamuinterjööri ja selle sisustusest Tallinnas 17.–18. sajandil. // Vana Tallinn. II (VI). Tallinn, 1992. Lk 51–77.
- Krista Kodres.** Raummalerei in Tallinner Profanarchitektur. // Homburger Gespräch. Heft 8. Bad Homburg, 1987. S. 109–134.
- Krista Kodres.** Tallinna maalijad 17. ja 18. sajandil. Kataloog. // Kunstiteaduslikke uurimusi. 7. Tallinn, 1994. Lk 134–155.
- R. A. Lemm.** Dorpater Ratslinie 1319–1889 und das Dorpater Stadtamt 1878–1918. Marburg/Lahn, 1960.
- Hildegard Mannheims, Klaus Roth.** Nachlaßverzeichnisse. Internationale bibliographie. Probate Inventories. International Bibliography. (Beiträge zur Volkskultur in Nordwestdeutschland, 39). Münster, 1984.
- Hildegard Mannheims.** Wie wird ein Inventar erstellt? Rechtskommentare als Quelle der volkskundlichen Forschung (Beiträge zur Volkskultur in Nordwestdeutschland, 72). Münster, 1991.
- Ilmari Manninen.** Etnograafiline sõnastik. Tallinn, 1993.
- Ruth-E. Mohrmann.** Alltagswelt im Land Braunschweig. Städtische und ländliche Wohnkultur vom 16. bis zum frühen 20. Jahrhundert. Bd. I–II. (Beiträge zur Volkskultur in Nordwestdeutschland, 56/I, II). Münster, 1990.
- Hans Mützel.** Kostümkunde für Sammler. (Bibliothek für Kunst- und Antiquitätensammler. Band 15.) Berlin, 1921.
- Dieter Nadolski.** Altes Gebrauchszinn. Leipzig, 1983.
- Die Nachlaßverzeichnisse der Deutschen Kaufleute in Tallinn 1702–1750. Bearbeitet von Raimo Pullat. Tallinn, 1997.
- Kaja Noodla.** Raamat Tartu kodudes XVIII sajandi lõpul ja XIX sajandi algul. // Keel ja Kirjandus. 9. 1980. Lk 547–555.
- Kaja Noodla.** Raamat Tartu kodudes 1826–1850. // Keel ja Kirjandus. 12. 1984. Lk 731–736.
- Postitõllaga läbi Eestimaa. Eestimaa vene kirjanike kujutluses. Koostanud S. Issakov. Tallinn, 1971.
- Niina Raid.** Tartu tänavad aastani 1940. Tartu, 1999.
- Raimo Pullat.** Eesti linnarahvastik 18. sajandil. Tallinn, 1992.
- Raimo Pullat.** Tallinna kullassepad 18. sajandil. // Vana Tallinn. I (V). Tallinn, 1991. Lk 41–47.
- Raimo Pullat.** Raamat ja lugeja Tallinnas 18. sajandil. // Vana Tallinn. II (VI). Tallinn, 1992. Lk 80–101.
- Raimo Pullat.** Linnamuusik Ernst Jacob Tewese varaloend. // Vana Tallinn. III (VII). Tallinn, 1993. Lk 107–117.

- Raimo Pullat.** Hobuseraua- ja sõjariistameistri Johann Georg Engelhardti varaloend (saksa keeles). // Vana Tallinn. VII (XI). Tallinn, 1997. Lk 144-156.
- Raimo Pullat.** 18. sajandi tallinlaste varaloendites sisalduvaid raamatuid. // Vana Tallinn. VIII (XII). Tallinn, 1998. Lk 173-195.
- Inna Põltsam.** Söömine ja joomine hiliskeskajees Tallinnas. // Vana Tallinn. VIII (XII). Tallinn, 1998. Lk 65-82.
- Marge Rennit.** Tartu linnakodaniku olme vaeslastekohtu arhivaalide põhjal. // Kleio. 1995. 1 (11). Lk 5-10.
- Marge Rennit.** Zur Alltagskultur von Dorpat (Tartu) im 18. und 19. Jahrhundert auf Grund der Archivalien des Waisengerichts. // Steinbrücke. 1. 1998. S. 113-126.
- Marge Rennit.** Tartu müürseppmeistri Johann Heinrich Bartholomäus Walteri (Waltheri) pärandusloend aastast 1802. // Tartu Linnamuuseumi aasta-raamat. V. Tartu, 1999. Lk 49-55.
- Tiit Rosenberg.** Eesti mõisate ajalooline ülevaade. / Eesti mõisad. Tallinn, 1994. Lk 7-55.
- Tartu ajalugu. Koostaja Raimo Pullat. Tallinn, 1980.
- Erika Thiel.** Geschichte des Kostüms. Die europäische Mode von den Anfängen bis zur Gegenwart. Berlin, 1985.
- Arvo Tering.** Tartu teadussidemed Saksamaaga 18. sajandil. / Tartu, baltisakslased ja Saksamaa. Artiklite kogumik. Koostajad: Helmut Piirimäe, Claus Sommerhage. Tartu, 1998. Lk 53-72.
- Hanno Vares.** Probleemidest Venemaa ja Baltikumi raharingluses 19. sajandi I poolel. // Kultuuriloolised ekskursid. Eesti Ajalooarhiivi Toimetised. 6 (13). Tartu, 2000. Lk 143-159.

Perioodika

Dörptsche Zeitung, 1820.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Vermögensverzeichnisse des Tartuer Magistrats als Quelle für eine Kulturgeschichte der Stadt Tartu in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts

Das Ziel der als Magisterarbeit an der Philosophischen Fakultät der Tartuer Universität eingereichten kulturgeschichtlichen Untersuchung ist es, auf der Grundlage der Vermögensverzeichnisse des Tartuer Magistrats die materiellen Lebensbedingungen in der Stadt Tartu in der Zeit 1800-1850 zu ermitteln und von da aus ein Gesamtbild einer ökonomischen Kulturgeschichte der Stadt Tartu in der ersten Hälfte des 19. Jh. zu skizzieren.

Die Anzahl der in den Archivbeständen der im Magistrat und in Waisenhäuser der Stadt Tartu verfügbaren Inventarbücher ist vergleichsweise gering. Im Unterschied zu anderen europäischen Ländern ist es zu jener Zeit in den russischen Ostseeprovinzen Livland, Estland, Kurland nicht obligatorisch gewesen, bei einem Sterbefall das hinterlassene Eigentum eigens in Inventarbüchern zu registrieren. Es überrascht daher auch nicht, daß dieses Quellenmaterial bislang nur wenig von estnischen Historikern berücksichtigt worden ist.

In der Untersuchung ist Verfasser bestrebt, den Entstehungsprozeß der Verzeichnisse im Rahmen des zeitgenössischen Zivilgerichtsverfahrens nachzuzeichnen. Zur genaueren Analyse von protokollartig überlieferten Gerichtsverfahren wird dazu der Bezug auf das Zivilrecht und das Baltische Privatrecht hergestellt. Methodisch ist es erforderlich, die Tatsache zu berücksichtigen, daß die Verzeichnisse nur bedingt als zuverlässige Quellen für die tatsächlich bestehenden Eigentumsverhältnisse gelten können. Die erhaltenen Inventarbücher sind qualitativ ganz unterschiedlich zu bewerten. Inbezug auf die angegebene Anzahl sowie die Bezeichnungsart der hinterlassenen Gegenstände geben die Inventarlisten offensichtlich nicht in allen Fällen die tatsächlichen Verhältnisse wieder.

Der Untersuchung liegen insgesamt 60 Vermögensverzeichnissen aus der ersten Hälfte des 19. Jh. zugrunde, die sich auf zwei Zeitabschnitte verteilen: Aus der ersten Periode von 1800-15 lassen sich am Tartuer Ratsgericht 172 Privatverfahren (*Privatsache*) nachweisen; in 47 Fällen (27%) sind Vermögensverzeichnisse aufgestellt worden. In der zweiten Periode von 1830 bis 1839 fanden 179 Privatverfahren (*Privatsache*) mit 59 (33%) Vermögensverzeichnissen statt. Für die Untersuchung empfahl es sich, nur Vermögensverzeichnisse zu berücksichtigen, die eine Liste mit mindestens 40 verschiedenen Vermögensobjekten umfassen.

Die Mehrzahl der untersuchten Gerichtsverhandlungen betrafen Erbangelegenheiten, Erbschaftsfragen im engeren Sinne, aber auch Regelungen der Vormundschaft, Witwenfürsorge, Wiederverheiratung oder das Testamentsverfahren. In Erbangelegenheiten war – ungeachtet des Standes des Verstorbenen – der Magistrat der Stadt zuständig. Alle näheren Regelungen wurden dann an die jeweils zuständigen Gerichte übertragen. Die Inventarlisten wurden dabei im Rahmen der gerichtlichen Vermögenssicherung in Auftrag gegeben. Dazu gehörten Regelungen, die die hinterlassenen Vermögenswerte betrafen, seien es materielle Güter (Versiegeln, Deponierung etc.) oder sei es Geldvermögen (Geldanlage etc.). Sie waren notwendig nicht nur aus ökonomischen Gründen, um den Wertverlust des Erbes zu verhindern, sondern zumeist auch im Sinne der Familienfürsorge. Im Anschluß daran wurde durch das Gericht die Bekanntmachung der Erbschaftsverhältnisse angeordnet. Erben, Kreditgeber und anderen mit der Erbschaft verbundenen Personen sollte die Möglichkeit eingeräumt werden, innerhalb einer bestimmten Frist ihre Erbsprüche geltend zu machen. Nach Ablauf der Frist oblag es dem Erbschaftsbetreuer (Vormund, Testamentsvollstrecker oder im Falle seines Fehlens der Rat), die notwendigen Erbschaftsangelegenheiten (Schuldverpflichtungen u.a.) zu regeln. Gegebenenfalls wurde das Erbe aufgelöst durch Versteigerung der Mobilien oder Immobilien. Mit einer Resolution war das Verfahren abgeschlossen.

Eine genauere Analyse der Protokolle vermittelt ein anschauliches Bild von einzelnen Abläufen. Versiegelungen etwa wurden unter großem Zeitdruck vorgenommen; es wurde dabei ein Protokoll aufgesetzt, das festhält, in welchem Umfang der Besitz bei der Familie verbleibt oder beim Gericht deponiert wird, und das die versiegelten Räume sowie das Mobiliar listenartig angibt.

Die Inventarlisten enthalten zusätzlich zu dem Verzeichnis der Vermögensgüter auch Angaben über den Ablauf der Vermögenssicherung wie Ort, Zeitpunkt und beiwohnende Personen; auch Schuldscheine und Schuldanforderungen wurden hier notiert. Diese Protokolle wurden in der Regel verfaßt von Vertreter des Ratsgericht (zumeist Ratsobersekretär, aber auch Ratssyndikus, Ratsherr oder Gerichtsdiener) und vom Ratsgericht amtlich bestätigt; im einzelnen waren Verfasser solcher Protokolle in der ersten Periode (1800-15) der Rat (22), der Erbschaftskurator (2), Vormünder oder Witwenkuratoren (3), Erben (2) oder Erblasser (1); in der zweiten Periode (1830-39) der Rat (23), das Vogtgericht (1), die Polizeiverwaltung (1), der Erbschaftskurator (1), der Vormund (1) und die Erben (3). Die Qualität der Protokolle ist naturgemäß abhängig von den individuellen Fähigkeiten ihres Verfassers, und zwar um so mehr, als es offenbar keine einheitliche Regelung

für die Abfassung derartiger Protokolle gegeben hat. Bei Nachforschungen ließ sich ein allgemeinverbindliches Protokollmuster nicht nachweisen.

- In der Arbeit wird eine Übersicht mit den Biogrammen derjenigen Amtspersonen geboten, die im Zeitraum 1800-1850 mit Zivilprozessen in Tartu befaßt waren. -

Allerdings läßt sich zumindest bei Protokollen mit gleichem Verfasser ein genaueres Schema angeben. Dafür kommen 22 Vermögensverzeichnisse in Betracht, die der Obersekretär Lenz (im Dienst 1798-1817) in den Jahren 1800-1815 angefertigt hat. Auffällig ist, daß hier das Versiegeln der Räume und Gegenstände minutiös dokumentiert wird, –und von daher dann auch Rückschlüsse für eine Beschreibung der Innenansichten von Wohnungen möglich sind. Die Protokolle aus der zweiten Periode sind leider an diesem Punkt weitaus weniger aufschlußreich, insofern außer Gegenstandlisten nur spärliche Angaben etwa über den Standort von Möbeln bieten. Auch in anderer Hinsicht erweisen sich die Protokolle der älteren Periode als wertvoller; allein dem Umfang nach sind sie weitaus informativer. Auf 30 Verzeichnisse mit durchschnittlich 141 Listenpunkten in den Jahren 1800-1815 kommen 30 Verzeichnisse mit nur 82 Nennungen im späteren Zeitraum 1830-1839.

Aus nachvollziehbaren Gründen fehlen in den Listen jegliche Angaben über den Wert der einzelnen Gegenstände (abgesehen von der Lindström-Erbschaft; vgl. Kap. 4). Sie sind gegebenenfalls aus den späteren Auktionsprotokollen zu entnehmen. Gerichtlich angeordnete Versteigerungen gab es im älteren Zeitraum 9 bei Immobilien, 20 bei mobilen Gegenständen, später 4 bzw. 18. Wertvoll sind die Auktionsprotokolle darüberhinaus auch insofern, als sie es ermöglichen, nachzuprüfen, inwieweit die Vermögensverzeichnisse tatsächlich Aufschluß geben über die realen Verhältnisse. Bei Stichproben ergibt sich bei drei älteren Gerichtsverfahren, daß bei Auktionen bis zu 30% mehr Gegenstände veräußert wurden als inventarisiert waren. Dagegen waren bei drei Fällen aus der jüngeren Zeit Inventarliste und Auktionsliste kongruent.

Die Untersuchung enthält sodann eine detaillierte Statistik der untersuchten Inventarliste, die nicht Selbstzweck ist, sondern dazu dient, die Innenansichten der Wohnungen (Möblierweise) zu rekonstruieren. Die Akribie, mit der hier Daten (mithilfe einer elektronischen Datenbank) erfaßt und ausgewertet werden, ist bemerkenswert. Exemplarisch seien hier einige wenige Zahlen hervorgehoben: so werden etwa die Angaben über die verstorbenen Besitzer immer getrennt nach den zwei Zeiträumen –aufgeschlüsselt nach Geschlecht, nach Berufsgruppen, nach Adresse und Stadtteil. Noch detaillierter fallen die Verzeichnisse zum Wohnungsinventar aus, in denen sehr sorgfältig klassifiziert (insgesamt 113 bzw. 300 Unterabteilungen) wird, z.B. Möbel, Haushaltsgeräte, Küchengeräte, Tisch- und Serviergeschirr, Beleuchtungsgeräte,

Haushaltstextilien, Hygiene-, Medizin-, und Sanitärgeräte, Dekorativ- und Einrichtungsgeräte sowie kulturelle und persönliche Gebrauchsartikel (Bekleidung, Bargeld, Dokumente, Briefwechsel, Werkzeuge, Varia und nicht identifizierte Gegenstände).

Der Vergleich der Daten aus beiden Erfassungszeiträumen ist reizvoll; denn daraus ergeben sich einige Schlaglichter auf das Wohnungsmobiliar und seine Entwicklung in der ersten Hälfte des 19. Jh. Allerdings sind die Möbelbeschreibungen nicht sehr zahlreich. Genauere Angaben finden sich dabei weniger für die einfachen Gebrauchsmöbel als für die Möbel aus (Edel)holz. Einige allgemeinere Tendenzen lassen sich aber erkennen. Die Schränke in den Wohnungen verdrängten nach und nach Schreine und Kastenmöbel. Die wenn auch geringe Zahl der Büffetts nahm zu (auch bei Nichtbürgern). Die Kommode war ein verbreitetes Möbelstück. Auffällig ist die hohe Anzahl an Karten- und Spieltischen besonders dann im zweiten Zeitraum. Die niedrige Zahl von Sofatischen entspricht sicher nicht den damaligen Verhältnissen, da die Sofagarnituren für Wohnungen in der ersten Hälfte des 19. Jh. typisch waren. Überraschend breiten Raum nehmen in den Verzeichnissen die Listen mit (Lehn-)Stühlen ein. Umgekehrt sind auffällig die wenigen Schreibgarnituren. Nur zwei Sekretäre sind verzeichnet.

Im Schlußkapitel der Arbeit wird schließlich ein Einzelfall eines Erbverfahrens vorgestellt: das Erbe der Witwe des Kupferschmieds Lindströhm mit allen Detaillfragen sowie die Verhandlungen der Tartuer Waisengerichts über die Vormundschaft der Lindströhm-Kinder. Das hier gezeichnete Gesamtbild ist sozusagen ein Kontrapunkt zu den Statistiken in den beiden vorausgehenden Kapiteln. Es ist das dezidierte (methodische) Interesse der vorliegenden Untersuchung, die Tartuer Vermögensverzeichnisse nach allen Regeln der Quellenkritik und so vollständig wie möglich auszuwerten. Dazu gehören aber zugleich Mikro- und Makroanalyse.

LÜHENDID

EAA - Eesti Ajalooarhiiv

ERM - Eesti Rahva Muuseum

LKM - 19. sajandi Tartu linnakodaniku muuseum

TKM - Tartu Kunstimuuseum

TM - Tartu Linnamuuseum

LISAD

Lisa 1. Uurimuses analüüsitud Tartu Magistraadi arhiivi erakohtuasjade loetelu (1800–15; 1830–39. EAA. F 995. N 1).

Jrk	Arhiivi- viide (säiliku number)	Säiliku piir- daatumid	Säiliku pealkiri	Inventee- ri- misaasta
1.	12 123	1800-03	Vene keele õpetaja Sehlingi pärandusasi.	1800
2.	12 139	1801-02	Rae liikme lese Wilcke (sündinud Linck) pärandusasi.	1801
3.	12 142	1801-04	Kohaliku rätsepmeistri Hermann Johann Lorentzeni pärandusasi.	1801
4.	12 149	1801-05	Kaupmehe Justus Heirich Marquardi lese Sophia Dorothea Marquardi (sündinud Kirch) pärandusasi.	1801
5.	12 152	1802-06	Müürseppmeistri ja õllepruuli Johann Heinrich Bartholomäus Walteri pärandusasi.	1802
6.	12 164	1803-11	Kohaliku kooliõpetaja Wolffi pärandusasi.	1803
7.	12 172	1804-06	Tartus surnud sõjaväearsti lese Beata Wilhelmina Hayni (sündinud Tabor) testamendi- ja pärandusasi.	1804
8.	12 192	1807-08	Müürsepp Johann Gottlieb Kohslowsky pärandusasi.	1807
9.	12 203	1808-28	Kammerteenri Michael Petersohni pärandusasi.	1808
10.	12 204	1808	Tartu kodaniku ja kaupmehe Abraham Stammi testamendi- ja pärandusasi.	1801
11.	12 208	1808	Preili von Bellingshauseni pärandusasi.	1808
12.	12 215	1809-28	Tartus surnud rekognitsiooniinspektori lese Maria Louisa Canzleri (sündinud Bock) pärandusasi.	1809
13.	12 218	1809-19	Tartu linnasündiku Friedrich Treiberi pärandusasi.	1809

14.	12 227	1810-13	Lüübekist pärit, Tartus surnud eraõpetaja Heinrich Wilhelm Brose pärandusasi.	1810
15.	12 228	1810-15	Tartu kodaniku ja kingseppmeistri lese Christina Johanna Aackeni (sündinud Riedemark) pärandusasi.	1810
16.	12 239	1811-13	Oldermanni Luetteni päandusasi.	1811
17.	12 243	1812-16	Tartus surnud pillimeistri Johann Friedrich Gräbneri pärandusasi.	1812
18.	12 247	1812-30	Tartu kodaniku ja raamatuköitja Johann Michael Kugge pärandusasi.	1813
19.	12 252	1809-1818	Tartu kodaniku lese Eva Carolina Steini (sündinud Grünfeldt) varandusasi.	1809
20.	12 258	1813-29	Testamenti maha jättes surnud Tartu kodaniku ja rätsepmeistri Johann Carl Reisewitzi pärandusasi.	1813
21.	12 260	1813-40	Kingseppmeistri Carl Friedrich Schönfeldi laste eestkosteasi ja tema lese Eva Catharina Schönfeldi (sündinud Grooh, teises abielus Stamm, lahutatud) hooldusasi.	1813, 1826
22.	12 270	1814	Von Wildehayni päranduse inventeerimisasi.	1814
23.	12 271	1814-30	Tartu kodaniku ja kingseppmeistri Johann Benjamin Teige pärandusasi.	1814
24.	12 273	1814-32	Tartu kodaniku ja pillimeistri Moritz Sprengeri pärandusasi.	1812, 1814
25.	12 275	1815-18	Tartu kodaniku, vaskseppmeistri Johann Lindströhmi lese Gerdruta Elisabeth Lindströhmi (sündinud Delander, teises abielus Bader) pärandusasi.	1814
26.	12 285	1815-19	Tartus surnud preili Benedicte Wilhelmine von Schreiterfeldti pärandusasi.	1815
27.	12 291	1815-33	Tartu kodaniku ja linnaosa järeelvaataja Johann Jacob Bude pärandusasi.	1815
28.	12 283	1815-32	Tartu kodaniku ja sadulseppmeistri Johann Michael Prevot pärandusasi.	1815
29.	12 253	1813-34	Tartus surnud rentniku lese Justina Heydemanni (sündinud Lewerk) pärandusasi.	1813
30.	12 220	1809-14	Tartus surnud kaupmehe lese Charlotta Mowitzi (sündinud Croll) pärandusasi.	1809

31.	12 473	1830–45	Tartu kodaniku ja Antoniuse gildi oldermanni Caspar Adam Kranhalsi lese hooldus- ja laste eestkostesasi.	1830
32.	12 471	1830–36	Tartu kodaniku ja 3. gildi kaupmehe Jacob Wilhelm Steinbachi pärandusasi.	1830
33.	12 486	1831–33	Tartu kodaniku ja 3. gildi kaupmehe Gottfried Bischoffi pärandusasi.	1831
34.	12 487	1831–40	Tartus surnud muusiku Carl Bindernageli pärandusasi.	1831
35.	12 494	1832	Tartus surnud eraõpetaja Friedrich Oldekopi pärandusasi.	1832
36.	12 495	1832–36	Tartus surnud kellasepa Christoph Petersohni pärandusasi.	1832
37.	12 501	1832–36	Klaasija abikaasa Johanna Helena Huntemanni (sündinud Hernelius) pärandusasi.	1832
38.	12 509	1832–34	Riia vaimuhaiglasse saadetud Tartu kodaniku poja August Adolf Schockoffi mahajäänud vara inventeerimisasi.	1832
39.	12 514	1832	Tartus asuva krahv Gotthard Andreas von Manteuffeli vallasvarapäranduse inventeerimisasi.	1832
40.	12 512	1832–38	Tartu kodaniku ja raamatuköitja Johann Daniel Stägeri pärandusasi.	1832
41.	12 511	1832–39	Tartus surnud endise üliõpilase Friedrich August Schillhorni pärandusasi.	1832
42.	12 521	1833–36	Eraõpetaja Wisseli pärandusasi.	1833
43.	12 523	1833–36	Tartus surnud teenija David Müllerbergi (nimetatud ka Mülleriks) pärandusasi.	1833
44.	12 544	1834–40	Politseivalitsuse kantseleiametniku Friedrich Schieburi pärandusasi.	1835
45.	12 547	1834	Tartu kodaniku ja rätsepmeistri lese Charlotte Dorothea Neumanni (sündinud Stiere) pärandusasi.	1834
46.	12 550	1834–39	Tartu kodaniku ja kübameistri Johann David Lindemuthi ja tema samuti surnud abikaasa Johanna Charlotte (sündinud Johannsohn) pärandusega seotud proklamatsiooniasi.	1838

47.	12 567	1836–37	Anna Maria Majori pärandusasi.	1836
48.	12 558	1835–37	Preili Charlotte Christine Myliuse pärandusasi.	1835
49.	12 560	1835–38	Tartu kodaniku ja kaupmehe Gottlob Christian Werneri testamendi- ja pärandusasi.	1835
50.	12 579	1836–44	Linnamuusiku Johann George Prinzi pärandusasi.	1836
51.	12 581	1836–42	Revidendi Christian Hinrich Schuberti pärandusasi.	1836
52.	12 587	1837–50	Kaupmehe Georg Wilhelm Raphophi pärandus- ja tema lese ja laste hooldusasi.	1837
53.	12 598	1837–38	Lese Regina Justina Wächtersteini (sündinud Henning) pärandusasi.	1837
54.	12 600	1837–38	Üliõpilase Christian Wilhelm Böhme pärandusasi.	1837
55.	12 602	1837–48	Kindameistri Paul Meyeri testamendi- ja pärandusasi.	1837
56.	12 605	1837–39	Pedelli lese Juliane Sikowi pärandusasi.	1837
57.	12 612	1838–42	Tartus surnud keeleõpetaja Matthaeus Kolenda pärandusasi.	1838
58.	12 614	1838–40	Raamatuköitja Wendelbrücki pärandusasi.	1838
59.	12 616	1838–40	Sillakohtu kantseleiametniku David Reinhold Lüetteni pärandusasi.	1838
60.	12 626	1839–41	Kullassepp Adolph Töhli pärandusasi.	1839

**Lisa 2. Tartu magistraadi erakohtuasjade menetlemine aastatel 1800–15
(EAA. F 995. N 1).**

Jrk	Arhiiviide	Pitseerimine, eelnev	Inverteerimine	Deponeerimine	Vallasvara oksjon	Kinnisvara oksjon, müük	Päranduse proklamatsioon	Pärandus- hooldus	Lese hooldus	Eestkoste	Testament
1.	12 123	x	x		x		x	x			
2.	12 139	x	x				x				
3.	12 142	x	x		x		x	x			
4.	12 149	x	x		x	x	x	x		x	
5.	12 152	x	x		x	x	x	x			
6.	12 164	x	x	x	x		x	x			
7.	12 172	x	x		x		x	x			x
8.	12 192	x	x								x
9.	12 203	x	x		x	x	x			x	
10.	12 204		x								x
11.	12 208	x	x					x			
12.	12 215		x		x		x				
13.	12 218		x		x		x				x
14.	12 220	x	x		x		x				x
15.	12 227	x	x		x		x				
16.	12 228		x		x	x	x	x			
17.	12 239		x	x	x					x	x
18.	12 243		x	x	x		x				
19.	12 247	x	x			x	x		x	x	
20.	12 252	x	x		x	x				x	
21.	12 253		x				x				
22.	12 258	x	x				x	x			x
23.	12 260		x			x				x	
24.	12 271	x	x	x	x	x	x			x	
25.	12 273	x	x		x	x	x				x
26.	12 275	x	x				x			x	
27.	12 291		x		x		x	x		x	
28.	12 270		x								
29.	12 283	x	x		x		x	x		x	
30.	12 285	x	x		x						
	Kokku	20	30	4	20	9	22	11	1	10	8

**Lisa 3. Tartu magistraadi erakohtuasjade menetlemine aastatel 1830–39
(EAA. F 995. N 1).**

Jrk	Arhiiviide	Pitseerimine, eelnev	Inventeerimine	Deponeerimine	Vallasvara oksjon	Kinnisvara oksjon, müük	Päranduse proklamatsioon	Pärandus- hooldus	Lese hooldus	Eestkoste	Testament
1.	12 473		x			x	x		x	x	
2.	12 471	x	x		x		x	1			
3.	12 486		x		x	x	x			x	
4.	12 487		x	x	x		x	x			
5.	12 494	x	x	x							
6.	12 495	x	x		x		x	x			
7.	12 501		x							x	
8.	12 509		x								
9.	12 514		x								
10.	12 512		x		x		x	x			
11.	12 511		x		x			x			
12.	12 521		x		x					x	
13.	12 523	x	x				x	x			
14.	12 544		x		x		x	x			
15.	12 547		x		x		x				
16.	12 550		x				x	x			
17.	12 567		x		x		x				
18.	12 558	x	x	x	x		x	x			
19.	12 560		x				x	x			x
20.	12 579		x		x	x	x			x	
21.	12 581		x			x	x			x	
22.	12 587		x				x		x	x	
23.	12 598		x								
24.	12 600		x				x				
25.	12 602	x	x		x		x	x			
26.	12 605	x	x	x	x		x	x			
27.	12 616		x		x						
28.	12 612		x	x	x		x	x			
29.	12 614		x	x	x		x	x			
30.	12 626		x		x		x	x	x		
	Kokku	7	30	6	18	4	22	15	3	7	1

Lisa 4. Varaloendite andmebaasi struktuur ja tabelite seosed programmis MS Access 7.0.

